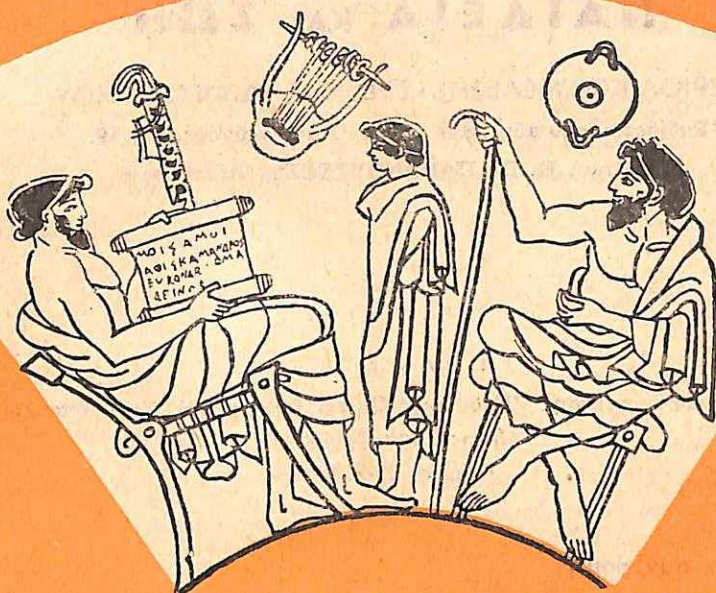

ΠΑΙΔΕΙΑ

και
ζωή

15 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1952

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Ἡ ἐκπαίδευση τῶν ἀποδήμων.....	Ἡ Διεύθυνση
Τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν	Κ. Α. Στασινοπούλου
Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας (V)	Ε. Π. Παπανούτσος
Ἡ ἐκπαίδευση τῶν τυφλῶν παιδιῶν στὴν Ἀγγλία	Κούλα Κανέλλη
Τὰ διδακτικὰ βιβλία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν.....	Ν. Σωτηράκης
Ἡ διδασκαλία σχετικὰ μὲ τὴ συλλογικὴ ἀσφάλεια	
τῶν λαῶν (VII)	Paul Féraud
Πῶς νὰ βοηθᾶτε τὰ παιδιὰ σας ὅταν πηγαίνουν	
στὸ σχολεῖο (IV)	Mary καὶ Laurence Frank
Ἡ Οὐνέσκο καὶ τὸ πρόγραμμά της.....	G. Standart
Τὸ Στρασβούργο καὶ ἡ ἰδέα τῆς Εὐρώπης.....	Δημ. Βουτσινᾶς
Νέα Βιβλία	

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ—Στοὰ Ἀρσακείου

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Ἐκδίδεται τὴν 15ῃ κάθε μηνός. Κάθε τεύχος σελ. 48.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Ἀρτοτίνης 6

ΓΡΑΦΕΙΑ

Σύνταξη καὶ Διαχείριση: Ἐκδοτικός Οἶκος Ἰωάννου Ν. Ζαχαροπούλου

Ἀθήναι: Στοὰ Ἀρσακείου

Τηλέφ. 23-218

Ἑτησία συνδρομή:

Διὰ τὰς Σχολικὰς Ἐφορείας καὶ τὰ Νομικὰ Πρόσωπα	Δραχ.	90.000
Διὰ τὰ φυσικὰ πρόσωπα.....	»	75.000

Τόμοι προηγούμενων ἐτῶν:

1947	ἄδետος	δραχ.	75.000	πανόδετος	δραχ.	95.000
1948	»	»	75.000	»	»	95.000
1949	»	»	75.000	»	»	95.000
1950	»	»	75.000	»	»	95.000
1951	»	»	75.000	»	»	95.000

Τιμὴ τοῦ παρόντος τεύχους
Νοεμβρίου 1952 δρχ. 7.500

Διευθύνσεις σύμφωνα με τὸ ἄρθρον 6 § 1 τοῦ Α.Ν. 1092/1938:
Διευθυντὴς τῆς «Παιδείας»: Ε. Π. Παπανούτσος, Κατοικία: Ἀρτοτίνης 6
Ἐκδότης: Ἰωάννης Ν. Ζαχαρόπουλος, Στοὰ Ἀρσακείου—Ἀρσάκη 6
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Π. Σαββίδης, Κατοικία: Βασ. Τζαφέρη 2

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαῖο Περιοδικὸ Μελέτης—Ἐρευνας—Διαφώτισμοῦ

ΕΤΟΣ Α' — ΑΘΗΝΑΙ, 15 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1952 — ΤΕΥΧΟΣ 11

Ἡ ἐκπαίδευση τῶν ἀποδήμων

Ἀπὸ πανάρχαια χρόνια αὐτὴ ἐδῶ ἡ χώρα—ἐράσμια, γραφικὴ, εὐνοομένη τῶν θεῶν, ἀλλὰ λεπτόγαιος, κατὰ μέγα μέρος ὀρεινὴ καὶ βραχὴ—ποτὲ δὲν κατόρθωσε νὰ θρέψῃ τὸν πληθυσμὸ τῆς. Οἱ κάτοικοί τῆς πάντα ἀσφυκτιοῦσαν μέσα στὶς οἰκονομικὰς δυνατότητες ποὺ ἀφήνει ἀνοιχτὲς ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ἐδάφους, καὶ γι' αὐτὸ ἀπὸ τοὺς προῖστοιχοὺς κι' ὅλας χρόνους ἐπῆραν τὸ δρόμο τῆς ἀποδημίας. Ἄλλοτε εἰρηνικὰ καὶ ἄλλοτε μὲ ἀγῶνες αἱματηροὺς ἐπέτυχαν νὰ διασπαρῶν σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἀκτὲς τῆς Μεσογείου, νὰ εἰσχωρήσουν περισσότερο ἀκόμη εἰς βάθος στὴν Εὐρώπῃ, στὴν Ἀσία καὶ στὴν Ἀφρική, καὶ κάποτε νὰ δημιουργήσουν πολὺ μεγάλες καὶ ὀλβίες αὐτοκρατορίες.

Σήμερα ἀπὸ τὶς διαπλώσεις ἐκεῖνες διασώθηκαν λίγα, ἀλλὰ πολὺ σημαντικὰ πράγματα. Ἐμείναν: ἡ κατανυκτικὴ καὶ περήφανη ἀνάμνηση, ἓνα πλήθος δοξασμένων σελίδων τῆς παγκόσμιας Ἱστορίας καὶ ἓνας ὄρμαθὸς ἐλληνικῶν κοινοτήτων τοῦ ἐξωτερικοῦ ποὺ ἀριθμοῦν ὅλες μαζί μερικὰ ἑκατομμύρια Ἑλλήνων. Ὁ χάρτης τὶς σημειώνει παντοῦ: στὴν ἄλλῃ Εὐρώπῃ καὶ στὴν Ἀσία, στὴν Ἀφρική—ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἕως τὸ Καίρη—στὴν Αὐστράλια καὶ στὴν Ἀμερική, τὴ Βόρειο καὶ τὴ Νότιο. Ὅταν ἀκούμε μιὰν ἐπιτυχία, συνηθίζομε νὰ βλέπωμε τὸ ἀποτέλεσμα καὶ νὰ λησμονοῦμε τοὺς μόχθους ποὺ τὸ ἔκαναν ἐφικτό. Τραχεῖς, τραχύτατοι εἶναι οἱ ἀγῶνες ποὺ ἀγωνίζεται ὁ ἀπόδημος Ἕλληνας, καθὼς καὶ στὶς γῶρες ὅπου ἀναγκάστηκε νὰ ξενιτευθῇ γιὰ νὰ ζήσει. Ἄλλοι λαοὶ βοηθοῦν τοὺς μετανάστες τοὺς μὲ ἄφθονα ὕλικά μέσα καὶ μὲ ἀκέραιη τὴν πολιτικὴ δύναμη ποὺ διαθέτουν. Οἱ ἀπόδημοι Ἕλληνες ξέρουν ὅτι ἡ πατρίδα τοὺς εἶναι φτωχὴ καὶ ἀδύνατη, γιὰ τοῦτο συνήθισαν ὅχι νὰ τῆς ζητοῦν βοήθεια, ἀλλὰ νὰ τῆς παραστέκωνται. Σὲ κάθε κρίσιμη στιγμή ἐτοιμα εἶναι τὰ ξενιτεμένα παιδιὰ νὰ προσφέρουν στὸ ἔθνος ἀπὸ τὸ περίσσειμα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ὑστέρημά τους.

Κάποτε ὅμως, ὅταν ἐμπλακῇ σὲ δυσχέρειες ποὺ μόνος τοῦ ὁ ἀπόδημος Ἕλληνας δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ὑπερνικήσῃ, προσφεύγει—ὅπως εἶναι φυσικὸ καὶ αὐτονόητο—στὴ Μητρόπολιν καὶ ζητεῖ τὴ συμπαρά-

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ, Νοέμβριος 1952—28

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ καὶ Κατὰ

ΗΜΕΡΟΜ. 20.8.85

ΑΡΙΘ. 38305

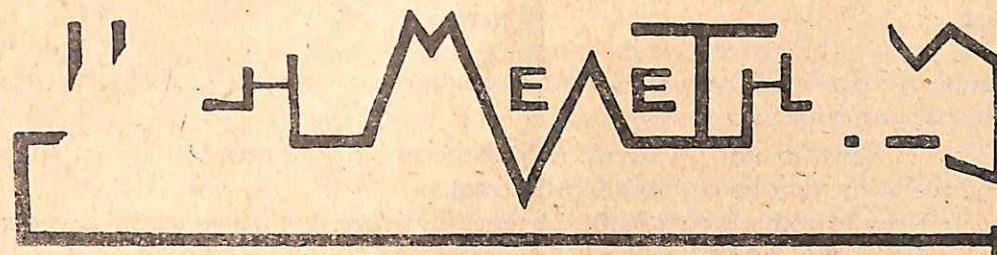

στασή της. Ἐπικουρία ὕλική δὲν θέλει· τὰ φῶτα της ἐπικαλεῖται. Τὶς συμβουλές της. Τὴν πνευματικὴ της καθοδήγηση. Γιατὶ ὑπάρχουν καὶ προβλήματα ποὺ μόνο τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο μπορεῖ νὰ ἐπιλύσῃ: με τοὺς συμβούλους ποὺ διαθέτει, με τὴ γενικότερη ἐποπτεία ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχῃ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸ σύνολό του, πρὸ πάντων με τὸ κῦρος του. Ὅλοι ἀπὸ μακριὰ τὸ σέβονται, τὸ ἀγαποῦν καὶ τὸ θαυμάζουν. Καὶ πρόθυμα ὑπακούουν στὶς ὁδηγίες ποὺ μητρικὰ ἢ Ἐθνικὴ Μητρόπολη ἀπευθύνει στοὺς μακρινούς ὁμογενεῖς.

Ἐνα ἀπὸ τὰ προβλήματα ποὺ ἔντονα σήμερα ἀπασχολοῦν τὸν ἀπόδημο Ἑλληνισμό καὶ ποὺ γίνεται κάθε μέρα ὀξύτερο, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας ποὺ πρέπει νὰ δώσῃ στοὺς νέους του. Θέλει βέβαια νὰ ἀναθρέψῃ τὰ παιδιά τους στὴ γλῶσσα, στὴν πίστη καὶ στὴν ἱστορία τῶν πατέρων του. Θέλει νὰ τὰ μορφώσῃ με τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἔθνικοῦ του πολιτισμοῦ. Εἶναι ὅμως καὶ ἀνάγκη, ἀνάγκη ἀδήριτη, ὥμῃ καὶ ἐπιτακτική, τὸ σχολεῖο νὰ τοὺς δώσῃ καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ θὰ τὰ ἐξοπλίσουν γιὰ τὸν τραχὺ ἀγῶνα τῆς ζωῆς μέσα στὸ ξένο περιβάλλον, ἐκεῖ ὅπου αὐριο θὰ ὑποχρεωθοῦν νὰ παλέψουν σκληρὰ γιὰ νὰ ζήσουν. Πῶς θὰ κατορθώσῃ τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τοῦ Ἐξωτερικοῦ καὶ τὸ ἓνα νὰ πράξῃ καὶ τὸ ἄλλο νὰ μὴν παραλείψῃ, χωρὶς νὰ ρίξῃ ἀπάνω στοὺς τρυφεροὺς ὤμους τῶν ἐφήβων τῆς διασπορᾶς ἓνα φορτίο γνώσεων ποὺ θὰ τοὺς συνθλίψῃ πνευματικὰ καὶ φυσιολογικά;

Αὐτὸ τὸ μέγα ζήτημα θέτουν σήμερα οἱ Ἑλληνικὲς Κοινότητες τοῦ Ἐξωτερικοῦ στὸ Ἐθνικὸ Κέντρο καὶ περιμένουν ἀπὸ τοὺς ἐκπαιδευτικούς ἡγέτες τῆς ἐλεύθερης Πατρίδας τὴ λύση του. Μερικὲς ἔφτασαν σὲ πραγματικὰ ἐπικίνδυνες λύσεις: διαμόρφωσαν ἓνα πρόγραμμα μαθημάτων με 42 καὶ 44 διδακτικὲς ὥρες τὴν ἐβδομάδα, ποὺ κυριολεκτικὰ σκοτώνει τὰ παιδιά· ἢ παραιτήθηκαν ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ συμβιβάσουν τὰ δύο αἰτήματα καὶ στέλνουν τὰ παιδιά τους σὲ ξένα σχολεῖα περιμένοντας νὰ καλλιεργήσῃ τὸ ἔθνικὸ φρόνημα μόνῃ της ἢ παράδοση τοῦ σπιτιοῦ—πρᾶγμα ἀκατόρθωτο. Γιὰ τοῦτο προσφεύγουν τώρα στὴ Μητρόπολη τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ζητοῦν τὰ φῶτα καὶ τὶς ὁδηγίες της γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο. Πῶς θὰ ἐξοπλισθοῦν ἰσχυρὰ γιὰ τὴ ζωὴ τὰ παιδιά τους, ἀλλὰ παράλληλα πῶς θὰ κρατηθῇ ὀρθὰ καὶ ἑλληνικὴ ἡ ψυχὴ τους; Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀξίζει νὰ μελετηθῇ βαθιὰ ἀπὸ τοὺς ἀρμοδίους μας. Εἶν' ἐξαιρετικὰ λεπτὸ καὶ σοβαρό, ἀφοῦ ἀπὸ τὴ λύση του θὰ ἐξαρτηθῇ οὔτε λίγο οὔτε πολὺ: ἡ τύχη τοῦ ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ· ὁ ἔθνικὸς φρονηματισμὸς καὶ ἡ ἐπιβίωσή του.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν

«Ἡ ἐλπίς τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν της» ἔγραφε ὁ Καποδίστριας πρὶν ἀπὸ 120 περίπου χρόνια καὶ φεύγοντας γιὰ τὴν Ἑλλάδα ζητοῦσε τὴν ἐνίσχυση καὶ τὴν εὐλογία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ κατ' ἐξοχὴν ἦτανε τότε σὲ θέση νὰ τὸν καταλάβῃ, γιατί ὅλη τὴ βαρυσμένη ζωὴ του στὸ ἰδανικὸ αὐτὸ τὴν εἶχε ἀναλώσει, τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραΐ.

«Ὅλοι μας αἱ εὐτυχίαι ἢ δυστυχίαι κρέμονται ἀπὸ τὴν παιδικὴν καλὴν ἢ κακὴν ἀγωγήν» ἦταν τὸ ἀξίωμα τοῦ Κοραΐ, κι ὅταν ἔλεγε «καλὴν ἀγωγήν» ἐννοοῦσε «ἑλληνικὴν». Τὸ 1813 ἔγραφε στὸ φίλο του Ἰάκωβο Ρῶτα: «ν' ἀναθρέψῃς τὰ τέκνα σου ἑλληνικῶς (καὶ ἡ λέξις αὐτὴ μόνῃ, πρόσθετε, τὰ περιέχει ὅλα)». Γιατὶ αὐτονόητη ἦταν γιὰ τὸν βαθὺ μελετητὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἡ συνύπαρξη μέσα στὸ ἑλληνικὸ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου.

Ἐσπείρει, παρακολουθοῦσε, δυνάμωνε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ τῆς νέας γενεᾶς τὴ μόρφωση, γιατί ἐκεῖ ἔβλεπε τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους. Τὸ 1803 ἔγραφε στοὺς ἐπαναστατημένους Σουλιῶτες ἓνα πύρινο γράμμα, ποὺ ἄρχιζε με κραυγὴ χαρᾶς: Χριστὸς Ἀνέστη! καὶ τέλειωνε με παθητικὴ ἰκεσία, γιατί φοβότανε μήπως τοὺς ἀγράμματους αὐτοὺς ἥρωες με τὴν καλὴ καὶ ἀπλὴ ψυχὴ, ὅπως ἔλεγε, τοὺς ἀπατήσῃ ὁ δόλιος Ἀλῆ Πασᾶς «.....θὰ ἦταν καλὸν καὶ ἀναγκαῖον πρᾶγμα νὰ κάμετε παντοίους τρόπους, ὅταν λάβετε ὀλίγην ἡσυχίαν, νὰ φέρετε εἰς τὴν πατρίδα σας κανένα διδάσκαλον νὰ διδάσκῃ τὰ φίλτατά σας τέκνα τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν». Καὶ πρόσθετε: «Ὅταν τῶν Σουλιωτῶν τὰ παλληκάρια μάθωσιν ἀπὸ ποίους προγόνους κατάγονται, μήτε με δόλον, μήτε με δύναμιν κανεὶς δὲν θέλει ποτε τοὺς νικήσει».

Κι' ἀμέσως ἔπειτα ἀπετείνετο στὸν γνωστὸν Ἡπειρώτη ἱερέα καὶ διδάσκαλο, τὸν Ἀνδρέα Ἰδρωμένο, κ' ἔγραφε: «Τοὺς Σουλιώτας ἐνίσχυε καὶ συμβούλευε τὰ δέοντα· ἐὰν ἦτο τρόπος νὰ διδάξῃς τινὰ ἀπὸ τὰ τέκνα των τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν (ἤγουν τὴν γλῶσσαν τῆς ἐλευθερίας)»—γιατὶ τὴ μάθηση ἔβλεπε σὰν ἠθικὸ βᾶθρο τοῦ ἀνθρώπου ὁ Κοραΐς—«ἤθελες δώσῃς εἰς αὐτοὺς ὠφελιμώτερον δῶρον ἀπὸ τοῦ Προ-

τῆς ἐλληνικῆς παραδόσεως κ' ἐνὸς τρόπου ζωῆς, τῆς γνήσιας ἐλληνικῆς νοοτροπίας καὶ ψυχοσυνθέσεως.

Τὰ βάρθρα γιὰ μιὰ τέτοια ἀγωγή εἶναι, κατὰ τὴν γνώμη μου, κυρίως τρία : ἡ γνωριμία μὲ τὸν τόπο μας καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἐθνικῆς μνήμης, ἡ διαφύλαξη τῶν παραδόσεων. Ἄν στὴν πρώτη μπορεῖ νὰ συντελέσῃ περισσότερο μέσα στὴν οἰκογένεια ὁ Πατέρας, ποὺ εἶναι λιγώτερο δεμένος μὲ τὶς καθημερινὲς φροντίδες τοῦ σπιτιοῦ, καὶ ἂν ἡ δεύτερη θάπρεπε νὰ εἶναι ἀπὸ τὶς κύριες ἐπιδιώξεις μιᾶς ὁλοκληρωμένης Κρατικῆς Παιδείας, ἡ τρίτη εἶναι ἀναμφίβολα κατ' ἐξοχὴν ἀποστολὴ τῶν γυναικῶν τοῦ σπιτιοῦ.

Θάπρεπε δηλαδὴ νὰ γνωρίσουμε στὰ παιδιὰ μας τὸ ἐλληνικὸ τοπιεῖο, τὴν ἐλληνικὴ φύση καθὼς εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὶς συνήθειες τοῦ λαοῦ μας, μὲ τὴν Ἱστορίαν καὶ τὸν Θρύλον, κ' ἔπειτα νὰ ἐξασφαλίσουμε τὴ συνέχειαν, καλλιεργώντας τὴ συνείδηση τῆς συνέχειας στὴ νέα γενεά. Σ' αὐτὸ οὐσιαστικὰ θὰ συμβάλῃ κ' ἡ διαφύλαξη τῶν παραδόσεων.

Κι' ἅμα λέμε συνέχεια, ἐννοοῦμε βέβαια ὄχι μόνον τὴν ἱστορικὴ συνέχεια, ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικὴ κ' ἰδίως τὴν ψυχικὴ.

Ἕνας ἄνθρωπος χωρὶς μνήμη εἶναι ἓνα ἄψυχο, μηχανικὸ σῶμα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὰ Ἕθνη. Μόνον οἱ λαοὶ ποὺ θυμοῦνται, εἶναι οἱ λαοὶ ποὺ ζοῦν.

Μέσα στὸν «Θησέα» τοῦ Gide εἰκονίζεται αὐτὴ ἡ δύναμη καὶ ἡ ἠθικὴ ἀποστολὴ τῆς συνέχειας μέσα στὴ ζωὴ τῶν λαῶν, μὲ μιὰν εἰκόνα τόσο γοητευτικὴ ποὺ θάθελα νὰ σᾶς τὴ μεταδώσω.

Εἴμεθα στὴν Κνωσσό. Συμβουλὲς ἀπευθύνει ὁ Δαίδαλος στὸν Θησέα, προτοῦ μπῆναι στὸ Λαβύρινθο. Ὁ μῖτος τῆς Ἀριάδνης εἶναι δική μου, τοῦ λέγει, ἐπινόηση. «Τὸ νῆμα αὐτὸ εἶναι ἡ χειροπιαστὴ προσωποποίηση τοῦ καθήκοντος. Θὰ σοῦ ἐπιτρέψῃ, θὰ σ' ἀναγκάσῃ νὰ ἐπιστρέψῃς. Μείνε σταθερὸς στὴν ἀπόφασή σου νὰ μὴν τὸ σπάσῃς, ὅση καὶ νᾶναι ἡ σαγήνη τοῦ λαβυρίνθου, ἡ ἔλξη τοῦ ἀγνώστου, ὅπου κι' ἂν σὲ παρὰσῇ ἡ τόλμη σου. Γύρισε πίσω, ἀλλιῶς θὰ χάσῃς τὸ κάθε τι, τὸ καλύτερο. Τὸ νῆμα αὐτὸ εἶναι ὁ δεσμὸς σου μὲ τὸ παρελθόν. Γύρισε σ' αὐτό. Γύρισε στὸν ἑαυτό σου. Γιατὶ τίποτα δὲν ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ τίποτα καὶ εἶναι ἀπάνω στὰ περασμένα, κι' ἀπάνω στὸν σημερινὸν ἑαυτό σου, ποὺ ὅ,τι θὰ ὑπάρξῃς στηρίζεται».

Τὸ νῆμα αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο στὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν μας. Καὶ τὸ νῆμα αὐτὸ τῆς συνέχειας, ὅπως βλέπουμε, τὸ κρατᾷ γερὰ μέσα στὸν Μῦθον μιὰ γυναίκα. Νομίζω πὼς δὲν εἶναι τοῦτο τυχαῖο, γιατί πιστεύω πὼς ἰδιαίτατα ἡ γυναίκα, καὶ πρὸς παντὸς ἡ Μάνα, κρατᾷ ἀδιάσπαστο στὸν τόπο μας τὸ νῆμα τῆς Ζωῆς, τὸ νῆμα τῆς Ἀγάπης. Ὅμως θάπρεπε στέρεα νὰ βαστάῃ καὶ τὸ νῆμα τῆς Γνώσης. Γιατὶ μὲ μόνον τὸ ἐνστικτὸ δὲν μπορούμε νὰ θεμελιώσουμε.

Πρέπει νὰ τὸ στηρίξουμε στὴν Γνώση. Ἀπὸ τὴ Γνώση θ' αὐξήσει καὶ θ' ἀνθήσῃ ἡ Ἀγάπη.

Ἄς θυμηθοῦμε τὸν Παλαμικὸ στίχο :

«ὅσο γνωρίζεις πιὸ καλά, τόσο ἀγαπᾷς πιὸ πλείρια
ὅσο καὶ πιὸ πολὺ ἀγαπᾷς, καὶ πιὸ πολὺ γνωρίζεις».

Αἰῶνες, ὅπως εἶδαμε, οἱ γονεῖς στὸν τόπο μας αὐτὴ τὴν ἀγάπην τὴν τρέφανε μ' ὅση μπορούσαν φτωχικὴ γνώση κ' αἰῶνες συνειδητοποιοῦσαν καὶ μετάδιναν μὲ πάθος στὰ παιδιὰ τους τὴν πίστη στὴ συνέχεια. Οἱ γενεές, ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, μέσ' στὰ ἐρείπια γερὰ τὸ κράτησαν τὸ νῆμα. Βυθισμένες ἦσαν στὴν ἀμάθεια κι' ἀναγκασμένες στὴν ταπεινοσύνη, ποτὲ ὅμως δὲν ἀπέλιπε ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς γενεές ἡ περήφανη συνείδηση τοῦ προγονικοῦ μεγαλείου.

«Οἱ Γέλληνες, λέει μιὰ αἰτωλικὴ παράδοση, μιὰ φορὰ ἦταν ἄντρες θηρία. Σήκωναν β'νὰ ἀκέργια. Δὲν τηρᾷς τὰ παλιὰ τὰ κάστρα μὲ τὶ πέτρες εἶναι χτισμένα; Ἰκταῖς τὶς πέτρες τὶς σήκωναν μὲ τὰ χέρια τς καὶ τὶς ἀπίθωναν».

Τέτοιος Ἡράκλειος ἄντρας «ψηλὸς σὰν τὶς ψηλότερες λεῦκες» προβάλλει μπροστά μας ὁ Ἀνδρουτσός, ποὺ στὸ τρέξιμο ξεπερνοῦσε καὶ καθαρόαιμο ἄλογο. Ὅμως ἐμπρὸς στὰ παλιὰ τὰ κάστρα, τὶς παλιές μας πέτρες, στεκότανε κι' αὐτὸς μὲ δέος καὶ μὲ πάθος τὶς διαφέντευε. Ζώντας μέσα στὴ Φύσιν, ποτισμένος ἀπὸ τὶς παραδόσεις κι' ἀπὸ τῆς μάνας του τὰ παραμύθια κι' ἴσως κάποιου δασκάλου του τὰ λόγια, ἴσως νᾶχε ἀκούσει ὁ ἀναδεκτὸς τοῦ Λάμπρου Κατσώνη γιὰ τοῦ Παρθενῶνα τὴν αἶγλη, ὅταν πολιορκοῦσε τὴν Ἀκρόπολιν. Κι' ὅταν, μιὰ μέρα, εἶδε τοὺς Τούρκους νὰ ρίχνουν κάτω ἓνα στύλο γιὰ τὸν ἐλαττωμένο τὸ μολύβι γιὰ νὰ χύσουν τὰ βόλια τους, ὀρθώθηκε σὰν νᾶταν ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς ἐμπρὸς στὴν καταστροφὴ τοῦ δικοῦ του μεγαλείου, καὶ ξεφώνισε νὰ πάψουν καὶ πὼς θὰ τοὺς ἔστελναν χάρισμά τους οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες τὸ φονικὸ μολύβι. Κι' ὅταν ἐκπληκτοὶ οἱ Τούρκοι ρώτησαν τί τοὺς ἐνοιαῖζε γι' αὐτὰ τὰ παλιομάρμαρα, ὅλη ἡ Φυλὴ ἔδωσε τὴν ἀπάντησιν μὲ τοῦ Ἀνδρουτσοῦ τὸ στόμα : «Ἄμ! γι' αὐτὰ τὰ παλιομάρμαρα πολεμοῦμε ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες».

Κι' ὅταν ὁ Νικηταρᾶς, κυνηγώντας τοὺς Τούρκους ποὺ εἶχε κατατροπώσει, τοὺς φώναζε ἀκράτητος : «Σταθῆτε, Πέρσαι, νὰ πολεμήσουμε!» ξυπνοῦσε μέσα του τοῦ Μιλτιάδη τὸ τρώπαιο.

«Ἄς μείνουμε» ἔδωκε νὰ πεθάνουμε σὰν ἀρχαῖοι Ἕλληνες», ἔλεγε ὁ Παπαφλέσσας, καθὼς στάθηκε στὸ Μανιάκι, γνωρίζοντας πὼς κανένας δὲ θὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τοῦ Ἰμπραήμ τὸν ἀμέτρητο στρατό.

«Τιμὴ σ' ἐκείνους ὅπου στὴ ζωὴ των ὠρίσαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες,
ποτὲ ἀπὸ τὸ χρέος μὴ κινούμενες
....Καὶ περισσότερη τιμὴ τοὺς πρέπει

ὅταν προβλέπουν (καὶ πολλοὶ προβλέπουν)
πὼς οἱ Μῆδοι ἐπὶ τέλους θὰ διαβοῦνε» (Καβάφης).

Ἴσως νὰ μᾶς φαίνεται σχεδὸν ἀπίθανη ἡ κλασσικὴ εὐχὴ τῆς Σπαρτιάτισσας μητέρας «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς», κι' ὅμως μιὰ ἀπλοϊκὴ νησιώτισσα, καθὼς ἀποχαιρετοῦσε τὸ 1940 τὸν γυιό της στὸ ὀλόλευκο κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ της, ἔτρεξε κι' ἔβγαλε ἀπὸ τὸ εἰκονοστάσι ἓνα κλωνάρι βάγιο καὶ δίνοντάς το στὸ νέο παλληκάρι τοῦ εὐχήθηκε: «Νὰ μοῦ τὴ φέρης δάφνη χλωρὴ!».

Μεσ' στὴν καρδιά τοῦ λαοῦ μας εἶχε περισσέψει ἡ ἀγάπη καὶ τὸν εἶχε πλησιάσει στὴ γνώση. Κι' ἀπὸ τὴ λίγη αὐτὴ γνώση εἶχε φουντώσει ἡ ἀγάπη.

Αὕτὴ εἶναι καθαρῶτατα κ' ἡ σημερινὴ ἀποστολὴ μας.

Ἀλλὰ οἱ γνώσεις μας τίς περισσότερες φορές εἶναι περιωρισμένες κι' ἀτελεῖς καὶ δὲν τρέφουν, ὡς ἔπρεπε, τὴν ἀγάπη. Κι' ὅμως στὴν πολυπαθὴ ἐποχὴ μας ἀνάγκη ἐπιτακτικὴ ἡ ὑποχρέωση νὰ μεταδώσουμε στὴ νέα γενεὰ πού μεγάλωσε μεσ' στὴν κατάρρα τῆς Κατοχῆς καὶ τοῦ ἀνταρτοπόλεμου καὶ δὲ χάρηκε τὴν Ἑλληνικὴ Φύση, περιωρίσθηκε σὲ ἀκρωτηριασμένη μάθηση κι' ἀτροφικὰ ψευτόζησε, ὅλη τὴν ἑλληνικὴ οὐσία, μὲ ὅλη τὴν πολύμορφη ὁμορφιά της καὶ τὴ βαθύτερη σημασία της.

Κ' εἶναι τόσο εὐκόλο ν' ἀγαπάη κανεὶς τὴν Ἑλλάδα. Ζοῦμε σ' ἓνα τόπο πού γέννησε τὴν ὁμορφιά. Μέσ' ἀπὸ τὴ θάλασσά μας βγήκε ἡ Ἀφροδίτη. Στὰ βουνά μας ἀπάνω κατοικοῦσαν οἱ Θεοί. Μᾶς πλημμυρίζει τὸ Φῶς τὸ Ἰλαρόν, πού εἶναι τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο μέσα στὴ Φύση καὶ τὸ δημιουργὸ στοιχεῖο τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ λαός μας, αἰώνιος Ὀδυσσεύς, πέρασε ἀπὸ ἀνείπωτες φουρτοῦνες, στοιχεῖα καὶ γίγαντες ἐδάμασε, μὲ τοὺς θεοὺς ἐπάλαψε κ' ἔφτασε τέλος, γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις, στὴν φτωχικὴ Ἰθάκη. Ἐκεῖ τὸν περίμενε τοῦ σεμνοῦ σπιτιοῦ ἡ ζεστασιά.

Θὰ ἤθελα τὰ παιδιὰ μας νὰ ἤξεραν τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ σπιτιοῦ τίς παραδόσεις, γιὰ νὰ τίς ἀγαπήσουν καὶ νὰ τίς σέβωνται.

«Τὸ πατρικὸ ἅγιο Σπίτι», ὅπως τὸ τραγούδησεν ὁ Παλαμᾶς, μὲ τὴ «Ρήγισσα τῆς προκοπῆς», τὴ μάνα, πού Πηνελόπη λεγόταν τότε καὶ τώρα ἐμπρὸς στὸν ἴδιον ἀπαράλλακτον ἐργαλειό. Ἐκεῖ κ' ἡ νέα κόρη ὑφαίνει, σὲ κάθε ἑλληνικὸ χωριό, τὰ προικιά της καὶ τὰ πλένει στὰ τρεχούμενα νερά, σὰν τὴ Ναυσικᾶ. Μητέρα καὶ κόρη τότε καὶ τώρα φρόντιζαν στοργικὰ πατέρα κι' ἀδελφία. Πέντε ἐφρόντιζεν ἡ νοικοκυροπούλα ἡ Ναυσικᾶ. Οἱ ἄντρες τοῦ σπιτιοῦ δουλεύουν τὴν ἴδια γῆ κ' αὐλακώνουν τὴν ἴδια θάλασσα, πού, τότε καὶ τώρα, πάντα λίγα μᾶς ἔδινε, γιὰ τὴ φτωχὴ ἡμᾶς πάντα.

Βασιλιάς Ἀσιάτης ὁ Κροῖσος καὶ τὰ πλούτη του στὴν Ἀνατολὴ κρυμμένα. Ἡ ζωὴ στὸ ὑπαιθρο δὲν ἄλλαξε πολὺ. Ἡ προσεκτικὴ μελέτη τῆς ἀδιάσειστα μᾶς ἀποδεικνύει, μέσα στοῦ χρόνου τὰ γυρίσματα,

τὸ ἐνιαῖο καὶ τὸ ἀθάνατο μοναδικὰ γνωρίσματα τῆς Φυλῆς μας. Τό 'χε παρατηρήσει ὁ Σολωμὸς κ' ἔγραφε: «ἀκόμη εἶναι ζωντανὲς πολλὲς συνήθειες τῆς Ἰλιάδος».

Ὑστερα ἀπὸ 130 χρόνια μποροῦμε νὰ τὸ ξαναποῦμε. Τὰ σύνεργα τῆς δουλειᾶς ὅμοια. Τὸ ἄροτρο τῶν χωρικῶν εἶναι αὐτὸ πού περιγράφει ὁ Ἡσίοδος καὶ γιὰ ἀκοῦστε πῶς περιγράφει τοῦ ψαρᾶ τὰ ἐργαλεῖα ἓνας ποιητὴς πού ἔζησε 270 χρόνια π.Χ. «Τ' ἀγκυλωτὸ τ' ἀγκίστρι του καὶ τὸ μακρὺ καλάμι—τὰ δυὸ του ψαροκάλαθα κι' αὐτὴ τὴν καθετὴ—καὶ τὸ καμάκι τὸ τριπλὸ τῆς θάλασσας ἀρπάϊ—ὡς καὶ τῆς φοροπούλας του τὰ δυὸ μικρὰ κουτιά...».

Δὲν τὸν εἶδαμε τάχα ὅλοι αὐτὸν τὸν ψαρᾶ στὰ ἑλληνικὰ ἀκρογιάλια;

Τὸ καλαμένιο σουραῦλι τοῦ τσοπάνου εἶναι ἡ σύριγξ τοῦ Πανός. Κ' οἱ χαρὲς κ' οἱ λύπες ὅμοια ἐκδηλώνονταν: πανηγύρια, γάμοι, χοροί, μοιρολόγια. Σ' ἓναν ὠραιότατο τσακωνικό χορὸ καὶ στοὺς μαιάνδρους του ξαναζει ὁ πανάρχαιος μῦθος τῆς Ἀριάδνης καὶ τοῦ Θησέα μέσα στὸν Λαβύρινθο. Ἡ Ἑκάβη μοιρολογεῖ τὰ παιδιὰ της σὰν μιὰ Μανιάτισσα μητέρα. Πεθαίνοντας ὁ Αἴας στὸν Ἥλιο ἀποτείνεται γιὰ νὰ στείλῃ τὸν τελευταῖο χαιρετισμὸ στοὺς γονεῖς του: «Ἥλιε πατρώαν τὴν ἐμὴν ὅταν χθόνα ἴδης... ἄγγειλον ἄτας ἐμάς, μόρον τ' ἐμὸν γέροντι πατρὶ τῇ τε δυστήνῳ τροφῷ».

Ὅμοια καὶ τὸ ξενητεμένο παλληκάρι στὸ δημοτικὸ μας τραγούδι:

«Ἥλιε πού πᾶς στὴ μάνα σου, Ἥλιε πού πᾶς νὰ δύσης,
ἂν δῆς καὶ μὲ τὴ μάνα μου νὰ μοῦ τὴ χαιρετήσης».

Τὸ συμπέρασμα εἶναι εὐκόλο νὰ ἐξαχθῇ. Ὁ Σοφοκλῆς κι' ὁ ἀνώνυμος λαϊκὸς ποιητὴς εἶχαν τὴν ἴδια ψυχοσύνη, τὴν ἴδια οἰκειότητα μὲ τὴ Φύση, κι' ὁ Ὀμηρικὸς ἦρως αἰσθανόταν καὶ μιλοῦσε σὰν τὸ σημερινὸ παιδί τοῦ λαοῦ μας. Οἱ γονεῖς καὶ οἱ δάσκαλοι θὰ ἐπιτύχουν πολὺ περισσότερα ἂν δείξουν στὰ παιδιὰ μας, πού τώρα ροδίζει «ἡ αὐγούλα τους ζωὴ», αὐτὴ τὴ συνέχεια τῆς Φυλῆς μας μέσα στὴν Ἱστορία καὶ στὸ Θρῦλο. Γιατὶ τότε θὰ αἰσθανθοῦν στερεὰ ριζωμένα στὴν πανάρχαια αὐτὴ γῆ καὶ θὰ δοῦν καθαρότερα τὴ σημερινὴ πραγματικότητα. Θ' ἀναπτυχθῇ μέσα τους εὐκολώτερα ἡ περηφάνεια, ὁ αὐτοσεβασμὸς καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια, κ' ἡ Ἑλληνίδα θὰ πασχίση νὰ μείνῃ ἀγνότερη, ἅμα αἰσθανθῇ τὴν ἄλυσσίδα πού τὴ συνδέει μὲ τὸ ἑλληνικὸ μεγαλεῖο. Ἄν νοιώσῃ πῶς δὲν τὴ χωρίζει καμιὰ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ δειλὸ καὶ τρυφερὸ κοριτσάκι πού ἦταν ἡ Ἰφιγένεια, πού τόση ὅμως ἔκρυβε αὐτοπειθαρχία μέσα του, ὑπακοὴ στοὺς νόμους, στοὺς γονεῖς, στοὺς ἀνωτέρους της, ὥστε ἀπλὰ καὶ φυσικὰ ἔφθασε στὴν ἀθανασία. «Τό 'χει ἀνάγκη, τὸ χαρίζω στὴν Ἑλλάδα τὸ κορμί». Ἄν ἀναγνωρίσῃ τὴν Ἰσμήνη καὶ τὴν Ἀντιγόνη στὶς ἀπειρες ἀφοσιωμένες στοὺς γέροντες καὶ πονεμένους γονεῖς τους θυγατέρες, μέσα στὴν ἑλληνικὴν οἰκογένεια. Ἄν πιστέψῃ πῶς τίς συνεχίζει. Γιὰ τ' ἀδελφία της περιφρόνησε τὸ θάνατο ἡ ρουμελιώτισσα

Εὐθυμία Καλύβα λίγο πιὸ πέρα ἀπὸ τὸν τόπο ὅπου ἡ Ἀντιγόνη εἶχε προηγηθῇ πάνω στὸν τάφο τοῦ Πολυνείκη. Ξέρομε πὼς φυσικό της εἶναι νὰ φανῇ εὐγενὴς καὶ προσηνὴς στὸν ξένο, πού τυχαῖα θὰ βρεθῇ κοντά της, σὰν τὴν Ναυσικά, καὶ πὼς τὸ σπίτι της θ' ἀνοίξῃ μπρὸς στὸν Ὀδυσσεά, ὅπως ἀνοίγει φιλόξενα κάθε ἑλληνικὸ σπίτι.

Μᾶς λένε πὼς τὰ σημερινὰ παιδιὰ κατέχονται ἀπὸ φόβο καὶ ἀπισιοδοξία, τόσο φυσικά μετὰ τὴν Κατοχή καὶ με τοὺς ἐφιάλτες πού ὀρθώνονται μπροστά τους. Ὅμως θὰ τὰ βοηθήσωμε, εἶμαι βεβαία, τὰ παιδιὰ μας, νὰ μείνουν ψυχραῖμα κ' αἰσιόδοξα, ἂν τοὺς δείξωμε, μέσα στοῦ χρόνου τὰ γυρίσματα, «τὸ αἰώνιο καὶ τὸ ἀκατάλυτο τοῦ Γένους» :

«Σὲ βυθὸ πέφτει ἀπὸ βυθό, ὅπου δὲν ἦταν ἄλλος.

Ἐκεῖθ' ἐβγήκε ἀνίκητος».

Ποιά μέσα θὰ μεταχειρισθοῦμε; Εἶν' ἀπειρα, κ' εἶν' ἓνα : Νὰ γνωρίσουμε καλύτερα τὸν τόπο μας γιὰ νὰ νοιώσουμε καθαρώτερα τὸν ἑαυτό μας. Πρὸ παντός νὰ βγοῦμε ἔξω στὴ Φύση. Νὰ χαροῦμε, σὰν τὸν Προμηθέα, «τὸν θεῖον αἰθέρα καὶ τὶς ταχύπτερες πνοὲς... τ' ἀμέτρητο γέλασμα τῶν πελαγίων κυμάτων... καὶ τὴν παμμάναν γῆ καὶ τὸν ἥλιο τὸ θεῖον φέγγος». «Σ' αὐτὴ τὴν ὀνειρευτὴν λιακάδα, στὴν ἀμετρητοργὴ τῆς ἑλληνικῆς Φύσης, ὀφείλουμε πιθανώτατα τὴν ἡμέρωσιν, τὴν συγγνώμην, τὴν φιλοξενίαν, τὴν φιλοστοργίαν τοῦ λαοῦ μας», ἔγραφε ἓνας σύγχρονος Ἑλληνιστής. Κ' ἐπειδὴ στὸν τόπο μας εἶναι ἄρρηκτα συνδεδεμένο τὸ τοπεῖο μετὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν μῦθο, ἀναγκαστικά θὰ δροσιστοῦμε καὶ σ' αὐτὲς τὶς πηγές. Θὰ ἰδοῦμε τὸν ἄνθρωπο πού ζεῖ μέσα στὸ τοπεῖο μετὰ τὶς χαρὲς του καὶ τοὺς καημούς του, τὶς ἀρετὲς του καὶ τὶς ἀδυναμίες του καὶ τὰ ἐλαττώματα —πάντα κι' αὐτὰ τὰ ἴδια— γιὰ νὰ τὰ πολεμήσουμε μέσα στὸν ἑαυτό μας. Θὰ παρατηρήσουμε τὶς συνήθειες, τὶς προλήψεις του, αἰωνόβιες κι' αὐτὲς, θὰ μάθουμε τὰ τραγούδια του, τὰ παραμῦθια καὶ τοὺς χορούς του. Θ' ἀπολαύσουμε μέσα στὴ Φύση καὶ στὰ Μουσεῖα τὰ ἐξάισια κτίσματα τῆς τέχνης του. Θὰ θυμηθοῦμε, θὰ διαβάσουμε

Ἀνάγκη λοιπὸν τὰ παιδιὰ μας νὰ τὰ περιβάλλουμε μετὰ τὸ ψυχολογικὸ κλίμα, ὅπου θὰ ὁλοκληρώσουν τὸν ἐλεύθερο ἑλληνικὸ ἑαυτό τους.

«Ἡ Ἐλευθερία εἶναι μεστή ἀπὸ χρέος». Χρέος μας εἶναι λοιπὸν γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ μεστῶσουν καὶ ν' ἀνθίσουν ἐλεύθερα τὰ ἑλληνικὰ νειῶτα, νὰ βοτανίσουμε πρῶτα-πρῶτα τ' ἀκριβὰ μας τὰ σπαρτά, ὅπως ἔγραφε ὁ ἑλληνολάτρης Ἑφταλιώτης, καὶ νὰ ξερριζώσουμε, γιὰ νὰ μὴν τὰ πνίξουν, τὰ τουρκάγκαθα καὶ τὰ φραγκοβότανα.

Μετὰ ἐκφραστικά αὐτὰ λόγια δὲν ἐννοοῦσε βέβαια ὁ τουρκομερίτης Ἑφταλιώτης τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τοῦ καθενός, ἀλλὰ μιὰ νοοτροπία. Ἀφ' ἐνὸς τὴν ἀσιατικὴν νοοτροπία τῆς μοιρολάτρισσας, δουλόπρεπης ἀγέλης καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἄψυχην κι' ἀπρόσωπην πολυμορφίαν τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ. Αὐτὸ ἦταν πού φοβόταν ὁ Καποδίστριας καὶ παρ'

ὅλη τὴν τότε φρικτὴ ἀνέχεια τοῦ Κράτους δὲν δέχθηκε πρόταση νὰ στεῖλη φτωχὰ ἑλληνόπουλα νὰ σπουδάσουν στὴν Ἀγγλία γιὰ νὰ μὴν ἀποξενωθοῦν ἀπὸ τὶς συνήθειες, τὶς παραδόσεις, τὴ γλῶσσα καὶ τὴ θρησκείαν τους. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φροντίδα τῶν πλούσιων ἑλληνικῶν παροικιῶν στὸ ἐξωτερικὸ κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα νὰ ἰδρύνουν καὶ νὰ διατηροῦν σὲ ἀκμὴ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὥστε τὰ παιδιὰ τους νὰ λαμβάνουν καθαρὰ ἑλληνικὴ μόρφωση. Καὶ οἱ οἰκοδιδάσκαλοι ἀκόμα πάντα Ἕλληνες ἦσαν. Περίφημα ἀπόμειναν τὰ Ἑλληνικὰ Σχολεῖα τῆς Βιέννης, τῆς Βενετίας, τοῦ Βουκουρεστίου, τῆς Ὁδησοῦ καὶ ἄλλα.

Οἱ Ἕλληνες, ὅταν δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμα ἐλεύθερο ἑλληνικὸ κράτος, ἔτρεμαν μήπως τὰ παιδιὰ τους χάσουν τὴν ἑλληνικότητά τους

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνο ἔξω ἢ στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα πού μπορεῖ ν' ἀλλοιωθῇ ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ. Τουρκάγκαθα καὶ φραγκοβότανα φυτρώνουν ἄφθονα ἰδίως στὶς μεγάλες πόλεις κι' εὐκόλο τὸ παράδειγμα. Ἄν ἀνεβοκατεβῆτε ὅποιαδήποτε πολυκατοικία μεσ' τὴν Ἀθήνα, θὰ σᾶς δεχθοῦν σὲ κάθε ὄροφο ἡ ἀγγλίζουσα Μαίρη ἢ ἡ γαλλίζουσα Μαρί μετὰ τὶς ἀπειράριθμες ποικιλίες τους. Ὅ,τι ξένο, γλῶσσα, ὄνομα, συνήθεια, ροῦχο, ἀσκεῖ μιὰν ἀφάνταστη γοητεία. Ἀθῶα ἐκ πρώτης ὄψεως βότανα, ὅμως εἶναι δηλωτικὰ μιᾶς τάσης κακῆς νὰ μιμηθοῦμε τὸ ξένο ὄνομα κ' ἔπειτα τὴν ξένη συνήθειαν, τὴν ξένη ἑκφράση, τὴν ξένη σκέψιν, τὸν ξένο τρόπο ζωῆς, τὴν ξένη ἰδεολογίαν. Κάθε μίμηση κ' ἓνα μασκάρωμα, κάθε μασκάρωμα καὶ μιὰ ἀλλοίωση. Ἐπιφανειακὴ στὴν ἀρχή, μὰ ἔπειτα βαθυτέρα καὶ στὸ τέλος μόνιμη.

Ἡ ἐξαίσια Ἀριάδνη θὰ χαθῇ στὰ βάθη τοῦ ὀρίζοντα κι' ἀγνωστὴ θ' ἀπομείνῃ στὴν ψυχὴν μας. Χαλαρωμένο τὸ νῆμα θὰ ξεφτίσῃ, θὰ σπάσῃ.

Γι' αὐτὸ ἂς προσπαθήσουμε ὅλες οἱ ἐκφράσεις τῆς ζωῆς μας νὰ καθρεφτίζουν τὸν γνήσιο, ἀληθινὸ ἑλληνικὸ ἑαυτό μας.

«Τὸ ἔθνος πρέπει νὰ μάθῃ νὰ θεωρῇ ἔθνικόν ὅ,τι εἶναι ἀληθινόν», ἔλεγε ὁ Σολωμός.

Κ' ἐδῶ θὰ θέλα νὰ τονίσω κάτι ἀκόμα : Παρανόηση νὰ πιστεύουμε πὼς ἔθνικόν, ἑλληνικόν σημαίνει πάντα ἢ μόνο ἡρωϊκόν. Δυστυχῶς αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ ὑπερένταση στὴν ὁποία ζοῦμε κ' οἱ ἀπειλητικοὶ κίνδυνοι πού μᾶς πιέζουν ἀφόρητα, ἔχουν ἀνατρέψει στὸν τόπο μας τὴν ἔννοια τῆς ζωῆς. Γιατὶ ζωὴ θὰ πῇ εἰρήνη καὶ χαρὰ καὶ οἱ νεώτερες γενεὲς τὴ γνώρισαν μόνο στὴν γνῶσιν ἀδυσώπητην, μετὰ ἐξάρσεις σὲ «ὑψηλὴ οὐρανοφόρα» μὰ, ἀλλοίμονο!, ἐλάχιστες ἀναλαμπὲς γαλήνης.

Ὁ ἔθνικὸς ὅμως χαρακτήρ δὲν καλλιεργεῖται οὔτε ἐκδηλώνεται μόνο μετὰ τὶς ἡρωϊκὰς πράξεις, ἀλλὰ μετὰ τὶς καθημερινὰς, ἀφανεῖς προσπάθειες, μετὰ τὶς γελαστὲς ἢ στοχαστικὰς συνήθειες. Οἱ γονεῖς πού ζωντάνεψαν γιὰ τὰ παιδιὰ τους τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν θρύλον τῆς μικρῆς τους πατρίδας καὶ τοὺς γνώρισαν μ' ἐκδρομὰς, περιπάτους, ἐπισκέψεις στὰ μνημεῖα τὴν ἰδιαίτερήν τους φυσιογνωμίαν, καθὼς κ' ἐκείνη ἢ μᾶλλον πού τοὺς ἔμαθε τὰ

τραγούδια της και τις παραδόσεις και δεν άφησε να σβήση το εύλαβικό καντήλι στο είκονοστάσι, κ' ή άλλη που έδειξε τις παλιές βελονιές, κι' αυτή που ξεχώρισε τα μυρωδάτα βότανα, που φυτρώνουν στα βράχια μας, κ' εκείνη που γιόρτασε τις καθιερωμένες μέρες με τον καθιερωμένο τρόπο και στερήθηκε για νάχη το πατροπαράδοτο γλυκό να προσφέρει στον ξένο που με κάθε τρόπο θα τιμηθί από το ελληνικό σπίτι, γιατί μόνο στην έλλ. γλώσσα ξενίζω σημαίνει φιλεύω, όλες βρήκαν κάποιο τρόπο να προσθέσουν ένα κρίκο στην αλυσίδα που μās σφιχτοδένει σε τούτη έδω τη γή που μās γέννησε.

Δεν θάθελα να εξαχθί το συμπέρασμα πώς, μαγεμένοι απ' τις ελληνικές όμορφιές, μπορούμε να φθάσουμε σ' έναν στείρο ναρκισσισμό. Γνωρίζοντας τον τόπο μας και τον έαυτό μας, θα συναντήσουμε και θα μελετήσουμε, όπως είπαμε, τα πατροπαράδοτα έλαττώματα της φυλής μας. Κι' άμα τα κοιτάζουμε κατάματα, θα μās ενοχλήσουν περισσότερο και ίσως κατορθώσουμε—αν όχι ν' άπαλλαγούμε, γιατί άς μην είμαστε και τόσο φιλόδοξες—πάντως όμως να τ' άμβλύνουμε.

Άς μη φαντασθούμε άκόμη πώς βαθαίνοντας τις ρίζες μας περιορίζουμε, στενεύουμε τον όρίζοντά μας.

Μόνο το πλατάνι πούχει βαθιά και γερά θεμελιώσει τις ρίζες του μέσα στη γή, μπορεί να ξεπεταχθί ψηλά και ν' άγναντέψη απ' την κορφή πλατείς όρίζοντες. Τ' άχαμνά και τα πρόσκαιρα ψευτορριζώνουν και ζούν άχαρα.

Νομίζω πώς άκούω μιá παρατήρηση, εύκολη κ' εύλογη. Και ή ζωή, ή σημερινή ζωή, που είναι όλο δράση και βιασύνη και τεχνική πρόοδο και τυποποίηση και ειδίκευση; Άν έτσι αφιερωθούμε στην πνευματική και ψυχική καλλιέργεια του έαυτού μας και των παιδιών μας, στη συνέχιση του χθές μέσα στο σήμερα που τόσο είναι διαφορετικό, δεν θα μείνουμε έξω από την πραγματικότητα, παράμερα από τη ζωή;

Νομίζω όχι. Νομίζω πώς ίσια-ίσια μιá τέτοια στάση θα μās προφυλάξη από την υποδούλωση στη μηχανική ζωή, από την έξαφάνιση της προσωπικότητάς μας μέσα στην ισοπέδωση της όμοιομορφίας, θα μās δώσει νέες αίτίες ουσιαστικής δράσης, θα κεντρίση τις φιλοδοξίες μας, θ' αύξηση την άγάπη μας για τη ζωή, γιατί θα την όμορφύνει και θα τη βαθύνει.

Ό Έμερσον παρατηρούσε πώς ή ενέργεια κάθε πράξης είναι ανάλογη με το βάθος του αίσθήματος που τη γέννησε.

Άς μη μās σταματά λοιπόν το φαινομενικό. Δεν επιδιώκουμε την νεκρανάσταση παρωχημένων τύπων. Μόνον ή ζωή γεννά τη ζωή. Δεν είναι στη φύση του Έλληνα να την άτενίξη σαν ένα ναρκωμένο τέλμα, μα ούτε και σαν ένα βιομηχανοποιημένο άψυχο κανάλι με καθορισμένη τροχιά, αλλά σαν ένα έλεύθερο νερό που πηγάζει από τα

τρίσβαθα της γής μας και κυλά με όλες τις πηγαίες δροσιές, αντιφεγγίζοντας στο διάβα του ό,τι φυτρώνει στις όχθες του, ό,τι περνά στον ούρανό του.

Και τώρα, τελειώνοντας, θάθελα να πω πόσο θα έπιθυμούσα επάνω στο σεβάσμιο αυτό θέμα να μπορούσε ν' άκουσθί μ' έπιβολή όχι ή δική μου αδύνατη φωνή, μα κάποια άλλη που νάχη όλο το κύρος που άπαιτούν οι περιστάσεις. Γιατί, ίσως, καλά-καλά, να μην έχουμε όλοι μας συλλάβει ούτε κατανοήσει όχι μόνο την έθνική αλλά και την παγκόσμια σημασία αυτής της καθ' αυτό άποστολής μας, ως γονέων και ως Έλλήνων.

Κι' όμως ή σημασία πελώρια και δεν πρέπει, δεν μπορούμε, δεν βολεί να την περιορίσουμε μέσα μόνο στον σημερινό τόπο και χρόνο. Πάντα το ελληνικό θέμα ξεπερνούσε τα όρια της ελληνικής γής. Πάντα ή σημασία των άγώνων μας παγκόσμια, γιατί ή ιστορία μας δεν είναι ιστορία ενός έθνους αλλά ιστορία ενός πολιτισμού, και ή άπήχηση των ελληνικών έκδηλώσεων, πραγματικών ή πνευματικών, άτέλειωτα άντήχησε μέσα στους άπέραντους αιώνες.

Σήμερα όλες οι επιδιώξεις σ' όλες τις γνωστές διαστάσεις του φυσικού κόσμου και της ανθρώπινης διάνοησης επάνω στην Ύδρόγειο είναι, από τη μιá μεριά, να κοπή το νήμα της Άριάδνης, το νήμα του έλληνοχριστιανικού πολιτισμού, που σήμερα είναι γνωστός σαν δυτικός πολιτισμός, κι' από την άλλη, με κάθε τρόπο, να διασωθί.

Γι' αυτό ή ένταξη, μέσα στην άγωγή των παιδιών μας, του ελληνικού στοιχείου ξεπερνάει πολύ σε σημασία τον ελληνικόν όρίζοντα κι' άποκτά παγκόσμια έννοια. Είναι φανερό πώς αν άντικρίσουμε έτσι την άποστολή μας σαν σημαντικοί συντελεστές της επιβίωσης ενός τρόπου ζωής, μιās ιδεολογίας, ενός πολιτισμού, θα μās καταλάβη κάποιο δέος. Όμως, πιστεύω, πώς αυτός είναι σήμερα ο μόνος όρθος τρόπος. Κι' άς μην αυταπατώμεθα νομίζοντας πώς βγήκε ή ανθρωπότης από τα σκοτάδια και τις γοητείες του Λαβυρίνθου!

Ένας μεγάλος σύγχρονος Άγγλος ιστορικός, που έφερε μιάν επανάσταση στην ιστορική ένατένιση του κόσμου, έμπνευσμένος κι' αυτός, γιατί όλοι πάντα εκεί γυρίζουν, από ελληνικά πρότυπα, σε μιá μελέτη του διαπιστώνει πώς ενώ ο άνθρωπος έκπληκτικά προώδευσε στο έπιστημονικό πεδίο και στην τεχνικήν έφαρμογή και κυριάρχησε στον έξω-ανθρώπινο κόσμο, θλιβερά απέτυχε ως τώρα στο πνευματικό, στο ψυχικό πεδίο. Σ' αυτή την ανισότητα στην ολοκλήρωση του ανθρώπου, βλέπει ο φιλόσοφος ιστορικός τη μεγάλη πανανθρώπινη τραγωδία, γιατί ο πνευματικός παράγων είναι για την εύτυχία του ανθρώπινου γένους (άκόμα και για την υλική στο τέλος-τέλος εύτυχία του) άπειρα σημαντικώτερος από την έπιβολή του επάνω στον φυσικό, υλικό κόσμο.

Ἄν φαντασθοῦμε τὸν πολιτισμὸν σὰν μιὰν ἀέναη ἀόρατη κίνηση, ἢ ὁποῖα, ποῦ καὶ ποῦ, φανερώνει χαρακτηριστικὲς μορφές σὲ διάφορες τῆς Ὑψηλίου περιοχές, θ' ἀντιληφθοῦμε, θαμβωμένοι, πῶς ἐτούτη ἡ μικρὴ χώρα, τόσο ἀσήμαντη σὲ ἔκταση, δέχθηκε καὶ δημιουργήσε καὶ ἐξέπεμψε καὶ μετέδωσε τὶς πιὸ χαρακτηριστικὲς μορφές κ' ἐκφράσεις τῆς ἀένας αὐτῆς πνευματικῆς κίνησης. Καὶ τὸ βασικώτερο, ἀπὸ τῆς πανανθρώπινης σκοπιᾶς, πῶς ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦταν ἐκείνη ποὺ γνῶρισε στὸν ἄνθρωπο τὴ θρησκεία τῆς Ἀγάπης. Ἐτσι, μέσα στοὺς αἰῶνες, πασχίζει τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα νὰ ὁδηγήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς «τὸ λίγο φῶς καὶ μακρυνὸ σὲ μέγα σκότος κι' ἔρμος».

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι σήμερον βαρεῖα εἶναι ἡ καταχνιά στὸν κόσμον ὁλόκληρον. Παραζαλισμένος ὁ ἄνθρωπος. Ἀγρία τὰ πάθη. Ἀκρωτηριασμένη ἡ πίστις μᾶς στὸν πολιτισμὸν. Μὲ πικρὴ ἀπαισιοδοξία ἕνας Ἀγγλος κοινωνιολόγος γράφει ἀναπολώνοντας τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν τοῦ 5ου καὶ 6ου αἰῶνα: «Ἡ μέση πνευματικὴ ψυχικὴ καὶ σωματικὴ ἱκανότης τῶν Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι, μὲ τὸν χαμηλότερον ὑπολογισμόν, δύο βαθμίδες πέρα πάντων ἀπὸ τῆς σημερινῆς δικῆς μας, δηλαδὴ περίπου ὅσο ἡ φυλὴ μᾶς ἀπέχει σήμερον ἀπὸ τὸν μαῦρον Ἀφρικανόν».

Ἰσως ἡ ἐκτίμησις νὰ φαίνεται ὑπερβολικὴ. Αὐτὸ γράφηκε πρὸ τοῦ τελευταίου πολέμου. Φοβοῦμαι πῶς τώρα, μετὰ τὶς τελευταῖες φρικαλεότητες, θὰ μᾶς ἔβαζε πέρα κάτω. Μὰ κι' ἂν ἀφήσουμε τὶς ἀκρότητες, ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ σύγχρονου κόσμου δείχνουν ἕναν τρομακτικὸν ξεπεσμόν. Ἐνα ἀπλὸν ἐπεισόδιον, ποὺ ὅλοι θὰ θυμᾶσθε, μᾶς τὸ δείχνει χτυπητά.

Στὴν ἐκστρατεία τῆς Σικελίας, μετὰ τὴν ἀπόλυτη ἥττα τῶν Ἀθηναίων, ποὺ βρίσκονταν ἐξουθενωμένοι μέρες μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, παρουσιάσθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι αἰχμάλωτοι κι' ἀντὶ ἄλλης ἰκεσίας ἔψαλλαν στοὺς νικητὲς Συρακουσίους χορικά τοῦ Εὐριπίδου. Σ' ὅλους τότε δόθηκε τροφή καὶ οἱ περισσότεροι ἀπελευθερώθηκαν.

Τὸν ἄνθρωπον τὸν εἶχε ἀνεβάσει στὸ ὕψος, ποὺ ἀναφέραμε, μιὰ ἐλαχίστη μειοψηφία: οἱ κάτοικοι 700 π.μ. μέσα στὰ 4.000.000 π.μ. τῆς Εὐρώπης. Ὁ ἀριθμὸς λοιπὸν δὲν ἔχει σημασίαν. Ἡ ποιότης καὶ ἡ προσπάθεια εἶναι ὁ δημιουργικὸς παράγων. Αὐτὸ ἃς μᾶς ἐμπνέῃ γιὰ νᾶχομε τὴ δύναμιν, μὲ γνώσιν, ἀγάπην καὶ πίστιν, κρατώντας γερά τὸ προγονικὸ νῆμα, νὰ βοηθήσουμε ὅσο μπορούμε στὸ ἀνέβασμα τῆς Φυλῆς ποὺ εἶναι ἴσως γραπτὸ τῆς, ἀφοῦ ζεῖ στὸν ἴδιον τόπον καὶ ἡ ψυχὴ τῆς πάλλεται ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἀντίλαλους, νὰ ξαναγίνη μιὰ μέρα ἡ χώρα ποὺ περιγράφει ὁ Εὐριπίδης, μιλώντας γιὰ τὰς Ἀθήνας:

«Εἶναι ἕνας ἀρχαῖος κ' εὐτυχισμένος τόπος, ποὺ δὲν γνῶρισε κατακτητὴν· τὰ τέκνα του διαβαίνουν ἀνάλαφρα σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα ποὺ λάμπει στὸν ἥλιον καὶ ἡ σοφία εἶναι ὁ ἐπιούσιός τους ἄρτος».

Κ. Α. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας V*

6. Μὲ τὴ μακρὰ αὐτὴ ἱστορικὴν ἀνασκόπηση φωτίζονται, νομίζω, ἀρκετὰ οἱ νέοι προσανατολισμοὶ τοῦ κριτικοῦ στοχασμοῦ στὴ θέσιν ποὺ παίρνει σήμερον ἀπέναντι στὸ πρόβλημα τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Τὸν κριτικὸν φιλόσοφον τοῦ καιροῦ μᾶς δὲν τὸν ἐνοχλεῖ πιά ἡ συνύπαρξις φυσικῆς αἰτιότητος καὶ ἠθικῆς ἐλευθερίας μὲ τὸν τρόπον καὶ στὸ βαθμὸν ποὺ τὸ θέμα τοῦτο στενοχωροῦσε κ' ἔφερνε σὲ ἀμηχανία τοὺς διαλογισμοὺς τῶν μεταφυσικῶν καὶ φυσικῶν κατὰ τὸν 17ο καὶ τὸ 18ο αἰῶνα. Δὲν εἶναι μάλιστα καθόλου τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι μέσα στὰ τελευταῖα σαράντα χρόνια τὸ πρόβλημα τοῦτο παραμερίζεται σημαντικὰ ἀπὸ τὸ προσκήνιον τοῦ φιλοσοφικοῦ διαφέροντος καὶ καμιά σπουδαία, οὐσιαστικὰ πρωτότυπη φιλοσοφικὴ ἐργασία δὲν ἐμφανίζεται στὸν εὐρωπαϊκὸν ὀρίζοντα κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς. Ἡ καντιανὴ «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ Λόγου», τὸ μπερξόνειον «Δοκίμιον γιὰ τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνείδησης» καὶ τέλος ἡ ἐπιστημολογικὴ κριτικὴ μαζί μὲ τὶς πρόσφατες ἀμφιβολίες καὶ κατασκευὲς τῆς θεωρητικῆς Φυσικῆς μαλάκωσαν τὴν ἀντινομικὴν τραχύτητα ποὺ παρουσίαζε στὴν πρώτη διατύπωσίν του τὸ δύσκολον τοῦτο πρόβλημα καὶ τὸ ἔθεσαν σ' ἕνα ἐντελὲς διαφοροτικὸν ἐπίπεδον. Ἡ κριτικὴ φιλοσοφικὴ σκέψις ἐξοικειώθηκε ὅλον καὶ περισσότερο μὲ τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἡ αἰτιότητα εἶναι ἕνα σχῆμα νοητικόν καὶ σὰν τρόπος θεωρήσεως καὶ ἐρμηνείας τῆς πραγματικότητος ἀνήκει φυσικὰ στὸν κατηγορικὸν ὀπλισμὸν τῆς θεωρητικῆς συνείδησης. Τὰ σχήματα τοῦ εἶδους τούτου δὲν δεσμεύουν τὴν πραγματικότητα κατὰ τὴν αὐθύπαρκτον ὑπόστασίν της, κατὰ τὸ μέτρο δηλ. ποὺ ἡ πραγματικότητα μένει ἔξω ἀπὸ τὴ γνωστικὴ σχέση πρὸς τὸ θεωρητικόν Ἐγὼ καὶ τοὺς λειτουργικοὺς τρόπους του, οὔτε ἐπομένως ἐκφράζουν πιστὰ καὶ ἀναλλοίωτα τὴν ἐσώτερην οὐσίαν τοῦ ἀσύλληπτου ἀπὸ τὴ νόησιν εἶναι. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ εἴτε ἐλεύθερες εἴτε ἀνελεύθερες εἶναι στὸ βάθος τους, δηλ. κατὰ τὴν ἐσωψυχικὴν τους προέλευσιν, οἱ βουλευτικὲς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου, μετὰ τὴ συντέλεσίν τους ἡ θεωροῦσα νόησις ἀναγκαζόμενη νὰ ἀναπτύξῃ μέσα στὰ κατηγορικά της σχήματα (στὸ σχῆμα τοῦ ἀμοιβαίου διακαθορισμοῦ ποὺ νοεῖται ἀνάμεσα στὸ χρονικὰ πρότερον καὶ ὕστερον, καὶ στὸ σχῆμα τοῦ ἀμοιβαίου πάλιν διακαθορισμοῦ ποὺ μέσα στὴν ἐννοίαν τῆς αἰτιότητος δένει τὸ ἀποτέλεσμα πρὸς τὴν αἰτίαν του) τὴν κάθε πράξιν σὰ μέρος μιᾶς σειρᾶς ἐνεργημάτων ἀνοικτῆς καὶ πρὸς τὰ πίσω (ἡγούμενα—αἰτίαι) καὶ πρὸς τὰ ἐμπρὸς (ἐπόμενα—ἀποτελέσματα), θὰ βρεῖ ὅπως δὴ ποτε τρόπον νὰ συμπλέξῃ τὰ στοιχεῖα της μὲ τοὺς ὁρους ποὺ προηγήθηκαν καὶ μὲ τὶς καταστάσεις ποὺ ἐπακολουθοῦν, καὶ ἀπὸ τὴν ὁργάνωσιν αὐτὴν θὰ βγεῖ δίκαιωμένος ὁ ἀπαράβατος

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μᾶς, σελ. 408.

νόμος τῆς αἰτιότητας. Γιατί ἔτσι ἀκριβῶς λειτουργεῖ κατ' ἀνάγκη ὁ νοῦς, ὅταν προσπαθεῖ νὰ προσπελάσει θεωρητικὰ τὴν πραγματικότητα καὶ νὰ τὴν ἐρμηνεύσει, δηλ. νὰ τὴν ἐκφράσει στὴ γλῶσσα του. Μὲ τὴν προοπτικὴ λοιπὸν αὐτὴ κάποια παράδοξη ἀντιστροφή ἐγκαινιάζεται στοὺς ὅρους τοῦ προβλήματος. Παλαιότερα πιστεύαμε ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ποὺ ὁραματίζεται τὴν ἐλευθερίαν, ἐνῶ τὰ ἴδια τὰ πράγματα ἀπαιτοῦν τὴν ἄρνησίν της. Τώρα ὅμως ὅλο καὶ περισσότερο βεβαιωνόμαστε, ὅτι τὰ ἴδια τὰ πράγματα ἀδιαφοροῦν καὶ μόνο τὸ πνεῦμα μας σὰ θεωρητικὴ συνείδηση εἶναι ἀπὸ τὸν κατηγορικὸ τοῦ ὀπλισμοῦ (ἢ ἀπὸ τὴν ἔξω τῆς πρακτικῆς ζωῆς) ἀναγκασμένο ν' ἀποκλείει στὶς ἐρμηνεῖες του τὴν ἐλευθερίαν. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ πειθαρχεῖ σ' ἓνα αἶτημα ἀναγκαῖο γιὰ τὴ θεμελίωσιν μιᾶς Ἐπιστήμης ὀρισμένου τύπου (σὰν τὴν κλασικὴ π. χ. Φυσικὴ), ἢ (ἂν θεωρήσουμε τὸ ἴδιο γεγονός μετ' ἄλλην ὀπτικὴν γωνίαν) παρασύρεται ἀπὸ τὴ βιοτικὰ ὠφέλιμην συνήθειάν του νὰ βλέπει στὴ θέσιν τῆς ποιοτικῆς ἀλλαγῆς καὶ τῆς ἀπρόβλεπτης δημιουργικότητος, ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν καθαρὴ ψυχικὴ διάρκειαν, τὶς ποσοτικὰς αὐξομειώσεις καὶ τὶς ἀμοιβαῖαν διακαθοριζόμενες μετακινήσεις ποὺ συμβαίνουν μόνο μέσα στὸν ὑλικὸ χῶρον.

Λογικὴ ἀκολουθία ἀπὸ τὴ νέα αὐτὴ τοποθέτησιν τοῦ προβλήματος εἶναι ἡ διαπίστωση (διαπίστωση ποὺ χωρὶς ἀμφιβολίαν θὰ ἐσκανδαλίζε βαθύτατα τοὺς προκριτικούς φιλοσόφους) ὅτι ἡ κατάφασιν τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητας ἀφήνει ἀνέπαφο τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας. Ὅτι, μετ' ἄλλους λόγους, ἡ συναποδοχὴ φυσικῆς ἀναγκαιότητος καὶ ἠθικῆς ἐλευθερίας δὲν ἀποτελεῖ ἀντίφασιν. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ μὴν εἴμαστε ἐλεύθεροι, νὰ ὀρίζομαστε δηλ. στὶς ἐνέργειάς μας ἀπὸ παράγοντες ποὺ διαφεύγουν τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν κυριαρχίαν τῆς βούλησός μας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πῶς δυνατόν οὔτε νόμιμον ν' ἀποδειχθεῖ μετ' ἐπιχειρήματα, ὅτι τὴν ἐλευθερίαν ἀποκλείει τὸ καθολικὸν κύρος τοῦ νόμου τῆς αἰτιώδους ἀλληλουχίας μέσα στὸ φυσικὸν κόσμον. Γιατί τὴ δικαίωσίν του ὁ νόμος αὐτὸς τὴν παίρνει ὅχι ἀπὸ τὸ ἀνεξιχνίαστο γιὰ τὸν ἀνθρώπινον λογισμόν, τὸ ὑπερβατικὸν βάθος τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἀπὸ τὴ μέθοδον ποὺ μεταχειρίζεται τὸ πνεῦμα, ὅταν μετ' ὀρισμένους ἐπιδιώξεις καὶ σκοποὺς συντάσσει καὶ σημασιολογεῖ τὴν πραγματικότητα ποὺ θέλει νὰ γνωρίσει. Ἀνώριμη ἀκόμη στὰ πρῶτα βήματά της ἡ κριτικὴ Γνωσιολογία φαντάσθηκε τὸν κατηγορικὸν ὀπλισμὸν τῆς θεωρητικῆς συνείδησης (τοὺς λειτουργικοὺς δηλ. τρόπους ἢ τὶς μεθόδους ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸ πνεῦμα στὴ γνώσιν τοῦ κόσμου τῶν ἀντικειμένων) σὰν κάτι ἔμφυτον καὶ στατικόν: φυσικὴ καὶ ἀναλλοίωτη διακόσμησιν, a priori καὶ μιὰ γιὰ πάντα καθορισμένη ἐξάρτυσιν τῆς «συνείδησης καθόλου». Ὡριμότερη, λιγότερον συστηματικὴ καὶ περισσότερο ἱστορικὴ στὸν προσανατολισμὸν της ἡ κριτικὴ θεωρία σήμερον προτιμᾷ νὰ μιλεῖ ὅχι γιὰ a priori μορφάς, ἀλλὰ γιὰ μιάν ἀγωγὴν τοῦ πνεύματος. Ἡ μέθοδος

εἶναι ἀποτέλεσμα ἀγωγῆς καὶ ἡ ἀγωγή διαμορφώνεται ἀπάνω στὴν ἱστορικὴ πάλιν τῆς θεωρητικῆς συνείδησης νὰ γνωρίσει τὸν κόσμον, ὅπως κάθε φορὰ τῆς παρουσιάζεται καινούργιος χάρη στὰ νέα μέσα τῆς παρατήρησης ποὺ ἔχει στὴ διάθεσίν της. Σὲ μιάν ὀρισμένη ἱστορικὴ φάσιν αὐτῆς τῆς πάλιν ἡ ἔννοια τῆς καθολικῆς σιτιότητος, τὸ πρῖσμα τοῦ Ντετερμινισμοῦ, ἦταν μιὰ ἀναγκαῖα μέθοδος—δικαιωμένη ἀπὸ τὶς κατακτήσεις ποὺ πραγματώθηκαν μετ' ἐπὶ τῆς βοήθειάς της. Οἱ ἔρευνοι ὅμως ποὺ ἄρχισαν ἤδη νὰ γίνονται μετ' ἐκκαινουργίαν μέσα παρατήρησης (καὶ νέους τρόπους μαθηματικῆς ἀνάλυσης) ἀλλάξαν τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου καὶ ὑποχρεώνουν τὸ πνεῦμα ν' ἀλλάξῃ καὶ τὶς μεθόδους του—ν' ἀποκτήσῃ μιὰ νέαν ἀγωγὴν. Πρῶτην σὺν αἰτίαν τοῦτο ὑπάκουσε ἡ Νέα Φυσικὴ καί, γιὰ νὰ συντάξῃ τὰ φαινόμενα τοῦ Μικροκόσμου, ἐτόλμησε μετ' ἄνυσμασθιν γενναιότητα ν' ἀναθεωρήσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς αἰτιότητας. Προσπαθεῖ νὰ τὴν ἀπλώσῃ καὶ νὰ τῆς δώσῃ μέσα στὶς ἐρμηνευτικὰς θεωρίας της τόσιν ἐλαστικότητα, ὥστε σὺν τῇ πλαίσιόν της νὰ χωρέσῃ καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Ἰντετερμινισμός. Ἀπὸ τὶς ζυμώσεις αὐτὲς ἄλλα σχήματα νοητικὰ ἀσφαλῶς θὰ προκύψουν, ποὺ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὰ προβλέψῃ ἀπὸ τώρα καὶ ποὺ θὰ δικαιωθοῦν (ἂν δικαιωθοῦν) ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὰς κατακτήσεις ποὺ μετ' ἐπὶ τῆς βοήθειάς τους θὰ πραγματοποιηθοῦν. Ὡς περιοριστοῦμε μόνο νὰ σημειώσωμε, ὅτι οἱ φυσικοὶ τοῦ καιροῦ μας ἀρχίζουν μετ' ἐκκαινουργίαν συμπαθεῖαν νὰ προσανατολίζονται πρὸς τὸ λογισμόν τῶν πιθανοτήτων καὶ τὴν μέθοδον ἐργασίας τῶν Στατιστικῶν: στοὺς μεγάλους ἀριθμοὺς (στὰ φαινόμενα μεγάλης, καθὼς λέγουν, κλίμακας) ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἡ νομοτέλεια, ὅπως τῇ θέτει ἡ κλασικὴ ἀρχὴ τοῦ Ντετερμινισμοῦ—στοὺς μικροὺς (στὰ φαινόμενα μικρῆς κλίμακας) κυβερνᾷ ἡ νέα ἀρχὴ τῆς Ἀκαθοριστίας. Καὶ ἀντίφασιν σὺν τῷ σχήματι τοῦτο δὲν γίνεται αἰσθητή. Γιατί τάχα οἱ ἄπειροι «ἀρρυθμίαι», ὅταν συντίθενται, νὰ μὴ γεννοῦν ἓνα «ρυθμόν»; Γιατί ἀπὸ τὴν ἀκαθοριστίαν τῶν μικροφαινομένων, μόλις ὑψωθοῦμε στὴ θέαν τοῦ μακροκόσμου, νὰ μὴ γεννιέται ὁ «νόμος» μετ' ἐκκαινουργίαν τοὺς αὐστηροὺς διορισμοὺς του; Τὸν ἀτομικὸν θάνατον δὲν μποροῦμε νὰ προφητέψωμε ἀλλὰ μετ' ἐκκαινουργίαν πιθανότητες εἶναι δυνατόν νὰ προβλέψωμε, ὅτι τὸ ποσοστὸν θνησιμότητος τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς χώρας σὲ μιὰ μεγάλην σειράν ἐτῶν θὰ κινηθεῖ μέσα σὲ ὀρισμένα ὅρια. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἀπὸ τὸ «ἀκαθόριστον» τῶν ἐπὶ μέρος βουλευτικῶν ἐνεργημάτων μετ' ἐκκαινουργίαν τὸς μέσα σὺν τῇ συντάξιν τοὺς μέσα σὺν τῷ σωρὸ τοῦ πολὺ μεγάλου πληθους γεννιέται ὁ «καθορισμένος», μετ' ἐκκαινουργίαν νομοτέλεια συγκροτημένος ἀτομικὸς χαρακτήρας ποὺ μέσα στὶς θεωρητικὰ συλλαμβανόμενες καὶ ἐρμηνευόμενες ἐκδηλώσεις του δίνει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ὑπακούει (πάντα μέσα σὲ ὀρισμένα ὅρια) σὺν τῷ νόμῳ τῆς αἰτιώδους ἀλληλουχίας. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν τὸ «ἀναίτιον» ἢ ἡ ἐλευθερία τῶν «στοιχείων» δὲν ἀποκλείει

τὸν Ντετερμινισμό στὸ «σύνολο». Γιὰ μιὰ νέαν ἀγωγή τοῦ πνεύματός μας ἀντιφατική δὲν εἶναι, οὔτε ἐπομένως λογικὰ ἀδύνατη ἡ ὑπόθεση αὐτή⁽¹⁾.

Ὁ Ντετερμινισμός, τὰ τελευταῖα χρόνια, ὅταν αἰστάνθηκε ὅτι οἱ ἐπάλξεις τῆς Φυσικῆς δὲν ἦσαν πιά ὅσο νόμιζε ἀσφαλεῖς καὶ ἀπρόσβλητες, ζήτησε καταφύγιο στὴν Κοινωνιολογία, μιὰν ἐπιστήμη νέα, ὀρμητική καὶ δογματική— ὅπως ὅλες οἱ ἐπιστῆμες στὴ νεότητά τους. Ἡ «Φύση» ἀντικαταστάθηκε μὲ τὴν «Κοινωνία». Καὶ ἐδῶ μιὰ ὑπερατομική πάλι πραγματικότητα, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ὑπακούει στοὺς δικούς της σταθεροὺς καὶ ἀμετάβλητους νόμους, ρυθμίζει καὶ καθορίζει στὰ διάφορα ἐνεργήματά της (παραστάσεις, ιδέες, συναισθήματα, βουλήματα) τὴν ἀτομικὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξη. Ἔτσι τὸ ἄτομο ὑποτάσσεται στὴν κοινωνικὴ «τάξη» του, καὶ ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία θυσιάζεται στὴν ἀδήριτη κοινωνικὴν ἀναγκαιότητα. Πρόκειται γιὰ μιὰν ὑπόθεση ποὺ ἡ σχηματικὴ ἀπλότητά της εἶναι πολὺ γοητευτικὴ σὲ μιὰν ἐποχὴ σὰν τὴ δική μας, ὅπου ἡ ἐξέλιξη τῆς Τεχνικῆς καὶ ἡ διάρθρωση τῆς παγκόσμιας Οἰκονομίας εὐνοεῖ τὸν «ὁμαδισμό» σὲ ὅλες τὶς μορφές του παραμερίζοντας ὅλο καὶ δραματικότερα τὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία καὶ εὐθύνη. Ἡ κριτικὴ τῶν ἀπόψεων τούτων θὰ μᾶς ἀπομάκρυνε πολὺ ἀπὸ τὸ κύριο θέμα αὐτῆς τῆς μελέτης καὶ φυσικὰ δὲν ἔχει θέση μέσα στὸ πλαίσιο της. Τόσο μόνο μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε: Τὸ κύριο νόημα τῆς θεωρίας αὐτῆς εἶναι περισσότερο πολιτικὸ παρά κριτικὰ θεωρητικὸ. Κεντρικὴ ἐπιδίωξή της εἶναι πρὸς πολὺ νὰ δώσει συνθήματα πολιτικὰ γιὰ μιὰν ἀνανέωση τοῦ ρυθμοῦ τῆς συλλογικῆς ζωῆς, παρά νὰ ἐρμηνεύσει μὲ ἐπιστημονικὴν ἀμεροληψία τὴ Φύση καὶ τὴν ἀλληλουχία τῶν φαινομένων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενο τῶν ἐρευνῶν της. Ἄλλωστε ἡ ἴδια, συνεπῆς στὶς ἀρχές της, ἀρνεῖται τὴν πολιτικὴν οὐδετερότητα τῆς Ἐπιστῆμης στὶς κοσμοθεωρητικὲς γενικεύσεις της, καὶ πιστὴ σ' ἓνα Πραγματισμὸ μὲ ἀπερίφραστα πολιτικὸ περιεχόμενο, θεωρεῖ καὶ μεταχειρίζεται τὴν ἀλήθεια σὰν ὄργανο γιὰ τὴ δράση. Ὅταν τὸ ζήτημα τίθεται κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, ἡ κριτικὴ βάσανος φυσικὰ νόημα δὲν ἔχει, ὅπως νόημα δὲν ἔχει γιὰ τὸν θρησκευτικὸ ἄνθρωπο ὁ κριτικὸς ἔλεγχος τῆς πίστεως του, ἀφοῦ κατέφυγε σ' αὐτὴν ἀκριβῶς γιὰτὶ ἡ θεωρητικὴ γνώση στάθηκε ἀδύνατον νὰ γεμίσει τὴν ψυχὴ του.

1. Ὁ Hans Driesch («Philosophische Gegenwartsfragen» Leipzig 1933, σελ. 167—177) προσπαθεῖ μὲ λεπτεῖς ἀναλύσεις ν' ἀποδείξει, ὅτι ὁ συμβιβασμὸς τῆς Ἀκαθοριστίας καὶ τῆς Αἰτιότητας, ὅπως τὸν ἐπιχειροῦν οἱ θεωρητικοὶ τῆς Νέας Φυσικῆς, ὁδηγεῖ σὲ λογικὰ ἄτοπα. Ἀπὸ βάση μὴ ὑποκείμενη στὴν ἀρχὴ τοῦ Ντετερμινισμοῦ, γράφει (σελ. 175), εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἀναπληρῶσιν στατιστικοὶ νόμοι συχνότητα. — Ἀσφαλῶς ἔτσι εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ κρίνει κανεὶς, ἐὰν ἐξακολουθεῖ νὰ κινεῖται μέσα στὰ σχήματα, ὅπου ἔχει διαπαιδαγωγηθεῖ καὶ διαμορφωθεῖ ἡ θεωρητικὴ μας σκέψις ἀπὸ τότε ποὺ ἐτέθησαν οἱ ἀρχές τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἐπιστῆμης. Γιὰ νὰ συλλάβουμε ὅμως τὴ νέα θεωρητικὴ κατασκευή τῆς Φυσικῆς, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουμε αὐτὰ τὰ σχήματα καὶ νὰ ἀλλάξουμε πνευματικὴ ἀγωγή. Ἔως τότε, ὅπως ὅπουδ' ἔλ. ἀποκρυσταλλωθῶν καὶ μᾶς γίνουν οἰκεία τὰ νέα σχήματα, ἡ ὑπόθεση τῶν ὁπαδῶν τῆς Ἀκαθοριστίας εἶναι φυσικὸ νὰ παρουσιάζει λογικὲς ἀνωμαλίες—ἀντιφάσεις καὶ ἄτοπα. Βρισκόμαστε ἀκόμη στὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἀναθεώρησης τῶν ἐπιστημονικῶν μας ἐννοιῶν, σὲ μιὰ περίοδο δηλ. μεταβατικὴ, καὶ γιὰ τοῦτο τὸ φαινόμενο αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐνοχλεῖ οὔτε νὰ μᾶς ἀπογοητεύει.

Μὲ ἐπιστημονικὰ μέσα ἡ διαπίστωση καὶ βεβαίωση τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας θὰ μπορούσε ἴσως νὰ γίνῃ μόνο ἀπὸ μιὰ ψυχολογικὴν ἐρευνα ποὺ θὰ κατόρθωνε ν' ἀνιχνεύσει τὰ σκοτεινὰ βάθη τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης. Ἡ «ἐμπειρικὴ» Ψυχολογία μὲ ὅλες τὶς ἐπίμονες προσπάθειές της νὰ φωτίσει τὴ βούληση⁽¹⁾, ἰσχνὰ μόνο καὶ ἀσήμαντα «δεδομένα» ἔφερε στὸ φῶς⁽²⁾. Τὸ «βουλητικὸ» εἶναι τὸ πιὸ φτωχὸ ἀπὸ τὰ κεφάλαιά της. Τοῦτο πιθανὸν νὰ ὀφείλεται στὴν πρωτόγονη ἀκόμα μορφή τοῦ μεθοδολογικοῦ της ὀπλισμοῦ. Ὅπως δὴποτε τὸ ἐρώτημα: ἂν εἶναι πραγματικὰ ἡ ἐλευθερία τῆς βούλησης «ἄμεσο δεδομένο» τῆς συνείδησης, ὅπως ἀπὸ τὸν Descartes ἕως τὸν Bergson ὑποστήριξαν πολλοὶ καὶ ἱκανοὶ ἐξερευνητὲς τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, μένει ἀκόμη ἀναπάντητο.— Ἀξιοσημείωτο ὅμως εἶναι ὅτι οἱ ψυχολόγοι τοῦ καιροῦ μας, ἀκόμη καὶ οἱ «Μονιστὲς» (ὅσοι πιστεύουν δηλ. ὅτι τὰ ψυχικὰ εἶναι μιὰ φάση στὴ σειρά τῶν «κοσμικῶν» φαινομένων, γιὰτὶ κατὰ βάθος δημιουργοῦνται ἀπὸ μιὰ «μεταμόρφωση» τῆς «ἐνέργειας» ποὺ πλημμυρίζει τὸ Σύμπαν καὶ ἔχουν τὰ τυπικὰ γνωρίσματα ὅλων τῶν ἄλλων κατηγοριῶν) στὴν ἐλευθερία καὶ στὴν εὐθύνη βλέπουν τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ καθὼς καὶ τὸ κύριο νόημα τοῦ ψυχικοῦ βίου. «Ἀναμφισβήτητα» γράφει σ' ἓνα πρόσφατο βιβλίο του ἓνας «μονιστὴς» ψυχολόγος, ὁ Gustave Morf «ἡ ψυχολογικὴ ζωὴ σημαίνει μιὰ τεράστια πρόοδο, ἐνὸς ἐπιτρέπει μιὰ τεράστια οἰκονομία δυνάμεων. Ἀντὶ νὰ πᾶει κανεὶς πρὸς τὸ

1. Ἀξιόλογη ἐκθεση καὶ κριτικὴ τῶν μεθόδων καὶ τῶν πορισμάτων τῆς πειραματικῆς Ψυχολογίας στὸ κεφάλαιο τῆς βούλησης ἀποτελεῖ τὸ βιβλίο τοῦ J. Lindworsky «Der Wille» 3η ἐκδ. Leipzig 1923.

2. Ἰσχνὰ, ἐννοεῖται, ὡς πρὸς τὴ συμβολὴ τους στὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ἐλευθερίας τῆς βούλησης. Τὶς σχετικὰς ἐρευνὰς ἄρχισε, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ Narziss Ach (1905). Ἐπειτα ἀκολούθησαν οἱ ἐργασίες τῶν A. Michotte καὶ N. Prüm, Sophie Trouet, Paul Skravan, Käthe Gies, H. Rohrer καὶ ἄ. (βλ. σύντομη περίληψη μεθόδων καὶ πορισμάτων στὴ μελέτῃ τοῦ N. Braunschhausen «Le livre arbitre à la lumière de la psychologie expérimentale et de la science moderne» Revue des Sciences Pédagogiques, τόμ. VIII, Bruxelles, Septembre 1946, σελ. 76—83). Στὸ πρῶτο τους ἀντίκρισμα τὰ πορίσματα τῶν ψυχολογικῶν ἐρευνῶν φαίνεται ὅτι εὐνοοῦν τὴν ἀπόψιν τοῦ Ντετερμινισμοῦ. Πραγματικὰ τὰ πειράματα ἔδειξαν ὅτι πάντα ἓνα «ἐλατήριο» (Motiv) κινεῖ τὴ βούληση στὶς πράξεις ἐλλογῆς, ἐπομένως κατὰ κανόνα ὑπάρχει στὶς λαμβανόμενες ἀποφάσεις ἓνα «αἷτιον»—εἶναι τὸ «ἰσχυρότερο ἐλατήριο». Τὴν ἐλευθερία λοιπὸν μὲ τὸ νόημα τῆς τέλειαις «ἀδιαφορίας», δηλ. τὸ liberum arbitrium indifferentiae, ἡ πειραματικὴ Ψυχολογία ἀποκλείει. Τὸ ζήτημα ὅμως δὲν εἶναι τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ἐξῆς: εἶναι σὲ θέση ἡ ἀνθρώπινη βούλησις ν' ἀντισταθεῖ στὰ λεγόμενα ἰσχυρὰ ἐλατήρια καὶ στὶς πράξεις της νὰ προσδιοριστεῖ ἀπὸ κίνητρα ἰδεολογικὰ καὶ συγκινησιακά; Καὶ εἶναι ἱκανὴ μὲ μόνον τὴν πίστη καὶ τὴν πρόθεσιν της νὰ «ἰσχυροποιήσῃ» αὐτὰ τὰ κίνητρα τόσον, ὥστε νὰ γίνων ὀντοτότερα ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ νὰ ἐξουδετερώσων τὴ δυνάμει τους; Στὸ σημεῖο τοῦτο τὰ ψυχολογικὰ πειράματα δικαίουν τοὺς ὁπαδούς τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Καὶ αὐτὸς ὁ Narziss Ach ποὺ πιστεῖ ἀπορρόχοντα στὸν Ντετερμινισμό, δέχεται ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνης καὶ τὸ συναίσθημα τοῦτο γίνεταί κίνητρο τόσο ἰσχυρὸ, ὥστε πολλὰς φορὰς σπάζει τὴ δυνάμει τῶν ἐστίκτων καὶ τῶν ἐξέων («Verantwortung und Charakter»), ἀνακοίνωση στὸ Συνέδριο τῆς Ψυχολογίας ποὺ ἔγινε τὸ 1938 στὸ Bayreuth. Ὅχι σπάνια ὅμως οἱ πειραματικοὶ ψυχολόγοι ἀντιμετωπίζουν τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τῆς βούλησης μὲ ἀσύγγνωστην ἀφέλεια. Ὁ ἴδιος λ.χ. ὁ Narziss Ach ἀνακοίνωσε στὸ ψυχολογικὸ Συνέδριο τοῦ Groningen (1926) ὅτι κατόρθωσε νὰ προβλεπῇ 100 ο/ο τὴν ἐνέργειαν προσώπων ποὺ εἶχε συστηματικὰ μελετήσει τὸ χαρακτῆρα τους, σ' ἓνα πολὺ περιορισμένον τομεᾶ, ὅπου τὰ ἐκτίλεσε μέσα στὰ πειράματά του νὰ ἐκδηλώσων τὴ δραστηριότητά τους. Καὶ παρουσίασε τὸ γεγονός τοῦτο σὰν πειραματικὴν ἀπόδειξιν τοῦ Ντετερμινισμοῦ... Πολὺ ὀρθὰ ὁ ψυχολόγος Froehes στὸ ἴδιον Συνέδριο τοῦ ἀπάντησε, ὅτι τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο δὲν ἔχει ἀποδεικτικὴν ἀξία (N. Braunschhausen, op.cit. σελ. 80).

ἀντικείμενο, μπορεί νὰ τὸ παραστήσει. Οἱ ἔννοιες καὶ τὰ σύμβολα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ χειριζόμαστε τὰ πράγματα, χωρὶς στὴν πραγματικότητα νὰ τὰ ἔχομε παρόντα, ἢ γιὰ νὰ λύσουμε ἓνα ζήτημα, νὰ μεταχειριζόμαστε δεδομένα ποὺ ἔχομε ἀπὸ πρὶν ἀποκτήσει, χωρὶς κάθε φορὰ νὰ τὰ παράγομε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ἡ μνήμη μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπωφελοῦμαστε ἀπὸ τὴν πείρα μας. Ἐτσι ἐξοικονομοῦμε μεγάλες ποσότητες ἀπὸ ἐνέργειες καὶ ἔχομε τὴ δυνατότητα νὰ διευθύνουμε ἀδιάκοπα τὶς ψυχολογικὲς μας δυνάμεις πρὸς νέες ἐπιδιώξεις. Τελικὰ ἡ ψυχολογικὴ ζωὴ ὁδηγεῖ σὲ μιὰ δυνατότητα δημιουργίας σχετικὰ αὐτόνομης καὶ ἐλεύθερης στὰ ἀποτελέσματά της· τὸ ὑποκείμενο ἔχει στὴ διάθεσή του μιὰ δύναμη πραγματοποιοῦν ποὺ ὑπερπηδᾷ ὅλο καὶ πιο πολλοὺς φραγμούς, καὶ ὅλα τὰ πράγματα ὑπόκεινται διαρκῶς περισσότερο στὴν ἐξουσία του. ... Ἡ ψυχολογικὴ ζωὴ εἶναι ἡ μορφή, ὅπου στὸν ἄνθρωπο πραγματοποιεῖται ὁ ἀνώτατος βαθμὸς τῆς εὐθύνης. Γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ὑπεύθυνος, ἔπρεπε νὰ ἔχει ἀντίληψη, παράσταση, μνήμη, συναισθήματα, διανόηση, βούληση κλπ. Ἐκεῖ ὅπου λείπει ἡ εὐθύνη, ἡ ψυχολογικὴ ζωὴ χάνει τὸ νόημά της, περιστρέφεται στὸ κενό· εἶναι ἡ νεύρωση, ὁ καταχθόνιος κύκλος, τὸ πείσμα.... Ὁ ἄνθρωπος χάνει τὴν ψυχὴ του, ὅταν χάνει τὴν εὐθύνη του. Τότε ἡ ψυχολογικὴ του ζωὴ δὲν εἶναι πιά παρὰ μιὰ ἀνώφελη πολυτέλεια.... Τὸ νόημα καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ψυχολογικῆς ζωῆς εἶναι νὰ θεμελιώνει τὴν εὐθύνη. Ἡ δημιουργία τῆς συνείδησης (ἡ ἱκανότητα ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἴδιος νὰ θέτει σκοποὺς στὸν ἑαυτό του), ὁ διαχωρισμὸς ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, συναισθήματος καὶ λογικῆς ὑπῆρξε τὸ τελευταῖο μεγάλο βῆμα μέσα στὴν εξέλιξη, καὶ ἐδῶ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχει ἄλλο νόημα ἀπὸ τὸ σαφὴ διαχωρισμὸ ἀνάμεσα σ' ἐκείνον ποὺ εἶναι ὑπεύθυνος καὶ στὸ πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο αὐτὸς εἶναι ὑπεύθυνος. Ἐτσι ὅλες οἱ ψυχολογικὲς λειτουργίες ἐμφανίζονται σὰ συστατικὰ μέρη ἐνὸς συγκροτήματος (structure) ποὺ τὸ τελευταῖο νόημά του ἔγκειται στὴν ὑποκατάσταση μιᾶς ὑπεύθυνης διαγωγῆς σὲ μιὰν ἀναγκαίαν διαγωγή. Γιατί ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει μιὰ ὑπεύθυνη διαγωγή, ἡ πίεση τῆς ἀναγκαιότητος ἀναστέλλεται, καὶ ἀντίθετα ἡ ἀναγκαία διαγωγή ἐμφανίζεται παντοῦ ὅπου ἀπουσιάζει ἡ ψυχὴ. Ἐσὺ συλλογιστοῦμε τὶς ἔμμονες καταστάσεις τῶν νευρωτικῶν, τὰ πάθη, τὶς παρορμήσεις τοῦ ἐνστίκτου, γιὰ ν' ἀντιληφθοῦμε αὐτὲς τὶς σχέσεις» (1).

Ὅταν ἓνας ψυχολόγος μιλεῖ μὲ τόση βεβαιότητα γιὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐθύνη, ὁ ἠθικὸς φιλόσοφος μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῖ μέσα στοὺς διαλογισμούς του τὴν ἔννοια τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας (παρὰ τοὺς περιορισμούς ποὺ καὶ ἡ ἐπιπόλαιη ἀκόμη παρατήρηση ἐπιβάλλει), μὲ ἡσυχὴ τὴ συνείδηση ὅτι δὲν προβαίνει σὲ αὐθαίρετες καὶ ἀθέμιτες γιὰ ἓνα κριτικὸ στοχαστὴ βεβαιώσεις.

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

1. «Éléments de Psychologie» (Genève 1945) σελ. 195—198.

Ἡ ἐκπαίδευση τῶν τυφλῶν παιδιῶν στὴν Ἀγγλία

Ὁ σκοπὸς τῆς σύντομης αὐτῆς μελέτης εἶναι νὰ δώσῃ μιὰ γενικὴ εἰκόνα τοῦ σημερινοῦ συστήματος τῆς ἐκπαίδευσης τῶν τυφλῶν παιδιῶν στὴν Ἀγγλία. Ἐσὺ μοῦ ἐπιτραπῇ ὅμως νὰ ρίξω μιὰ ματιὰ στὸ παρελθόν. Γιὰ αἰῶνες κανεὶς δὲν εἶχε ἐνδιαφερθῇ γι' αὐτὴ τὴ μερίδα τῶν ἀνθρώπων. Κανεὶς δὲν εἶχε ἀφιερῶσει οὔτε ἓνα λεπτὸ ἀπὸ τὸν πολὺτιμο καιρὸ του γιὰ νὰ σκεφθῇ, ὅτι καὶ ὁ τυφλὸς εἶναι μιὰ ὑπαρξὴ μὲ τὰ ἴδια προσόντα καὶ τὶς ἴδιες ἀξιώσεις, ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες ὑπάρξεις ἐπάνω στὴ γῆ. Κανεὶς δὲν θέλησε νὰ καταλάβῃ, ὅτι ὅπως ἓνα ἀκαλλιέργητο χωράφι δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ καρπούς, ἔτσι καὶ μιὰ ἀκαλλιέργητη ὑπαρξὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀνταποκριθῇ στὶς ἀτομικὲς καὶ στὶς κοινωνικὲς τῆς ὑποχρεώσεις. Κανεὶς δὲν αἰστάνθηκε, ὅτι ἡ γεμάτη ζωντάνια ψυχούλα τοῦ τυφλοῦ παιδιοῦ ζητεῖ νὰ βρῇ μέσα στὸ σκοτάδι τὴν ἀγάπη, τὴ στοργὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἄλλων καὶ ὅτι ὅπως τὸ παιδί ποὺ βλέπει, ἐξαντλεῖ τὴν ὑπομονὴ τῶν γονέων, φίλων καὶ διδασκάλων του ρωτώντας «τί εἶναι αὐτό; τί εἶναι ἐκεῖνο;», τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ κάνῃ καὶ τὸ τυφλὸ παιδί καὶ μάλιστα σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ, γιὰ αὐτὸ δὲν ἔχει ὁπτικὲς παραστάσεις καὶ ἐπομένως ἔχει περισσότερα πράγματα νὰ μάθῃ. Κανεὶς δὲν ἐνοιῶσε τὴ δίψα τοῦ ἐφήβου γιὰ μάθηση καὶ τὴ φιλοδοξία νὰ ρίξῃ τὰ γερά θεμέλια ἐνὸς ἀξιοπρεποῦς μέλλοντος. Κανεὶς δὲν συμμερίστηκε τὴ φυσιολογικὴ ἐπιθυμία τοῦ τυφλοῦ ἐνήλικα γιὰ μιὰ γεμάτη καὶ ἀνεξάρτητη ζωὴ.

Ὅλα αὐτὰ πέρασε πολὺς καιρὸς γιὰ νὰ τὰ καταλάβουν οἱ λαοί.

Ἡ πρώτη Σχολὴ Τυφλῶν στὴν Ἀγγλία ἰδρύθηκε τὸ 1791 ἀπὸ τὸν τυφλὸ ποιητὴ Edward Rushton. Τὸ παράδειγμά του τὸ ἀκολούθησαν καὶ ἄλλοι, καὶ σὲ μερικὰ χρόνια ἰδρύθηκαν ἀρκετὲς Σχολές. Λέγοντας «Σχολές» δὲν μεταχειρίζομαι σωστὸ ὄρο. Θὰ ἔπρεπε νὰ πῶ «Ἀσυλὰ» ἢ «Οἶκους», γιὰ τὸ σκοπὸς ἐκείνων τῶν ἰδρυμάτων ἦταν νὰ μαζεύουν τοὺς τυφλοὺς κάτω ἀπὸ μιὰ στέγη, βοηθώντας τους νὰ μὴ ζητιανεύουν στοὺς δρόμους—δυστυχῶς αὐτὸ γίνεται ἀκόμη σὲ ὀρισμένες χῶρες. Γιὰ πολλὰ χρόνια ὅλα τὰ ἰδρύματα τῶν τυφλῶν τῆς Ἀγγλίας συντηρήθηκαν ἀπὸ φιλανθρωπικὲς ὁργανώσεις. Ὅμως ἡ δυνατὴ θέληση καὶ στενὴ συνεργασία τῶν βλέπόντων καὶ τῶν τυφλῶν ἐνδιαφερομένων, ξύπνησε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κράτους. Τώρα ὅλες οἱ ὁργανώσεις εἶναι ἀναγνωρισμένες.

Ἡ ἐκπαίδευση τῶν τυφλῶν στὴν Ἀγγλία εἶναι ὑποχρεωτικὴ ἀπὸ 5—16 χρόνων καὶ προαιρετικὴ ἀπὸ 2—7 καὶ ἄνω τῶν 16 ἐτῶν. Ἡ κοινωνικὴ Ἔργατις Τυφλῶν εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ τοὺς τυφλοὺς τῆς περιοχῆς τῆς καὶ εἶναι ἀρμόδια νὰ κρίνῃ, ἂν ἓνα παιδάκι ποὺ γεννιέται τυφλὸ, πρέπει νὰ μείνῃ στοὺς γονεῖς του ἢ πρέπει νὰ σταλῇ σὲ ἓνα νηπιαγωγεῖο τυφλῶν. Ὅταν τὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον εἶναι εὐχάριστο, τὸ τυφλὸ παιδάκι μεγαλώνει μέσα σ' αὐτό· ἂν ὄχι, ἀπομακρύνεται ἀμέσως.

Ὑπάρχουν ἑπτὰ νηπιαγωγεῖα τυφλῶν σὲ ὅλη τὴ χώρα. Τὸ προσωπικὸ εἶναι ἐκλεκτὸ καὶ ἀφοσιωμένο στὴ δουλειά του, γεμάτο λεπτότητα καὶ ἀγάπη· προσπαθεῖ νὰ ἀπομακρύνῃ κάθε κακὸ καὶ δυσάρεστο ἀπὸ τὶς τρυφερὲς ψυχούλες τῶν μικρῶν. Ἐκεῖ τὰ παιδάκια μαθαίνουν νὰ περιποιοῦνται τὸν ἑαυτό τους, νὰ παίζουν τὰ παιχνίδια τους, νὰ παίζουν μεταξύ τους, καὶ ἂν μόνον τοὺς ἐκφράσουν τὴν ἐπιθυμία, μαθαίνουν γραφὴ καὶ ἀνάγνωση.

Μεταξὺ τῶν ἑπτὰ νηπιαγωγείων, τὸ ἓνα εἶναι εἰδικό, γιὰ ἀνώμαλα τυφλὰ παιδιά. Ὅταν τὰ παιδιά αὐτὰ γίνουν ἑπτὰ χρονῶν, πηγαίνουν στὸ εἰδικὸ σχολεῖο γιὰ τὰ ἀνώμαλα τυφλὰ παιδιά, ὅπου παραμένουν ὥσπου νὰ συμπληρώσουν τὸ 16ο ἔτος τῆς ἡλικίας των. Τὸ σύστημα τῆς Σχολῆς αὐτῆς εἶναι πρωτότυπο καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἐξαιρετικά. Ὑπάρχουν 72 παιδιά τελευταίως σ' αὐτό. Τὰ παιδιά εἶναι χωρισμένα σὲ «οἰκογένειες». Κάθε οἰκογένεια ἔχει δώδεκα παιδιά καὶ δύο μέλη προσωπικοῦ, τοὺς «γονεῖς», ποὺ εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα. Παρ' ὅλον ὅτι τὰ παιδιά εἶναι πολὺ καθυστερημένα διανοητικῶς καὶ σωματικῶς, τὸ προσωπικὸ κατορθώνει μὲ τὸ δικό του τρόπο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴ φιλία τους, καὶ ἔτσι τὸ ἔργο τους γίνεται λιγώτερο δύσκολο.

Τὰ ὁμαλὰ τυφλὰ παιδιά ὅταν συμπληρώσουν τὸ 5ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους, πηγαίνουν στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο, ὅπου φοιτοῦν ὡς ὅπου γίνουν ἑνδεκά χρονῶν. Τότε τὰ παιδιά χωρίζονται σὲ τρεῖς κατηγορίες, ἀφοῦ προηγουμένως περάσουν ἀπὸ ἐξετάσεις.

Στὴ πρώτη κατηγορία ἀνήκουν τὰ παιδιά ποὺ κρίνονται ἱκανὰ νὰ λάβουν γυμνασιακὴ μόρφωση. Ὑπάρχουν δύο Γυμνάσια Τυφλῶν, ἓνα Θηλέων καὶ ἓνα Ἀρρένων. Τὰ μαθήματα καὶ οἱ ἐξετάσεις εἶναι ἀνάλογα μὲ τὰ ἄλλα σχολεῖα. Ὅταν τελειώσουν τὸ Γυμνάσιο, οἱ νέοι καὶ οἱ νέες ἔχουν ὅλα τὰ προσόντα γιὰ νὰ φοιτήσουν σὲ ὅποιαδήποτε Σχολὴ θελήσουν. Συνήθως προτιμοῦν τὶς Παιδαγωγικὲς Ἀκαδημίες, τὴ Φιλολογικὴ, Θεολογικὴ ἢ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου, ἀπ' ὅπου βγαίνουν γερά ὀπλισμένοι, ἔτοιμοι νὰ συνεργαστοῦν μὲ τοὺς ἄλλους καὶ συμβάλλουν μὲ τὴ σειρά τους καὶ αὐτοὶ στὴν ἐξέλιξη καὶ στὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας.

Στὸ Λονδίνο ὑπάρχει Σχολὴ Φυσιοθεραπείας, ὅπου φοιτοῦν ἀπόφοιτοι γυμνασίων, ποὺ ἡ κούραση ἔχει ἐξαντλήσει τὶς σωματικὲς τοὺς δυνάμεις. Ἡ φοίτηση σ' αὐτὴ τὴ Σχολὴ διαρκεῖ τρία χρόνια. Ὑστερὰ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐργασίας φροντίζει νὰ διορίσῃ τοὺς ἀποφοίτους σὲ Νοσοκομεῖα καὶ Κλινικὲς, ὅπου ἐργάζονται καὶ ἀποδίδουν θαυμάσια.

Σὲ ἄλλη κατηγορία ἀνήκουν μαθητὲς καὶ μαθήτριες ποὺ ἔχουν κλίση στὴ μουσικὴ, στὴ στενογραφία, στὴ δακτυλογραφία καὶ χόρδισμα πιάνων. Αὐτοὶ φοιτοῦν στὸ «Τεχνικὸ Κολλέγιο», ὅπως τὸ ὀνομάζουν οἱ Ἀγγλοὶ. Ἡ Σχολὴ εἶναι μικτή. Καὶ ἔχει τρεῖς κλάδους χωριστοὺς. Μουσικὴ. Χόρδισμα πιάνων. Δακτυλογραφία - Στενογραφία. Ἡ μόρφωση τῶν νέων σ' αὐτὲς τὶς εἰδικότητες εἶναι θαυμαστή. Ἐξαί-

ρετοὶ μουσικοὶ χρωστοῦν τὴν τέχνη τοὺς σ' αὐτὴν· ὁμοίως σ' αὐτὴν ὀφείλουν τὴ μόρφωσή τους λαμπροὶ ἄφθαστοι χορδιστὲς καὶ τέλειοι δακτυλογράφοι, ποὺ κατορθώνουν νὰ γράφουν ἑκατὸ λέξεις στὸ λεπτό, καὶ προτιμοῦνται ἀπὸ πολλὰς κρατικὲς ὑπηρεσίες. Ὅλοι σχεδὸν οἱ δακτυλογράφοι τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας εἶναι τυφλοὶ. Ἄλλοι φοιτοῦν στὴν τηλεφωνικὴ Σχολὴ καὶ βγαίνουν ἄριστοι τηλεφωνητὲς.

Ἡ τρίτη κατηγορία παιδιῶν φοιτᾷ στὰ πρακτικὰ σχολεῖα. Ὑπάρχει ἀπὸ ἓνα σχεδὸν τέτοιο σχολεῖο σὲ κάθε περιοχὴ, γιὰτὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν παιδιῶν αὐτῶν εἶναι μεγάλος. Ἐκεῖ οἱ μαθητὲς συνεχίζουν τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴ τους μόρφωση—ἀπλὰ μαθηματικά, φυσικὰ, ἱστορία, γεωγραφία κλπ.—καὶ διαθέτουν πολλὰς ὥρες στὴ χειροτεχνία. Μετὰ τὰ δεκάξη τοὺς χρόνια ἀφιερώνουν ὅλο τὸν καιρὸ τους στὴ χειροτεχνία, ἐκτὸς ἀπὸ ὀρισμένες ὥρες μαθημάτων. Ὅταν συμπληρώσουν τὸ 21ο ἔτος τῆς ἡλικίας των, εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ ζωὴ.

Γιὰ τὰ τυφλὰ παιδιά, ποὺ εἶναι τελείως ἡλίθια καὶ ἀνίκανα, φροντίζει τὸ Ὑπουργεῖο Ὑγιεινῆς.

Ὑπάρχει ἐπίσης ἓνα Ἰδρυμα, ὅπου ἐκπαιδεύονται ἐκεῖνοι ποὺ χάνουν τὴν ὄρασή τους μεγάλοι. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἰδρύματος αὐτοῦ εἶναι φοβερὰ δύσκολη. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ μάθῃ ὁ καθεὶς ποὺ θὰ ἀτυχῇ, νὰ εἶναι τυφλός. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ γεννήθηκαν τυφλοὶ καὶ ὅμως δὲν ξέρουν νὰ συνεργαστοῦν μὲ τὴν ἀναπηρία τους καὶ νὰ τὴν καθυποτάξουν. Τὸ Ἰδρυμα αὐτὸ στὸ σύντομο διάστημα λίγων μηνῶν προσαρμόζει τοὺς τυφλοὺς στὴν πάθησή τους καὶ τοὺς ὀπλίζει ἔτσι, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ ζωὴ μὲ θάρρος.

Γιὰ τοὺς ἄνδρες καὶ τὶς γυναῖκες ποὺ τυφλώνονται στὴν ὑπηρεσίᾳ τῆς Πατρίδας, ὑπάρχει εἰδικὸ Ἰδρυμα. Καὶ γιὰ τοὺς ἡλικιωμένους τυφλοὺς ὑπάρχει βέβαια πρόνοια. Οἱ φιλανθρωπικὲς ὀργανώσεις, σὲ συνεργασία μὲ τὸ Ὑπουργεῖο Ὑγιεινῆς, ἱδρυσαν Γηροκομεῖο Τυφλῶν, ὅπου οἱ Τυφλοὶ περνοῦν εὐχαριστημένα τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς των.

Τὸ Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Τυφλῶν ἐνδιαφέρεται γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα τῶν τυφλῶν στὸ ἐσωτερικὸ καὶ στὸ ἐξωτερικὸ τῆς χώρας γιὰ τὴν ἐκτύπωση σχολικῶν βιβλίων, κατασκευὴ μηχανημάτων, ἐκπαίδευση τυφλῶν, παροχὴ φοιτητικῆς βιβλιοθήκης κτλ. Ὑπάρχει, ἐπίσης, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη γιὰ τυφλοὺς, μὲ χιλιάδες τόμους ποὺ ἔχουν γραφῇ ἀπὸ χέρια ἐθελοντικὰ καὶ συνεχῶς πλουτίζεται.

Ἔτσι τὰ τυφλὰ παιδιά στὴν Ἀγγλία ἐκπαιδεύονται ὅλα καὶ ἀποδίδουν σύμφωνα μὲ τὶς ἱκανότητές τους. Ἡ δὲ πρόνοια γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν τυφλῶν—αὕτὴ ἀποτελεῖ ἓνα ἄλλο κεφάλαιο ποὺ τιμᾷ τὴν Ἀγγλίαν—εἶναι κάτι τὸ θαυμαστό. Γιὰ νὰ γίνουν ὅλα αὐτὰ χρειάστηκε ἐργασία δύο σχεδὸν αἰώνων. Μὲ ἄλματα εἶναι ἴσως δύσκολο νὰ φτάσῃ μιὰ χώρα ὡς αὐτοῦ. Μπορεῖ ὅμως νὰ παραδειγματισθῇ, νὰ ἐπιμείνῃ, νὰ κατορθώσῃ πολλὰ καὶ νὰ νικήσῃ.

Τὰ διδασκτικά βιβλία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν*

Τὸ θέμα τῶν διδασκτικῶν βιβλίων βρίσκεται στὴ βάση τοῦ ὅλου διδασκτικοῦ προβλήματος στὸ Γυμνάσιό μας, γιατί ἡ ἐκπαίδευσή μας ἔχει ἔντονο τὸ χαρακτηριστὶκὸ πὸν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὀνομάσει βιβλιακό. Δὲν θὰ ἐξετάσω ἐδῶ τὰ ἱστορικά αἷτια τοῦ φαινομένου. Περιορίζομαι μόνο στὴ διαπίστωση ὅτι: γιὰ τὸν Ἕλληνα μαθητὴ τοῦ Γυμνασίου, Ἀριθμητικὴ εἶναι τὸ βιβλίο του, Γεωμετρία εἶναι τὸ βιβλίο του, Φυσικὴ εἶναι τὸ βιβλίο του, καὶ Ἱστορία καὶ Γεωγραφία καὶ κάθε ἄλλο μὴ γλωσσικὸ μάθημα. Τίποτε ἄλλο πέρα ἀπὸ τὸ βιβλίο του. Ὅλη ἡ διδασκτικὴ δραστηριότητα καθηγητῶν καὶ μαθητῶν στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ ἐγκεκριμένο βιβλίο. Ἐχει μάλιστα δημιουργηθεῖ μιὰ τέτλια ψυχολογία στὸ μαθητὴ μας, ὥστε ἡ παραμικρὴ ἐκτροπὴ τοῦ καθηγητοῦ ἀπὸ τὴν ὕλη τοῦ βιβλίου, εἴτε στὴ σειρὰ της, εἴτε στὴν ἔκτασή της, τοῦ γεννᾷ πολὺ συχνὰ δυσπιστίες, ἀμφιβολίες, ἀησυχίες.

Τὸ βιβλίο εἶναι ἀνώτερο καὶ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ, ὁ δὲ καθηγητὴς εἶναι συνήθως ὑποχρεωμένος, γιὰ πολλοὺς λόγους, ν' ἀκολουθεῖ πιστὰ καὶ ὁ ἴδιος τὸ βιβλίο, ἢ τὸ λιγότερο, νὰ μὴ θέλει νὰ κλονίσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν μαθητῶν στὴν πανσοφία τοῦ βιβλίου.

Ὅταν πρόκειται νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὰ διδασκτικά βιβλία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, θὰ πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ καθορίσουμε τὴν κατεύθυνση, τὸ εἶδος καὶ τὰ ὅρια τῆς ἐρευνᾶς μας. Ἀντιλαμβάνομαι ὅτι ὁ ὀργανωτὴς τοῦ συνεδρίου μας ἀπὸ σκοποῦ ἔθεσε τὸ θέμα κατὰ τρόπο γενικὸ «Τὰ βιβλία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν», γιὰ νὰ ἀφήσει στὸν εἰσηγητὴ ἐλευθερίαν στὴν κίνηση καὶ πρωτοβουλία στὴν κατεύθυνση τῆς ἐρευνᾶς του. Σκέφθηκα λοιπὸν ὅτι θάταν γιὰ μένα προσιτότερο καὶ γιὰ τὸ συνέδριο, ἴσως, χρησιμότερο νὰ ἀσχοληθῶ κυρίως μὲ τὴ γλωσσικὴ μορφή τῶν διδασκτικῶν βιβλίων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ παράλληλα μὲ τὴν ἐρευνά μου αὐτὴ νὰ θίξω ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰ κυριότερα ἄλλα ἀξιολογικά χαρακτηριστικά τους. Ἐτσι καὶ ἡ ὅλη ἐργασία παίρνει τὴν ἀπαραίτητη ἀρχιτεκτονικὴ ἐνότητα.

Στὸ περσινὸ συνέδριό μας στὴ Χίο, εἶχα εἰσηγηθεῖ τὸ θέμα «Συμβολὴ τῶν μὴ φιλολόγων καθηγητῶν στὴ γλωσσικὴ καλλιέργεια τῶν μαθητῶν».

Μιὰ πλατεῖα περίληψη ὑπάρχει στὰ πρακτικὰ πὸν δημοσιεύθηκαν καὶ μιὰ ἀκόμη πλατύτερη στὸ παιδαγωγικὸ περιοδικὸ «Παιδεία καὶ Ζωὴ» (Τεύχος 3). Ἀπὸ τὴν εἰσήγησή μου αὐτὴ θὰ ξαναπάρω ἐδῶ πολὺ σύντομα τὶς θέσεις πὸν ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὸ σημερινὸ θέμα μας.

1. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα, καὶ μόνο αὐτή, σὰν μακροαῖον ἐθνικὸ δημιούργημα συμμετέχει ὀργανικά στὶς πολυσύνθετες ψυχικὲς λειτουργίες τοῦ μαθητὴ καὶ συντελεῖ πλαστικά στὴ σύμμετρη καὶ ἁρμονικὴ ἀνάπτυξη τῆς ψυχοπνευματικῆς του ἀτομικότητος.

2. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ ὄργανο, τὸ μέσον γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν γνώσεων πὸν προσφέρονται ἀπὸ τὰ διάφορα μαθήματα. Εἶναι μαζὶ καὶ σκοπός· διδάσκον-

* Εἰσήγηση στὸ Συνέδριο τῶν Λειτουργῶν Μ. Ἐκπαιδεύσεως πὸν ἔγινε στὴ Μυτιλήνη ἀπὸ τὶς 6 ὡς τὶς 9 Ἰουλίου 1952.

τας στὸ μαθητὴ φυσικὴ, μαθηματικά, θρησκευτικά, ἱστορία, κάθε μάθημα, τοῦ διδάσκουμε σύγχρονα καὶ τὴ γλῶσσα του. Καὶ κάθε πρόοδος τοῦ μαθητὴ στὸ μάθημά μας εἶναι καὶ γλωσσικὴ τοῦ προόδου.

3. Λέγοντας γλῶσσα δὲν ἐννοοῦμε μόνο τὸν προφορικὸ καὶ τὸν γραπτὸ λόγον πὸν ἐκφράζει τὶς σχέσεις μας μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ γλῶσσα εἶναι καὶ τῆς ἴδιας μας τῆς σκέψης φορέας καὶ κίνητρο. Πρόκειται γιὰ τὴ νοερὴ, τὴν ἀμίλητη γλῶσσα τῶν ἐσωτερικῶν μας ἐνταενίσεων καὶ στοχασμῶν. Σκεπτόμεθα καὶ συγκινούμεθα μιλώντας μὲ τὸν ἑαυτό μας. Ἐτσι κάθε λέξη, εἴτε προφέρεται, εἴτε γράφεται, εἴτε νοεῖται, ἀποτελεῖ μιὰ πραγματικότητα ὅχι λιγότερο συγκεκριμένη ἀπὸ τὴν ἐννοια πὸν ἐκφράζει, ἢ τὸ ἀντικείμενο πὸν συμβολίζει.

4. Τέτλια ἡ ζωντανὴ γλῶσσα, εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ προφορικοῦ λόγου στὶς διδασκτικὲς σχέσεις μας μὲ τὸ μαθητὴ, γιὰ νὰναι καὶ καρποφόρα. Ἡ καθαρεύουσα, αὐτὴ καθ' ἑαυτή, δὲν ἔμπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐθνικὴ γλῶσσα μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ σημασία τοῦ ὅρου. Ἐκφράζει ἀνεκὰθεν μιὰ συνειδητὴ τάση ἐπιστροφῆς στὴ νεκρὴ γλῶσσα τοῦ ἀττικοῦ πεζοῦ λόγου. Εἶναι μιὰ ψύχωση πὸν ἔπιασε τοὺς γραμματικούς μας τῆς Ἑθνικῆς Ἀναγεννήσεως νὰ νομίζουν, σώνει καὶ καλά, ὅτι γράφοντας καὶ μιλώντας ὅπως οἱ Ἀρχαῖοι, θὰ τοὺς φθάναμε σὲ ψυχικὸ καὶ πνευματικὸ μεγαλεῖο. Κι ὁ ἴδιος ἀκόμη ὁ ὅρος καθαρεύουσα προοιδίει τὴν τάση αὐτὴ, μὲ τὴν κατάληξή του.

Ὡστόσο ἡ καθαρεύουσα εἶναι μιὰ πραγματικότητα καὶ δὲν ἔχουμε δικαίωμα νὰ τὴν ἀγνοήσουμε χωρὶς ἄμεση ἐθνικὴ ζημία. Γιατὶ μὲ τὴ γλῶσσα αὐτὴ ἔχει πλασθεῖ καὶ καλλιεργηθεῖ ἡ σύγχρονη ἐλληνικὴ ἐπιστήμη, γιατί καλύπτει ἀκόμη μεγάλους τομεῖς τῆς πνευματικῆς δραστηριότητος τοῦ Ἑθνικοῦ καὶ γιατί εἶναι ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους. Ἄλλο τὸ ζήτημα ἂν ἐμεῖς πιστεύουμε ὅτι ἡ καθαρὸν ἐθνικὴ γλῶσσα, ἡ δημοτικὴ, εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀντικαταστήσει παντοῦ τὴν καθαρεύουσα καὶ ἐργαζόμεθα γι' αὐτό.

Ἐφόσον ὅμως ἡ πραγματικότητα τῆς καθαρεύουσας ὑπάρχει, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι, σὰν ἐδυσνηδῆτοι ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοί, νὰ τὴ διδάσκουμε καὶ νὰ καταστήσουμε τὸ μαθητὴ μας ἱκανὸ νὰ τὴν κατανοεῖ καὶ νὰ τὴν γράφει ὀρθὰ (στὸ μέτρο βέβαια τοῦ δυνατοῦ, γιατί ἡ καθαρεύουσα δὲν εἶναι μιὰ ὀρισμένη γλῶσσα, ἀλλὰ ἐκφράζει ἀπλῶς μιὰ τάση πρὸς τὸ νεκρὸ ἀττικὸ πεζὸν λόγο).

5. Ἡ καθαρεύουσα, σὰν λογία γλῶσσα, εἶναι κυρίως γλῶσσα τοῦ γραπτοῦ λόγου. Εἶναι μιὰ συμβατικὴ γλῶσσα πὸν τὴν σκεπτόμεθα γιὰ νὰ τὴ γράφουμε. Ἡ καθαρεύουσα δὲν κινεῖται τὴ σκέψη μας, ὅπως ἡ δημοτικὴ, ἀλλὰ κινεῖται μὲ τὴ σκέψη μας, ὅπως ἀκριβῶς κάθε ξένη ἢ κάθε νεκρὴ γλῶσσα πὸν μαθαίνομε. Δὲν εἶναι λοιπὸν φυσικὸ νὰ χρησιμοποιοῦμε τὴν καθαρεύουσα σὰν γλωσσικὸ ὄργανο τοῦ προφορικοῦ λόγου στὴ διδασκαλία. Ἄν κάνουμε κάτι τέτλιο, εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ κάποια προσποίηση καὶ ὁ βαθμὸς τῆς εἰλικρινείας μας προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἀναλογία τῶν στοιχείων τῆς δημοτικῆς πὸν θέλοντας καὶ μὴ θὰ ἀνακατέψουμε.

6. Πιστεύω ἀδίστακτα ὅτι ὁ προφορικὸς μας λόγος στὶς διδασκτικὲς σχέσεις μας μὲ τὸ μαθητὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ζωντανὴ γλῶσσα, ἀνεβασμένη βέβαια στὸ ἐπίπεδο πὸν ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ μάθημα καὶ τὴν τάξη πὸν διδάσκουμε. Θὰ χρειαστεῖ πολὺ συχνὰ νὰ γράφουμε κάτι στὸν πίνακα καὶ νὰ τὸ ἀντιγράψουν οἱ μαθητὲς στὰ τετράδια. Αἱ, τότε θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε πολὺ. Εἶναι ἡ πολὺτιμη εὐκαιρία πὸν θὰ βοηθήσουμε τὸ μαθητὴ νὰ περάσει ἀπὸ τὸν αὐτόματο ζωντανὸ προφορικὸ λόγον στὸν γραπτὸ τῆς λογίας καθαρεύουσας, νὰ ρίξουμε τὴ γέφυρά πὸν θὰ βοηθήσει τὸ παιδί νὰ περάσει στὴν καθαρεύουσα τοῦ βιβλίου του.

Στὴν περίπτωσή αὐτὴ ἡ καθαρεύουσά μας δὲν πρέπει νὰναι ἀκαμπτη, δὲν πρέπει νὰ ἀποτελεῖ τὸ μέτρο τῆς δικιάς μας γλωσσικῆς ὀριμότητος, ἀλλὰ νὰ κατεβαίνει στὴ γλωσσικὴ ἡλικία τῶν παιδιῶν πὸν ἔχομε μπροστά μας. Ὅ,τι συμβαίνει μὲ μᾶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸ διδασκτικὸ βιβλίο. Ἡ γλῶσσα του πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς γλωσσικὲς δυνατότητες τῶν μαθητῶν. Καὶ εἶναι ἀναμφισβήτητο, ὅτι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς καταβάλλεται προσπάθεια πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ. Τὸ ζήτημα εἶναι,

ἂν καὶ κατὰ πόσο εἶναι καρποφόρα ἢ προσπάθειά τους αὐτή. Ὡς δοῦμε λοιπὸν τὴν πραγματικότητα ἀπὸ κοντὰ χωρὶς καμιά προκατάληψη.

Τὸ παιδί μᾶς ἔρχεται στὸ Γυμνάσιο ἀπὸ τὸ Δημοτικὸ γαλουχημένο μὲ τὴν μητρικὴν του γλῶσσα—μὲ τὴν γλῶσσα ποὺ βύζαξε ἀπὸ τὴν μητέρα του, ὅπως τὴν χαρακτηρίζει ἕνας λησμονημένος Ἑθνικὸς δάσκαλος, ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης. Κάτι μπορεῖ νὰ καταλαβαίνει ἀπὸ καθαρεύουσα μὲ τὴν λίγη γραμματικὴ της ποὺ ἔμαθε καὶ μὲ τὰ ἐλάχιστα κείμενα σὲ καθαρεύουσα τοῦ Ἀναγνωστικοῦ του στὸ Δημοτικόν.

Ἀνοίγει λοιπὸν τὴν Ἀριθμητικὴν του στὴν σελ. 42 γιὰ νὰ διαβάσει τὸ μάθημά του. Διαβάσει: «Ὅπως καὶ εἰς τὴν πρόσθεσιν ἀριθμῶν, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν, στηριζόμενοι εἰς τὰς ιδιότητες τῆς ἀφαιρέσεως, δυνάμεθα νὰ εὗρωμεν συντόμως, ἢ καὶ ἀπὸ μνήμης, τὴν διαφορὰν δύο ἀριθμῶν».

Στὴ σελίδα 48: «ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ιδιότης αὕτη ὑφίσταται ($\alpha \times \beta = \beta \times \alpha$) καὶ ὅταν ἕνας τῶν παραγόντων εἶναι 1 ἢ 0, τότε κλπ.».

Στὴ σελ. 49: Πρόβλημα..... «Εἰς ἕνα ἐργαστάσιον εἰργάσθη ἕκαστος τῶν ἐργατῶν του» καὶ ἀμέσως παρακάτω στὴν ἴδια παράγραφο: «Διὰ νὰ πολλαπλασιάσωμεν ἄθροισμα ἐπὶ ἀριθμὸν, δυνάμεθα νὰ πολλαπλασιάσωμεν καθένα προσθετόν...».

Σελ. 61. Πρόβλημα: «Μία μητέρα ἠγόρασε 5 πήχ. ὑφασμα.....» καὶ λίγο παρακάτω στὰ προβλήματα πρὸς ἀσκήσιν: «Πόσον τιμῶνται 12 μέτρα ἐνὸς ὑφάσματος». Ἄλλο πρόβλημα ἀρ. 70: «Ἡγόρασε τις 125 ὀκ. ἐλαίου..... καὶ 12 ὀκ. ζυμαρικῶν». Καὶ στὸ ἀμέσως ἐπόμενον πρόβλημα: «Γεωργὸς ἠγόρασε 145 ὀκ. λίπασμα πρὸς 5425 δρ. τὴν ὀκάν. Ἀπέναντι τῆς ἀξίας τοῦ λίπασματος ἔδωσε 79 ὀκ. σίτου.....».

Σελ. 90. Πρόβλημα: «Τρία δοχεῖα ὅμοια εἶναι πλήρη ἐλαίου καὶ ἔχουν βάρος καὶ τὰ τρία μαζὶ 450 ὀκάδες. Κενὰ τὰ δοχεῖα ἔχουν βάρος 36 ὀκάδες. Πόσας ὀκάδας ἐλαίου περιέχει ἕκαστος;»

Παρ. 51 (σελ. 41): «.....Οὕτω διὰ νὰ ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν 784 τὸν ἀριθμ. 453.....».

Παρ. 97 (σελ. 77 τέλος): «Ἀφαιροῦμεν τώρα τὸ γινόμενον..... ἀπὸ τοῦ διαιρέτου.....».

Πρόβλημα 422: «..... ἡ ἀπόστασις τοῦ Ἀργοναυτοῦ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν...» καὶ πρόβλημα 436.....: «Ἡ Ὀλυμπία ἀπέχει ἀπὸ τὸν Πύργον...».

Πρόβλημα 126: «Οἰκογενειάρχης τις ἀγόρασε ζάχαριν.....» (δύο φορές στὸ ἴδιο πρόβλημα).

Πρόβλημα 102: «Τὸ φῶς διατρέχει 300.000 χιλιόμετρα εἰς ἕνα δευτερόλεπτον...».

Πρόβλημα 137: «Ἐνὰ ἀτμόπλοιον τρέχει 10 μίλια τὴν ὥραν...».

Πρόβλημα 135: «..... ὁ ποδηλάτης διανύει 16 χιλ. τὴν ὥραν...».

Πρόβλημα 68: «Τροχὸς ἀμάξης κάμνει 45 στροφὰς κατὰ λεπτὸν τῆς ὥρας. Ἐτσι τὸ φῶς διατρέχει εἰς ἕνα δευτερόλεπτον..... Τὸ ἀτμόπλοιο τρέχει..... τὴν ὥραν..... Ὁ ποδηλάτης διανύει τὴν ὥραν, καὶ ὁ τροχὸς κάμνει στροφὰς κατὰ λεπτὸν».

Ἡ ἀκαταστασία τῆς γλώσσας εἶναι ὁλοφάνερη. Ἴδον τώρα καὶ μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸ ὕψος. Πρόβλημα 467: «Παντοπώλης εἶχεν ἀγοράσει 75,50 ὀκ. νωποῦ σάπωνος πρὸς 7,5 χιλιόδραχμα τὴν ὀκάν. Μετὰ τινα χρόνον ζυγίζει τὸν σάπωνα καὶ παρατηρεῖ ὅτι τὸ βάρος τοῦ σάπωνος εἶχεν ἐλαττωθῇ».

Πρόβλημα 465: «Μία οἰκοκυρά διὰ νὰ κάμῃ πετσέτες τοῦ προσώπου ἠγόρασεν ὑφασμα καὶ ἔδωσεν 92,8 χιλιόδραχμα. Ἄν ὅμως ἠγόραζεν 1,25 μέτρα, θὰ ἔκαμνεν 18 πετσέτες. Διὰ κάθε πετσέταν χρειάζεται 0,875 μέτρα Πόσον ἀξίζει κλπ.».

Ἀκόμη. Πρόβλημα 468: «Ἐμπορὸς ἠγόρασεν 360 ὀκάδας γεωμύλων...» καὶ πρόβλημα 472: «Ἐνας χωρικὸς ἐπώλησεν 69 ἀγνά...».

Ἐτσι λοιπὸν ἡ οἰκοκυρά κάμνει πετσέτες, ἀλλὰ ὁ παντοπώλης ἀγοράζει «ὀκάδας

νωποῦ σάπωνος», ἐνῶ ὁ χωρικὸς πουλάει «ἀγνά» καὶ ὁ ἔμπορος ἀγοράζει «ὀκάδας γεωμύλων».

Μοῦ φαίνεται ὅτι τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ πείσουν τὸ συνέδριο, ὅτι γλωσσικὰ τὸ βιβλίο τῆς Ἀριθμητικῆς εἶναι ἀκατάλληλο γιὰ τὸν προορισμὸ του. Ἡ καθαρεύουσά του εἶναι πολὺ ἀκατάστατη, ἀνώμαλη καὶ ἄνιση, τὸ ὕψος ἄθλιο. Ὅταν θέλει νὰ γίνῃ ἀπλούστερη, ἀντὶ νὰ ἀπλοποιήσῃ τὸ τυπικὸ τῆς συμπλέκεται μὲ τὴν δημοτικὴν ὅχι σὲ ὀργανικὴ ἐνότητα, ἀλλὰ σὲ ἕνα ἀταίριαστο καὶ ἄχαρο μηχανικὸ μείγμα. Κατὰ τὴν γνώμη μου τὸ βιβλίο αὐτὸ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ ριζικὴ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία πρὸς τὶς ἀκόλουθες κατευθύνσεις:

1. Οἱ ἐξεζητημένοι φραστικοὶ τύποι: «πῆχεις ὑφάσματος», «ὀκάδες γεωμύλων», «ποσότης ἐμπορευμάτων» καὶ τὰ παρόμοια νὰ ἀντικατασταθοῦν ὀριστικὰ ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς τύπους «πῆχεις ὑφασμα», «ὀκάδες γεωμύλων ἢ πατάτες» «ποσότης ἐμπορευμάτων». Ἐπίσης οἱ τύποι «ἠγοράσθη ἐμπόρευμα ἀντὶ τόσων δραχμῶν», «ἐπώληθη τόσας δραχμὰς κατ' ὀκάν» νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ ἀπλούστερους, π. χ. «ἠγόρασα ἐμπόρευμα καὶ ἐπλήρωσα τόσας δραχ., ἐπώληθη τόσας δραχ. ἢ ὀκὰ ἢ ὁ πῆχης».

2. Νὰ ἐπιδιωχθεῖ ὁμοιομορφία τῶν τυπικῶν ἐκφράσεων ποὺ ἐπαναλαμβάνονται τακτικά. Δὲν εἶναι ὀρθὸ νὰ λέμε γιὰ ἕνα κινήτ, τὴν μιά φορά ὅτι διατρέχει, τὴν ἄλλη ὅτι τρέχει καὶ τὴν ἄλλη ὅτι διανύει, καθὼς καί: τὴν μιά εἰς ἐναλεπτὸν ἢ εἰς μίαν ὥραν, τὴν ἄλλη κατὰ λεπτὸν καὶ τὴν ἄλλη κατὰ λεπτόν. Μὲ τέτοια γλωσσικὴ ἀναρχία τὸ βιβλίο σκοτώνει τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα τοῦ παιδιοῦ καὶ γίνεται ἐμπόδιο στὴν γλωσσικὴ καλλιέργειά του.

Εἶναι καιρὸς πιά στὶς παγωμένες μαθηματικὲς ἐκφράσεις: πολλαπλασιασμὸς ἐπὶ ἀριθμὸν, διαίρεσις διὰ ἀριθμοῦ, νὰ ἀντικατασταθοῦν καὶ αἱ δύο προθέσεις ἐπὶ καὶ διὰ μὲ τὴν πρόσθεσιν μὲ. Π. χ. ἄθροισμα πολλαπλασιάζεται μὲ ἀριθμὸν, γινόμενον διαιρεῖται μὲ ἀριθμὸν. Στὴ σύγχρονη ζωντανὴ γλῶσσα οἱ προθέσεις ἐπὶ καὶ διὰ ἔχουν διαφορετικὴ σύνταξιν καὶ διαφορετικὴ σημασίαν. Ἡ ἐπὶ δὲν συντάσσεται ποτὲ μὲ αἰτιατικὴν. Οἱ προθέσεις παίζουν σημαντικὸ ρόλο στὴν ὀργανικὴ λειτουργία τῆς γλώσσας.

Ὅσο ἐπιμένουμε ἐμεῖς μὲ τὶς ἀρχαῖες αὐτὲς συντάξεις, θὰ ἐπιμένουν καὶ οἱ μαθητὲς στὶς δικές τους, καὶ θὰ μᾶς λένε καὶ θὰ μᾶς γράφουν: ἄθροισμα πολλαπλασιάζεται ἐπὶ ἀριθμοῦ καὶ γινόμενον διαιρεῖται διὰ ἀριθμὸν. (Πολὺ συχνὰ μάλιστα γενικὴ πληθυντικὴ). Ὅσο ἐπιμένουμε, καὶ μάλιστα στὴν πρώτη τάξιν τοῦ Γυμνασίου, ἄλλο δὲν κάμνουμε ἀπὸ τὸ νὰ σπέρνουμε ζιζάνια στὸ παρθένο ἔδαφος τῆς μαθητικῆς σκέψης, ποὺ ἀργότερα θὰ πνίξουν τὴν βλάστησιν καὶ θὰ καταστρέφουν τὴν καρποφορίαν τοῦ καλοῦ σπόρου τῶν μαθηματικῶν.

4. Στὸ βιβλίο ἐπαναλαμβάνονται πολὺ συχνὰ οἱ ἐκφράσεις «διαφορὰ δύο ἀριθμῶν» καὶ «πηλίκον δύο ἀριθμῶν». Εἶναι γεγονὸς βέβαια ὅτι οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς εἶναι σχεδὸν καθιερωμένες. Φρονῶ ὅμως ὅτι πρέπει νὰ τις ἀποφεύγουμε, γιατί δὲν εἶναι ὀρθές. Ἐχουν σχηματισθεῖ κατ' ἀναλογίαν μὲ τὶς ἐκφράσεις: ἄθροισμα καὶ γινόμενον δύο ἀριθμῶν. Ἄν ἐπιμένουμε νὰ τις μεταχειρίζομαστε καὶ μάλιστα στὰ βιβλία, σπέρνουμε καὶ πάλι ζιζάνια στὴν μαθητικὴν σκέψιν. Θὰ πρέπει π. χ. νὰ λέμε διαφορὰ τοῦ ἀριθμοῦ 8 ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν 5, γιατί διαφέρω θὰ πῇ ὑπερέχω. Τὸ βιβλίο στὸ σημεῖον αὐτὸ πέφτει σὲ σοβαρὸ σφάλμα γράφοντας στὴν σελ. 35: «Οὕτω α-β παριστάνει τὴν διαφορὰν τοῦ β ἀπὸ τὸν α». Ἐπίσης πάλι στὴν ἀφαίρεσιν, τὸ βιβλίο πέφτει καὶ σὲ ἄλλο σοβαρὸ σφάλμα ὀνομάζοντας τὸ ἐξαγόμενον τῆς ἀφαίρεσης διαφορὰν ἢ ὑπόλοιπον. Οἱ λέξεις διαφορὰ καὶ ὑπόλοιπον δὲν εἶναι συνώνυμοι. Λέμε: διαφορὰ τοῦ ἀριθμοῦ 8 ἀπὸ τὸν ἀριθμ. 5 εἶναι ὁ 3. Ἀλλὰ θὰ ποῦμε ὁ 3 εἶναι ὑπόλοιπον τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ 5 ἀπὸ τοῦ 8. Μὲ τὶς ἴδιες σημασίες μεταχειρίζονται καὶ οἱ Γάλλοι στὴν ἀφαίρεσιν τὶς λέξεις difference = διαφορὰ καὶ reste = ὑπόλοιπον. Ἡ μαθηματικὴ σκέψιν κινεῖται σ' ὅλο τὸν κόσμον μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἀσήμαντες λεπτομέρειες. Πρόκειται γιὰ θεμελιώδεις προϋποθέσεις τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἀνάπτυ-

ξης τῆς ὁρθῆς μαθηματικῆς σκέψης. Τὰ μαθηματικά εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμη τῆς ἀκριβείας καὶ κύριος σκοπὸς τοῦ μαθήματος εἶναι νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ σκέπτεται ὁρθά. Ὅσο γιὰ τὴν ἔκφραση «πηλίκον δύο ἀριθμῶν» πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ καταργηθεῖ, γιατί ἄλλο τὸ πηλίκον $3/4$ καὶ ἄλλο $4/3$.

Δὲν μοῦ ἐπιτρέπει ὁ καιρὸς, οὔτε καὶ ὁ προορισμὸς τῆς ὁμιλίας μου, νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὸ κυρίως ἐπιστημονικὸ μέρος τοῦ βιβλίου. Ἀρκοῦμαι μόνο νὰ σημειώσω ὅτι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μεγαλύτερη ἐπιμέλεια καὶ προσοχή, τόσο στὴν ἔκταση, ὅσο καὶ στὴν παιδαγωγικὴ διάθροιση τῆς ὕλης.

Ἐρχομαι τώρα στὴ Γεωμετρίαν, Πρακτικὴ καὶ Θεωρητικὴ. Θὰ παραθέσω ἀμέσως μερικὲς περιχοπές, πὺν θὰ δείξουν τὰ γλωσσικὰ ἐλαττώματα τῆς Πρακτικῆς Γεωμετρίας.

Διαβάζω στὴν πρώτη σελίδα: «Εἰς τὸ χαρτὶ ἢ εἰς τὸν πίνακα παριστάνομεν τὰ σώματα μὲ εἰκόνας. Καὶ αὐτὰς τὰς εἰκόνας τὰς ὀνομάζομεν σχήματα». Θαυμάσια! Ὡραία ἀρχὴ πὺν φανερώσει ὥραϊες προθέσεις γιὰ γλωσσικὴ ἀπλότητα. Ἄς συνεχίσουμε ὁμῶς. Στὸ τέλος τοῦ πρώτου αὐτοῦ κεφαλαίου ὑπάρχουν ἀσκήσεις: Ἰδὸν ἡ πρώτη: «Νὰ ὀρίσητε τὸ εἶδος τῆς ἐπιφανείας μιᾶς ὕφους, ἐνὸς φύλλου χάρτου τοῦ τετραδίου σας, ἢ τὸ εἶδος τῆς ἐπιφανείας μιᾶς θήκης διὰ τὰ μολυβδοκόνδυλά σας». Ἄλλου, σελ. 14: «Μὲ τὸν κανόνα (βλέπετε δὲν λέει διὰ τοῦ κανόνας) βεβαιούμεθα ὅτι ἡ εὐθεῖα γραμμὴ ἐφαρμόζει εἰς τὴν κυρτὴν ἐπιφάνειαν ἐνὸς κυλίνδρου, ἀλλὰ μόνον κατὰ μίαν διεύθυνσιν. Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ μεταχειριζώμεθα ἕνα κύλινδρον διὰ νὰ γράψωμεν εὐθείας γραμμάς. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπάρχουν καὶ κυλινδρικοὶ χάρακες». Εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ σκεφθεῖ τὸ παιδί, ὅτι οἱ ρίγες μὲ τετραγωνικὴ τομὴ λέγονται κανόνες· ἐνῶ οἱ κυλινδρικοὶ ρίγες λέγονται χάρακες.

Στὴν ἐπομένη σελίδα 15, στίς ἀσκήσεις:

Ἀσκήσις 17: «Νὰ προσπαθήσητε νὰ ἴδητε ἂν μίαν εὐθεῖαν τοῦ κανόνας ἐφαρμόζει» κλπ.

Ἀσκήσις 18: «Νὰ τεντώσητε ἐπάνω εἰς τὴν ἐπιφάνειαν μιᾶς σφαίρας.....».

Σελίδα 25: «Δύο γωνίαι λέγονται ἴσαι, ἂν δύνανται νὰ ἐφαρμόζωσι, ὥστε νὰ σχηματίζωσι μίαν γωνίαν». Οἱ σχολαστικοὶ αὐτοὶ τύποι τῆς ὑποτακτικῆς πὺν κανένας πιά δὲν τοὺς χρησιμοποιεῖ στὴν τρέχουσα καθαρεύουσα—κοιτάχτε ὅποιαδήποτε ἐφημερίδα ἢ δημόσιο ἔγγραφο—ἐπαναλαμβάνονται ἀναρὰ καὶ κουραστικά ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου, πρὸ πάντων στίς ἀσκήσεις. Τὸ πρᾶγμα μάλιστα καναντὰ κωμικὸ, ὅταν ὁ νεκρὸς αὐτὸς γραμματικὸς τύπος ἐφαρμόζεται σὲ λέξεις τῆς δημοτικῆς, ὅπως π.χ. στὸ ῥῆμα τεντώνω: «τεντώνουσι» (σελ. 18), «νὰ τεντώσωσι» (ἀσκ. 18) «νὰ τεντώσητε» κλπ.

Τὸ ἴδιο κωμικὸς εἶναι καὶ ὁ συμφυρμὸς τοῦ δευτεροκλίτου σακχάρου τῆς καθαρεύουσας μὲ τὴν πρωτόκλιτὴ ζάχαρη τῆς δημοτικῆς, ἀπὸ τὸν ὁποῖο βγήκε ἡ τριτόκλιτὴ «ζάχαρις» τῆς ἀριθμητικῆς. Αὐτὲς οἱ λεπτομέρειες βέβαια δὲν ἀποτελοῦν πολὺ σπουδαῖα ἐλαττώματα τοῦ βιβλίου. Κάθε μιὰ χωριστά, ναί. Ὅλες μαζί ὁμῶς καὶ μὲ τὴν ἐπανάληψή τους κάθε τόσο κάνουν τὸ βιβλίον δυσκίνητο, ἀντιπαθητικὸ, ἀκατάλληλο. Κυρίως ὁμῶς μὲ τὰ παραδείγματα αὐτὰ θέλησα νὰ φανερώσω τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου ἀντιλαμβάνεται τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου. Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι θᾶναι πολὺ ὠφέλιμο νὰ ἀντικατασταθεῖ στὴν καθεστὸτητα δύο εὐθειῶν ἡ πρόθεσις ἐπὶ μὲ τὴν πρόθεσις πρὸς. Ἐτσι οἱ μαθητὲς δὲν θὰ μᾶς γράφουν πιά ὅτι ἡ AB εἶναι κάθετος «ἐπὶ τῆς» ΓΔ. Στὴν πρακτικὴ γεωμετρίᾳ ἡ πρόθεσις ἐπὶ ἔχει ἀντικατασταθεῖ μὲ τὴν εἰς. Ἀλλὰ ἡ ἀντικατάστασις αὐτὴ δὲν ὠφελεῖ, ἀφοῦ μάλιστα στὴ θεωρητικὴ γεωμετρίᾳ ξαναγυρίζει ὁ συγγραφέας στὴν ἐπὶ. Ἡ πρόθεσις πρὸς ἔχει σήμερον τὴ σημασίαν πὺν ἔχει ἡ ἐπὶ στὴν παλιὰ χρῆσις τῆς. Ἡ ἴδια πρόθεσις πρὸς μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ μὲ ἐπιτυχία καὶ στὴν παραλληλία δύο εὐθειῶν, γιὰ νὰ ξεφύγουμε μιὰ γιὰ πάντα ἀπὸ τὴν ἀπροσάρομστη στὴ ζωντανή μας γλώσσα δοτικὴ.

Ἐρχομαι τώρα σὲ μερικὲς ἄλλες ἀδυναμίες τοῦ βιβλίου πὺν μαζί μὲ τὴ γλώσσα

ξημιώνουν πολὺ τὴ μεθοδικὴ ἀξία πὺν ὀφείλομε νὰ τοῦ ἀναγνωρίσουμε στὴ διάθροιση καὶ ἐκθεσι τῆς ὕλης.

Εἶναι σφάλμα νὰ ὀνομάζομε «ὄγκον» ἐνὸς σώματος «τὸ μέρος τοῦ διαστήματος πὺν καταλαμβάνει», ἐνῶ ὅλοι ξέρομε καὶ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας τὸ ὀρίζει ξεκάθαρα σελ. 118, ὅτι ὄγκος ἐνὸς στερεοῦ εἶναι ὁ ἀριθμὸς πὺν προκύπτει ἀπὸ τὴ μέτρησίν του μὲ τὴν κυβικὴ μονάδα. Κάθε ὄρος στὰ μαθηματικά πρέπει νὰ εἶναι μονοσήμαντος. Τὸ ἴδιο σφάλμα ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὴ θεωρητικὴ γεωμετρίᾳ. Δὲν ὑπάρχει ἐν τούτοις καμία ἀνάγκη νὰ δώσουμε ἰδιαίτερο ὄνομα στὸ χωρὸ τοῦ διαστήματος πὺν κατέχεται ἀπὸ ἕνα σῶμα, ἀφοῦ ὁ χωρὸς αὐτὸς εἶναι τὸ ἴδιο τὸ ὕλικο σῶμα. Ἄν θέλομε νὰ κάμομε γεωμετρικὴ διάκρισι ἀπὸ τὴ φυσικὴ τοῦ ὑπόστασι, ἂς τὸ ὀνομάσομε στερεόν. Ὁ ὄρος εἶναι πολὺ παραστατικὸς καὶ καθιερωμένος διεθνῶς. Διαβάζω τώρα τὸν ὀρισμὸ τῆς γωνίας: «Γωνία εἶναι ἕνα σχῆμα, τὸ ὁποῖον σχηματίζεται ἀπὸ δύο εὐθείας, αἱ ὁποῖαι ἀρχίζονται ἀπὸ ἕνα σημεῖον καὶ δὲν ἀποτελοῦσι μίαν εὐθεῖαν» Ἄργο πρὶν ὀνόμασε σχήματα τίς εἰκόνας τῶν σωμάτων καὶ τῶν ἐπιφανειῶν των. Σύμφωνά λοιπὸν μὲ τὸν ὀρισμὸ ἡ γωνία εἶναι μίαν εἰκόνα πάνω στὸ χαρτὶ καὶ ὄχι μίαν ὀρισμένη γραμμικὴ μορφή πὺν χαρακτηρίζει τὴν ἐπιφάνειαν ἐνὸς σώματος. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἔχει καὶ τόση σημασία. Τὸ βασικὸ σφάλμα στὸν ὀρισμὸ εἶναι ὅτι οἱ δύο πλευρὲς τῆς γωνίας δὲν ἡμποροῦν νὰ ἀποτελοῦν μίαν εὐθεῖαν. Μὰ ἂν παραδεχθῶμε κάτι τέτιο, θὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ παραδεχθῶμε, ὅτι εἶναι δυνατόν τὸ ἄθροισμα δύο γωνιῶν νὰ μὴν εἶναι γωνία, ὅπως τῶν ἐφεξῆς παραπληρωματικῶν. Καὶ ὁμῶς ὁ ἴδιος ὁ Εὐκλείδης παραδέχεται τὴν εὐθύγραμμον γωνίαν, δηλ. τὴ γωνία μὲ πλευρὲς πὺν συνευθειάζονται. Οἱ Γάλλοι σχημάτισαν τὸν ὄρο angle plat=πλατιά γωνία.

Μὲ τὴν εὐθύγραμμον γωνίαν—πὺν, θέλομε δὲν θέλομε, ὑπάρχει—θὰμποροῦσαμε, χρησιμοποιώντας καὶ τὸν ὀρισμὸ τῆς διχοτόμου γωνίας (πὺν εἶναι ἤδη γνωστός), νάχομε ἀμέσως τὸν ὀρισμὸ τῆς καθέτου σὲ σημεῖο εὐθείας καί, ἀφοῦ ἀποδείξαμε ὅτι ἡ διχοτόμος γωνίας εἶναι πάντοτε μίαν, βγάζομε ἀμέσως τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ ἡ κάθετος αὐτὴ εἶναι πάντοτε μίαν. Ἄλλο πόρισμα πὺν θᾶβγαυε ἀμέσως εἶναι ὅτι ἡ εὐθύγραμμος γωνία ἔχει μέγεθος ἴσον μὲ δύο ὀρθάς, καὶ ἄλλο ὅτι ἂν αἱ μὴ κοιναὶ πλευραὶ δύο ἐφεξῆς γωνιῶν συνευθειάζονται, αἱ γωνίαι εἶναι παραπληρωματικαὶ (γιατὶ ἔχουν ἄθροισμα μίαν εὐθύγραμμον γωνία).

Καὶ ἔτσι ἡ μαθητικὴ σκέψη κινεῖται μὲ μεγαλύτερη ἀνεσι καὶ εὐκολία.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν μαθηματικῶν ὡς καλλιεργημένης μορφῆς τῆς ἀνθρώπινης πνευματικῆς δραστηριότητος βρίζεται κυρίως στὸ γεγονός ὅτι μὲ τὰ μαθηματικά ἐξασφαλίζομε τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ οἰκονομία στὴν κατανάλωσι ψυχικῆς ἐνέργειας κατὰ τὴν κίνησι τῆς ἀνθρώπινης σκέψης. Αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως στὸ μαθηματικὸ συμβολισμὸ καὶ στοὺς μαθηματικοὺς ὀρισμούς. Νὰ ἕνα ἀκόμα παράδειγμα. Ὁρισμός: «Ὀνομάζω μεσοκάθετον εὐθείας (ὁ ὄρος «μεσοκάθετος» ἔχει τεθεῖ ἀπὸ μένα) τὴν κάθετον εἰς τὸ μέσον αὐτῆς». Καὶ ἰδὸν ἀμέσως ἡ οἰκονομία ψυχικῆς ἐνέργειας στὴν ἀκόλουθη πρότασι: «Πᾶν σημεῖον τῆς μεσοκαθέτου τμήματος ἀπέχει ἰσάκις ἀπὸ τὰ ἄκρα του. Καὶ ἀντιστρόφως πᾶν σημεῖον ἀπέχει ἰσάκις ἀπὸ τὰ ἄκρα τμήματος κεῖται ἐπὶ τῆς μεσοκαθέτου αὐτοῦ». Ἰδὸν τώρα ἡ ἀντίστοιχη πρότασι ἀπὸ τὴν ἐγκεκορμένη Θεωρητικὴ Γεωμετρίᾳ: «Ἄν εὐθεῖα τέμνει καθέτως καὶ εἰς τὸ μέσον ἕν εὐθύγραμμον τμήμα, πᾶν σημεῖον αὐτῆς ἀπέχει ἴσον ἀπὸ τὰ ἄκρα τοῦ τμήματος τούτου καὶ ἀντιστρόφως. Ἄν ἕν σημεῖον ἀπέχει ἴσον ἀπὸ τὰ ἄκρα εὐθύγραμμον τμήματος, κεῖται ἐπὶ τῆς καθέτου τῆς ἀγομένης εἰς τὸ μέσον τοῦ τμήματος τούτου». Ἄς μετρήσουμε τώρα τὴν οἰκονομία ψυχικῆς ἐνέργειας σὲ ἀριθμὸ λέξεων. Αφαιρόντας ἀπὸ τίς 46 λέξεις τοῦ βιβλίου τίς 28 δικές μου, θὰ βροῦμε οἰκονομία 18 λέξεων. Ἄλλο κέρδος ἀπὸ τὴν χρησιμοποίησι τοῦ ὄρου «μεσοκάθετος» εὐθύγραμμον τμήματος εἶναι ὅτι ἐξασφαλίζομε μίαν ἁρμονικὴ ἀντιστοιχία ἐκφράσεων στίς παραλλήλες ιδιότητες τῆς μεσοκαθέτου τμήματος καὶ τῆς διχοτόμου γωνίας, ἀντιστοιχία πὺν εἶναι στὴ φύσι τῆς μαθηματικῆς σκέψης νὰ τὴν ἐπιδιώκει.

Υστερα ἀπὸ τὴ μικρὴ αὐτὴ μὲ ὠφέλιμη παρεμβολή, ἃς ξαναγυρῶσιν στὴν Πρακτικὴ Γεωμετρίᾳ καὶ ἃς προσέξουμε τὸν ὅρισμό τοῦ κύκλου (σελ. 44).

«Κύκλος εἶναι ἓν ἐπίπεδον μέρος, τοῦ ὁποῖου ἓν σημεῖον ἀπέχει ἴσον ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῆς γραμμῆς ἀπὸ τὴν ὁποῖαν περικλείεται». Ὁ ἴδιος ὅρισμός ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὴ Θεωρητικὴ Γεωμετρίᾳ μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι ἀντὶ «περικλείεται» λέγει «περατοῦται».

Νὰ τώρα καὶ ἓνας ἄλλος ὅρισμός ποὺ θὰ τὸν ὀνομάσω γενετικό: «Κύκλος εἶναι ἡ ἐπιφάνεια, ποὺ γράφεται ἀπὸ ἓν εὐθύγραμμο τμήμα, ὅταν τοῦτο στραφεῖ μίαν ὁλόκληρον περιστροφὴν γύρω ἀπὸ τὸ ἓν ἄκρον του». Ὁ ὅρισμός αὐτός ἔχει τὸ πολὺτιμο πλεονέκτημα νὰ βγαίνει ἄμεσα ἀπὸ τὴν πράξη. Ὁ μαθητὴς βλέπει κιάλας τὸ τεττωμένο σχοινὶ ποὺ μὲ αὐτὸ ὁ γεωργὸς χαράσσει τὸ ἀλώνι. Τὸ εὐθύγραμμο τμήμα εἶναι τὸ τεττωμένο σχοινί, ἡ ἡ ἀπόσταση τῶν δύο ἄκρων τοῦ διαβήτη. Ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ ἀναφέρονται στὸν θεωρητικὸ ὅρισμό τοῦ κύκλου, βγαίνουν σὰν ἄμεσα συμπεράσματα, σὰν ιδιότητες—καὶ τέτιες εἶναι— τοῦ κύκλου. Μοῦ φαίνεται περιττὸ νὰ τονίσω τὴ διδακτικὴ ὠφέλεια ἀπὸ τοὺς γενετικούς ὁρισμούς ποὺ ἐν τούτοις τὰ βιβλία τῆς γεωμετρίας, καὶ τῆς πρακτικῆς καὶ τῆς θεωρητικῆς, τοὺς ἀγνοοῦν.

Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσω λίγα λόγια καὶ γιὰ τὶς γενετικὲς ἀποδείξεις θεωρημάτων ποὺ πρέπει πάντα νὰ τὶς ἀναζητοῦμε καὶ νὰ τὶς προτιμοῦμε ἀπὸ τὶς καθαρὰ θεωρητικές. Θὰ ἐπικαλεσθῶ καὶ ἐδῶ ἓνα παράδειγμα. Πρόκειται π.χ. νὰ ἀποδείξουμε τὴν πρόταση: Αἱ κατὰ κορυφὴν γωνίαι εἶναι ἴσαι. Ἡ ἀπόδειξή μὲ γενετικὸ τρόπο γίνεται ἁμέσως, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἡ μία γωνία στρέφεται γύρω ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς μισῆς περιστροφῆς. Ἀμέσως βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι καθεμία ἀπὸ τὶς πλευρὰς τῆς θὰ πέσει στὴν προέκτασή της (ὁρισμός τῶν κατὰ κορυφὴν γωνιῶν). Ἀρα οἱ κατὰ κορυφὴν γωνίες εἶναι ἴσες.

Ἀν μάλιστα τὰ παιδιὰ στὴν πρακτικὴ γεωμετρίᾳ, ἔχουν βρεῖ μόνα τους τὴ σχέση αὐτὴ τῶν κατὰ κορυφὴν γωνιῶν μὲ διάφανο χαρτὶ καρφιστωμένο στὴν κοινὴ κορυφὴ κλπ., ἡ γενετικὴ ἀπόδειξή προβάλλεται στὴ σκέψη τῶν μαθητῶν ἀκόμα διανυγρότερη.

Ἀπομένει νὰ προσθέσουμε λίγες παρατηρήσεις ποὺ ἀφοροῦν εἰδικότερα τὴ Θεωρητικὴ Γεωμετρίᾳ. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ σὲ ἀρκετὴ ἔκταση τῆς ὕλης του εἰσάγει τὴν διδακτικὴ ἀρχὴ τῆς «ἐπανεύρεσης» τὴν ὁποία (χωρὶς νὰ μεταχειρίζεται τὸν ὅρο αὐτό) μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια καὶ ἀκριβεία ἐκθέτει ὁ σεβαστός μου Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος κ. Μιχαλόπουλος στὸ βιβλίον του «Συμβολὴ εἰς τὴν μεθοδικὴν διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν Ι. Πρακτικὴ Γεωμετρίᾳ—Στερεομετρίᾳ». Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι στὸν κ. Μιχαλόπουλο ὀφείλεται ἡ πατρότητα τῆς διδακτικῆς αὐτῆς καινοτομίας ποὺ, ἂν καὶ τὰ σπέρματά της βρίσκονται μέσα στὶς γενικὲς ἀρχὲς διδακτικῆς σὲ ἓνα σχολεῖο μαθητικῆς αὐτενέργειας, ἐν τούτοις γιὰ πρώτη φορὰ στὴ χώρα μας μορφώνονται σὲ σύστημα διδακτικὸ ποὺ μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ «Διδακτικὴ τῆς ἐπανεύρεσης» (βλέπε καὶ μελέτη μου στὸ περιοδικὸ «Παιδεία» 15 Ἰουνίου καὶ 15 Σεπτεμβρίου 1950). Πρόκειται χωρὶς ἀμφιβολία γιὰ μιὰ σημαντικὴ πρόοδο, γιὰ ἓνα σταθμὸ θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ, στὴ διδακτικὴ τῆς Γεωμετρίας καὶ γενικότερα τῶν Μαθηματικῶν. Ἐχῶ ἐν τούτοις μιὰ σοβαρὴ ἐπιφύλαξη. Θὰ τὴν ἐκθέσω καὶ πάλι μὲ παραδείγματα.

Ἀντί, ὅπως παλαιότερα, νὰ ἐκφωνηθεῖ στὴν ἀρχὴ ἡ πρόταση ποὺ ἀφορᾷ τὶς σχέσεις γωνιῶν μὲ πλυσρὲς παράλληλες καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἀπόδειξή της, τίθεται στοὺς μαθητὲς σὰν σκοπὸς ἡ ἀκόλουθη πρόταση: «νὰ συγκριθῶσι δύο γωνίαι, αἱ ὁποῖαι ἔχουσι τὰς πλευρὰς των παραλλήλους μίαν πρὸς μίαν». Θανατία! Οἱ κύριοι συνάδελφοι θυμοῦνται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Μιχαλοπούλου τὴν πορεία καὶ τὴν εἰκόνα τῆς ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν σὲ παρόμοιες περιπτώσεις: οἱ μαθητὲς καθοδηγούμενοι κατάλληλα ἀπὸ τὸν καθηγητὴ, ὅταν χρειάζεται, φθάνουν πάντα στὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα. Τί κάμνει λοιπὸν τὸ βιβλίον; Ἀντὶ νὰ ὑποδείξῃ ἁπλῶς τὴν κατασκευὴ (προέκταση μιᾶς πλευρᾶς κλπ. σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα ποὺ παρατίθεται) ἢ καὶ νὰ δώσει στὸ μαθητὴ μερικὲς χρήσιμες ὁδηγίες, ὥστε νὰ συλλάβῃ

ὁ ἴδιος μὲ διόραση τὴ σχέση ιδιότητος καὶ τὰ αἷτια (γωνίαι ἐντὸς ἐναλλάξ κλπ.), ἀντὶ λοιπὸν τὸ βιβλίον νὰ περιορισθεῖ σ' ἓνα σύντομο ὁδηγητικὸ ρόλο, ὑποκαθιστᾷ ἐντελῶς τὴ σκέψη τοῦ μαθητῆ καὶ ἐκθέτει σὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειες τὴν πορεία της, ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν ὡς τὸ συμπέρασμα. Ἐτσι δὲν μένει γιὰ τὸ μαθητὴ οὔτε τὸ ἐλάχιστο περιθώριον αὐτενέργειας. Ὑπάρχουν, θὰ μοῦ πείτε, οἱ ἀσκήσεις. Μα καὶ αὐτὲς πουλιοῦνται λυμένες. Καμιά φορὰ μάλιστα κυκλοφοροῦν πρὶν κυκλοφορήσῃ τὸ βιβλίον.

Ἐτσι ἡ διδακτικὴ τῆς «ἐπανεύρεσης» χάνει τὴ γονιμότητά της καὶ ἐκπίπτει στὴν κλασσικὴ ἐκθεσὴ τῶν συλλογισμῶν ποὺ ὁδηγοῦν στὴν ἀπόδειξή μὲ μόνη τὴ διαφορὰ, ὅτι ἡ ἐκφώνηση τοῦ θεωρήματος ἀκολουθεῖ ἀντὶ νὰ προηγηθεῖται, ὅπως συμβαίνει, στὰ παλαιὰ βιβλία καὶ στὸ ἴδιο τὸ βιβλίον γιὰ τὸ ὁποῖον μιλοῦμε, σὲ ἄλλα κλασσικὰ θεωρήματα.

Τὶς ἴδιες παρατηρήσεις ἔχω νὰ κάμω καὶ γιὰ τὴν ἐπανεύρεση τῶν μαθηματικῶν ἐννοιῶν. Παράδειγμα: Οἱ μαθητὲς μποροῦν μόνοι τους νὰ βροῦν τὶς σχετικὲς θέσεις τριῶν ἐπιπέδων καὶ νὰ «ἐπανεύρουν» τὴν ἐννοία τῆς τριέδρου στερεᾶς γωνίας. Αὐτὸ τὸ ἐκθέτει σαφέστατα ὁ κ. Μιχαλόπουλος καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι οἱ συνάδελφοι τὸ ἔχουν ἐπαληθεύσει στὴν πράξη. Τί κάμνει λοιπὸν τὸ βιβλίον; Ἀπλοῦστατα ὅτι κάμνει καὶ στὰ θεωρήματα: Ὑποκαθιστᾷ πέρα γιὰ πέρα τὸν μαθητὴ καὶ δὲν ἀφήνει τίποτα ποὺ θὰ μπορούσε νὰ κινήσει τὴν αὐτενέργειά του. Βάζει μάλιστα καὶ δικιά του σειρά στὶς τέσσερις δυνατὲς θέσεις τῶν τριῶν ἐπιπέδων. Μοῦ φαίνεται ὅτι οἱ ἀρχὲς ποὺ θέτει ὁ κ. Μιχαλόπουλος, ἔχουν παρεξηγηθεῖ ἀπὸ τὸν συγγραφέα.

Ὅσοπο ποτε νὰ ὁμολογηθεῖ ὅτι καὶ ἔτσι ποὺ παρουσιάζονται στὸ βιβλίον, ἀποτελοῦν μιὰ σημαντικὴ πρόοδο, γιατί δίνουν στὸ μαθητὴ τὸ διάγραμμα πορείας μιᾶς γόνιμης συνθετικῆς ἐργασίας τῆς σκέψης.

Ἡ Τριγωνομετρία. Στὸ βιβλίον αὐτὸ βρίσκουμε τὰ ἴδια γλωσσικὰ ἐλαττώματα μὲ τὴν Γεωμετρίᾳ, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἔμποδισε νὰ ἐμποδίσει καὶ τόσο τὴν κατανόησιν, γιατί ἀπευθύνεται σὲ ὄριμους μαθητὲς. Παρουσιάζει ἐν τούτοις μιὰ τολμηρὴ καινοτομία. Χωρίζεται σὲ δύο, σχεδὸν αὐτοτελεῖ, μέρη. Τὸ πρῶτο δίνει στὸ μαθητὴ τόσα στοιχεῖα, ὅσα εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἐπιλυθοῦν, ὅπως-ὅπως, τὰ τρίγωνα, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἀσχολεῖται μὲ τὴ γενικὴ, ὅπως τὴν ὀνομάζει, τριγωνομετρίᾳ.

Ἐχῶ σοβαρὲς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἔστω καὶ πρακτικὴ ὠφέλεια ἀπὸ τὴν καινοτομία αὐτή. Οἱ ζημίαι ὑπερβαίνουν κατὰ πολὺ τὰ κέρδη. Ἀντὶ ὅμως νὰ κατέβω σὲ λεπτομέρειες προτιμῶ νὰ ἐκθέσω τὴ σειρά τῆς διάταξιν τῆς ὕλης, ὅπως τὴν θεωρῶ φτωχικότερη, ὠφελιμότερη καί, ἂν θέλετε, πρακτικότερη.

Οἱ τριγωνομετρικοὶ ἀριθμοὶ θὰ ὁρισθοῦν ἁμέσως μὲ τὴ βοήθεια τοῦ τριγωνομετρικοῦ κύκλου. Θὰ ἀκολουθήσουν οἱ σχέσεις τῶν τριγωνομετρικῶν ἀριθμῶν τῶν τῶν ποὺ ἔχουν ἄθροισμα ἢ διαφορὰ ἓνα πολλαπλάσιο τεταρτοκυκλίου καὶ εὐθὺς οἱ ἐπιλύσεις ὀρθογωνίων τριγώνων. Ἐτσι κλείνει τὸ πρῶτο μέρος τῆς τριγωνομετρίας καὶ ἀκολουθεῖ τὸ δεύτερο μὲ τὴν ἀκόλουθη σειρά. Θεώρημα τῶν προβολῶν, τριγωνομετρικοὶ ἀριθμοὶ ἄθροισματος καὶ διαφορᾶς τόξων, τριγωνομετρικοὶ ἀριθμοὶ πολλαπλασίονος τόξου, μετασχηματισμοὶ ἄθροισμάτων σὲ γινόμενα, ἀντιστροφὴ τῶν κυκλικῶν συναρτήσεων, τριγωνομετρικὲς ἐξισώσεις καὶ συστήματα. Μέρος Γ'. Θεμελιώδεις καὶ δευτερεύουσες σχέσεις μεταξὺ τῶν στοιχείων τριγώνου, ἐπιλύσεις πλαγιογωνίων τριγώνων, ἐφαρμογές.

Οἱ τριγωνομετρικὲς ἐξισώσεις θὰ μπορούσαν νὰ πάνε στὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

Δὲν θὰ ἐπιμείνω περισσότερο στὴν τριγωνομετρίᾳ. Ἐλπίζω ἄλλωστε ὅτι τὸ μέρος τοῦτο τῆς εἰσήγησής μου θὰ συμπληρωθεῖ στὴ συζήτηση ποὺ θὰ ἀκολουθήσει.

Ἡ Κοσμογραφία. Τὰ ἴδια γλωσσικὰ ἐλαττώματα καὶ «πλημμελήματα». Ἀλλὰ τὸ κακὸ εἶναι μικρό, γιατί οἱ μαθητὲς τῆς τελευταίας τάξης εἶναι ὅπως-ὅποτε ὄριμοι γλωσσικά. Πιστεύω ὅμως, καὶ πρέπει νὰ τὸ τονίσω, ὅτι δὲν ἀρκεῖ ἓνα κείμενο

νά εἶναι ἀπλῶς νοητό. Τὰ κείμενα τῶν διδασκτικῶν μας βιβλίων πρέπει νά εἶναι ἄρτια ἀπὸ κάθε πλευρά. Ἡ τέχνη τοῦ λόγου μπορεῖ νά κάμῃ ὠραία καὶ τὴν ἐπιστήμη, ὅχι βέβαια πρὸς ζημίαν τῆς παιδείας.

Περὶ τοῦ λοιποῦ ἀμέσως στὴ μεθοδολογία τοῦ βιβλίου.

Ἡ κίνησις τῆς οὐρανίου σφαίρας εἶναι ἓνα φυσικὸ φαινόμενο ἅμεσα ἀντιληπτὸ στὸν κάθε παρατηρητὴ καὶ ὁ μαθητὴς τῆς Η' τὴν ἔχει ἀσφαλῶς προσέξει. Οἱ γεωμετρικὲς γνώσεις του τῆς Στερεομετρίας (ποῦ πρέπει νά προταχθοῦν) τοῦ ἐπιτρέπουν νά συλλάβει διορατικὰ ὅλους τοὺς νόμους τῆς κίνησης τῆς οὐρανίου σφαίρας, ὅταν τεθεῖ ὅτι ἡ φαινόμενη αὕτη κίνησις εἶναι ὁμαλή.

Δὲν φρονῶ ὅτι εἶναι διδασκτικῶς ὠφέλιμο νά βάλουμε τὸν ἐξάντα ἀμέσως στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου, μποροῦσε μάλιστα νά λείπει ὁλότελα. Ἄς σημειωθεῖ ἀκόμη, ὅτι ἡ περιγραφὴ του δὲν εἶναι ὅσο θὰ ἔπρεπε πλήρης καὶ ἀκριβής, γιὰ νά κατανοήσῃ ὁ μαθητὴς τὴ λειτουργία τοῦ ὁργάνου. Τὸ μικρὸ κάτοπτρο π.χ. δὲν ἀρκεῖ μόνο νά εἶναι παράλληλο πρὸς τὴν ἀκτὴν τῆς ἀρχῆς τῆς βαθμολογίας τοῦ ὁργάνου, ἀλλὰ καὶ νά εἶναι τοποθετημένο σὲ τέτια θέσι, ὥστε ἡ κάθετος στὸ κέντρο του νά διχοτομεῖ τὴ γωνία τοῦ ὀπτικοῦ ἄξονα τῆς διόπτρας καὶ τῆς εὐθείας ποῦ συνδέει τὰ κέντρα τῶν δύο κατόπτρων. Τὸ ἐπίπεδο τῆς γωνίας αὐτῆς πρέπει νά εἶναι παράλληλο πρὸς τὸ ἐπίπεδο τοῦ μεταλλικοῦ κυκλικοῦ τομέα. Οὔτε καὶ εἶναι ἀνάγκη νά εἶναι 60° ὁ κυκλικὸς τομέας. Μπορεῖ νά εἶναι 80°. ὅπως συνήθως.

Ὅσο γιὰ τὸ θεοδόλιχο, μία σύντομη περιγραφὴ καὶ μία παρουσίασις σχηματικῇ τοῦ ὁργάνου καμωμένου ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητές, εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νά κατανοηθεῖ πῶς μετροῦνται τὰ ὕψη καὶ τὰ ἀζιμούθια τῶν ἀστρῶν. Εἶναι ἐπίσης περιττὴ ἡ προσπάθεια νά ἐπαναληφθοῦν πειραματικὰ μὲ τὸ θεοδόλιχο (χωρὶς νά ὑπάρχει μάλιστα τὸ ὄργανο) οἱ νόμοι κινήσεως τῆς οὐρανίου σφαίρας. Ἐοδεύεται μάταια πολὺτιμος χρόνος τοῦ βιβλίου καὶ πολὺτιμος διδασκτικὸς χρόνος.

Θεωρῶ ἐπίσης περιττὴ τὴν ἐκθεσὴ τοῦ φαινομένου τῆς ἀποπλάνησεως τοῦ φωτός, καὶ μάλιστα ἐπιζήμια, γιὰτὶ δὲν ἐκτίθεται μὲ σαφήνεια. Ἡ ἀποπλάνησις τοῦ φωτός ὀφείλεται στὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν ἐλάχιστη χρονικὴ διάρκεια ποῦ χρειάζεται μιὰ φωτεινὴ ἀκτὴν γιὰ νά διατρέξῃ τὸν ὀπτικὸ ἄξονα τοῦ τηλεσκοπίου—κατὰ τὴν ἐλάχιστη αὕτη χρονικὴ διάρκεια ἔχει συντελεσθῇ μιὰ ἀκόμη ἐλαχιστότερη μετατόπισις τοῦ ὀπτικοῦ ἄξονα τοῦ τηλεσκοπίου μὲ τὴ γῆ. Ἡ μετατόπισις ἄλλωστε αὕτη ἔχει περισσότερες συνέπειες (ἡμερησίᾳ ἀποπλάνησις τοῦ φωτός, ἐτησίᾳ ἀποπλάνησις τοῦ φωτός). Ἀποτέλεσμα τῆς ἀποπλάνησεως τοῦ φωτός εἶναι νά φαίνονται τὰ παρατηρούμενα μὲ τηλεσκόπιο ἀστρα σὲ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν πραγματικὴ διεύθυνσή τους.

Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἐπιστημονικὰ σφάλματα στὸ βιβλίον αὐτό, ὅπως π.χ. ὁ ὁρισμὸς τῆς ἀποχῆς τῆς σελήνης (ἄρα καὶ τῶν πλανητῶν). Στὸν ὁρισμὸ τοῦ βιβλίου ἡ ἀποχὴ τῆς σελήνης ταυτίζεται μὲ τὴ γωνιώδη ἀπόστασις τῶν κέντρων ἡλίου καὶ σελήνης. Μοῦ φαίνεται πῶς καὶ μόνον αὐτὰ εἶναι ἀρκετά, γιὰ νά φανοῦν τὰ κυριώτερα ἐλαττώματα τοῦ βιβλίου.

Ἡ "Ἀλγεβρα. Στὴν ἄλγεβρα ὑπάρχει κάποια γλωσσικὴ ὁμοιογένεια, φρονῶ ὅμως ὅτι ἡ καθαρεύουσά της ἔπρεπε νά εἶναι ἀπλούστερη. Ἀνοίγω τυχαῖα τὸ βιβλίον στὴ σελ. III καὶ διαβάσω στὸ τέλος: «Ἐνίοτε ὁ ζητούμενος ἀριθμὸς παρίστανται τὴν τιμὴν ποσοῦ τινός, τὸ ὁποῖον ἔνεκα τῆς φύσεως τοῦ προβλήματος ὑπόκειται εἰς ὅρους τινάς, τοὺς ὁποίους πρέπει νά πληροῖ».

Τὸ δεῖγμα αὐτὸ εἶναι ἀρκετὸ γιὰ τὸ γλωσσικὸ ὕψος τοῦ βιβλίου. Ἀλλὰ καὶ τέτια ποῦ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ βιβλίου, δὲν δυσχεραίνει τὴν κατανόησι, γιὰτὶ πρῶτα-πρῶτα οἱ μαθητὲς εἶναι γλωσσικὰ ὠριμότεροι καὶ δεύτερο γιὰτὶ ἡ ἐκθεσις τῆς ὕλης στὴν ἄλγεβρα στηρίζεται κυρίως στὸ μαθηματικὸ συμβολισμό. Ἡ στοιχειώδης ἄλγεβρα, ἀντίθετα μὲ τὴ θεωρητικὴ γεωμετρία, εἶναι περισσότερο λογιστικὸς μηχανισμὸς καὶ λιγότερο ἔρευνα θεωρητικῇ. Τὸ μόνο σοβαρὸ ἐλάττωμα ποῦ βρῆκα στὸ βιβλίον αὐτό, εἶναι

τὸ βιαστικὸ πέρασμα ἀπὸ μερικὰ θεμελιώδη κεφάλαια, ὅπως π.χ. τὸ κεφάλαιο: ἀξιοσημείωτοι πολλαπλασιασμοί, μαζὶ μὲ τὴν ταυτότητα τοῦ Lagrange.

Τὸ σπουδαιότατο αὐτὸ κεφάλαιο τοῦ ἀλγεβρικοῦ λογισμοῦ ἐξαντλεῖται σὲ τρία τέταρτα τῆς σελίδας καὶ σὲ ἄλλη μισὴ σελίδα προτείνονται στὸ μαθητὴ ἀσκήσεις ἐξαιρετικὰ δύσκολες καὶ κουραστικὲς γιὰ τὸν ἀρχάριον.

Ἀντίθετα τὸ κεφάλαιο π.χ. περὶ μονωνύμων ἐκτείνεται σὲ διόμισι σελίδες. Ἐχῶ νά παρατηρήσω ἀκόμη, ὅτι οἱ ἀσκήσεις μερικῶν κεφαλαίων δὲν εἶναι οὔτε οἱ κατάλληλες, οὔτε καὶ ἀρκετές. Στὴ λύση π.χ. ἐξισώσεων Iου βαθμοῦ μὲ ἓνα ἄγνωστο, οἱ ἀπλὲς ἀσκήσεις μὲ ἀριθμητικὸς συντελεστὲς δὲν ξεπερνοῦν τὶς δέκα, ἐνῶ ἀντίθετα ἐξισώσεις πολὺπλοκες καὶ ἐξισώσεις μὲ γενικοὺς συντελεστὲς προσφέρονται πολὺ περισσότερες καὶ ἀρκετὰ δύσκολες. Ἡ λύσις καὶ ἐπαλήθευσις καὶ μὴς μόνο ἀπ' αὐτές, θὰ μποροῦσε νά ἀπασχολήσῃ τὴν τάξιν ἐπὶ μιᾷ ὁλόκληρῃ διδασκτικῇ ὥρᾳ, δηλαδὴ νά κουράσῃ καὶ νά ἀπογοητεύσῃ τὸ μαθητὴ. Αὐτὲς εἶναι οἱ κυριώτερες μεθοδικὲς ἀδυναμίες τοῦ βιβλίου. Θὰ προσθέσω ἀκόμη μερικὲς ἐπιφυλάξεις μου γιὰ τὴν ὕλη, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἔκτασί της. Τὸ κεφάλαιο περὶ φανταστικῶν ἀριθμῶν θὰ μποροῦσε νά λείπει ὁλότελα. Δὲν ἔχει καμία σχέση μὲ τὴ στοιχειώδη ἄλγεβρα, καὶ ἡ ἐνσωμάτωσίς της στὶς δευτεροβάθμιες ἐξισώσεις εἶναι ἐπιζήμια.

Ἐχῶ ἐπίσης ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸν τρόπο ποῦ ἐκτίθεται τὸ ὅλο κεφάλαιο περὶ ριζῶν καὶ οἱ ἐξισώσεις μὲ ριζικά. Οἱ ἀνισότητες μὲ ριζικά δὲν ὑπάρχουν· νομίζω ὅτι οἱ ἰδιότητες τῶν ριζῶν πρέπει νά ἐξετασθοῦν σὲ ἀνεξάρτητο κεφάλαιο, ὅχι σὰν ἰδιότητες τῶν ριζῶν τῶν ἀλγεβρικοῦ ἀριθμῶν, ἀλλὰ σὰν ἀριθμητικὲς ρίζες, δηλαδὴ σὰν ρίζες τῶν ἀπολύτων ἀφρημένων ἀριθμῶν.

Τὰ Βιβλία τῶν Φυσικῶν. Ἐπειδὴ μοῦ λείπει ἐπαρκὲς διδασκτικὴ πείρα, θὰ ἀσχοληθῶ κυρίως μὲ τὴ γλῶσσα τῶν διδασκτικῶν βιβλίων τῶν φυσικογνωστικῶν μαθημάτων καὶ τῆς κυρίως Φυσικῆς.

Ἀρχίζω ἀπὸ τὴν Γ τάξιν, 1η σελίδα.

«Ὁ ὀφθαλμὸς, τὸ οὖς, ἡ εἰς, ἡ χεὶρ, τὸ στόμα, μᾶς ἐπιτρέπουν νά βλέπωμεν, νά ἀκούωμεν, νά ὀσφρανώμεθα, νά ἀπτόμεθα, νά γευώμεθα».

Στὴ σελ. 7: «Τὸ ἴδιον σῶμα ἡμπορεῖ νά παρουσιάσῃ ὑπὸ τὰς τρεῖς κατατάσεις».

Στὴ σελ. 25: «... Ἡ φύλαξις εἶναι στερεὰ ράβδος, μεταλλικὴ, ἡ ὁποία εἶναι πολὺ εὐκίνητος, διότι διαπερᾷ αὐτὴν εἰς τὸ μέσον ἓν τριγωνικόν σῶμα, τοῦ ὁποίου ἡ κόψις εἶναι πρὸς τὰ κάτω καὶ στηρίζεται εἰς δύο πλάκας ὀριζοντίας ἀπὸ γάλβα (χ.ψ)». «Ἀλλὰ ὀλίγον θεῖον ἀναφλεγόμενον παράγει ἀέριον, τὸ ὁποῖον λέγεται διοξειδίου τοῦ θείου».

Γίνεται ἀμέσως ὁλοφάνερο, ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ βιβλίου σὲ πολλὰ σημεῖα εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴ γλῶσση μου, ἡ γλῶσσά τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἔπρεπε νά εἶναι, τουλάχιστον, στὰ πρῶτα κεφάλαια, πολὺ ἀπλή, ὥς ποῦ ὁ μαθητὴς νά ἐξοικειωθεῖ μὲ τὸ νέο γλῶσσον γλωσσικὸ περιβάλλον τοῦ νέου σχολείου του. Ἄλλωστε ὁ συγγραφεὺς δὲν φαίνεται νά φοβᾶται καὶ πολὺ τὶς λέξεις καὶ τοὺς τύπους τῆς Δημοτικῆς. Γράφει π.χ. στὴ σελίδα 2: «Ἐὰν βράσωμεν», «Ἐὰν βυθίσωμεν ἀνάποδα» «προσκόλλημένη» σελ. 15 κλπ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνώμαλη αὕτη γλωσσικὴ μόρφωσις τοῦ βιβλίου βρῶ, ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, μερικὲς ἀνακρίβειες, ἢ ἂν θέλετε αὐτοὺς διατυπώσεις. Στὴ σελίδα 2 π.χ. διαβάω: «Ἐὰν ἐν ὕδρῳ δὲν περιορίζεται ἀπ' ὅλα τὰ μέρη ὀρεῖ». Στὴν ἴδια σελίδα «ἂν βράσωμεν ὕδωρ ἐντὸς χύτρας εἰς τὸ μέσον τοῦ δοματίου, τὸ δομάτιον θὰ γεμίσῃ ἀπὸ ἀτμούς». Στὴ σελ. 82. «Ὅταν ὁ ἀνεμὸς κτυπᾷ μίαν ἐπιφάνειαν πλαγίως, ὥθει αὐτὴν πρὸς τὰ ἄνω, ἀντιθέτως πρὸς τὴν βαρύτητα...». Οἱ ἄριστοις ἐδῶ εἶναι ὁλοφάνεροι. Τὸ νερὸ π.χ. ἐνὸς ποτηριοῦ δὲν ὀρεῖ ποῦ ὅλο ποῦ εἶναι ἀνωχτὸ ἀπὸ τὰ ἐπάνω. Ἡ χύτρα δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νά βράσκει εἰς τὸ μέσον τοῦ δοματίου. Ὅταν ὁ ἀνεμὸς κτυπᾷ μίαν ἐπιφάνειαν πλαγίως, πρέπει νά ὁρισθῇ καὶ ἀπὸ ποῖα ὄψη

της πρέπει νὰ τὴν κτυπήσει γιὰ νὰ ἀνέλθει. Αὐτὰ εἶναι πολὺ χονδροειδῆ συγγραφικὰ σφάλματα γιὰ ἓνα βασικὸ βιβλίον Φυσικῆς.

Ἡ Φυτολογία τῆς Δ'. Τὸ γλωσσικὸ ὕψος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ βρίσκεται σὲ πολὺ χαμηλὸ ἐπίπεδο. Ἰδού:

Σελίδα 60: «Τοὺς πραγματικοὺς καρποὺς τῆς φράουλας, τοὺς μικροὺς δηλαδὴ κιτρίνους σπόρους, τοὺς λέγομεν ἀχαίνια· διότι εἶναι ξηροὶ καρποί, οἱ ὅποιοι περιέχουν ἓν καὶ μόνον σπέρμα καὶ δὲν ἀνοίγουν μόνον τὸν, ὥστε τὸ σπέρμα νὰ ἐλευθερωθῇ».

Θὰ ἔπρεπε, νομίζω, νὰ περιγράψει πρῶτα τοὺς καρποὺς τῆς φράουλας καὶ ἔπειτα νὰ προσθέσει, ὅτι ὅλοι οἱ καρποὶ ποὺ ὁμοιάζουν μὲ τοὺς καρποὺς τῆς φράουλας λέγονται ἀχαίνια (ἐκ τοῦ α στερητικοῦ καὶ τοῦ χαίνω) δηλαδὴ κλειστοί.

Σελ. 63. Κεφ. Μήκων ἢ ροιδῶν (παπαροῦνα). «Ὁ καρπὸς εἶναι κάψα, δηλαδὴ ξηρὸς καρπός, ὁ ὁποῖος περιέχει σπέρματα καὶ ὁ ὁποῖος ὅταν ὠριμάσῃ, ἀνοίγει καὶ ἀφήνει τὰ σπέρματα ἐλεύθερα» (ἡ ἴδια παρατήρηση ἰσχύει καὶ ἐδῶ) «ὁ βλαστὸς, τὰ φύλλα τῆς, ὁ ποδίσκος τῶν ἀνθέων, σκεπάζονται ἀπὸ τριχὰς σκληρὰς (!) ὡς μέσα προφυλακτικὰ κατὰ τῶν φυτοφάγων ζώων». Νομίζω ὅτι τὰ αἰγοπρόβατα διαφοροῦν τελείως σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο.

Σελ. 101: «Αἱ ἐλαῖαι φυτεύονται πολλαὶ ὁμοῦ εἰς τόπους καλουμένους ἐλαιῶνας (!). Εἶναι φυτόν τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀπαιτητικὸν εἰς φροντίδας. Ξελάκκωμα γύρω ἀπὸ τὰς ρίζας, διὰ νὰ διατηρεῖται τὸ χῶμα ὑγρὸν, λίπανσις καὶ κλάδεμα ἅπαξ τοῦ ἔτους (πρὸ τῆς ἀνοθοφορίας) πρὸς ἀποκοπὴν τῶν περιττῶν κλάδων καὶ ὅπως ὁ χυμὸς χρησιμοποιῆται διὰ τὴν κατασκευὴν (!) ὅχι ξύλου ἀλλὰ καρπῶν, εἶναι ἀρκετὰ διὰ τὴν ἐλαίαν (μαζὶ μὲ τὴν καταπολέμῃσιν τῶν διαφόρων νόσων τῆς). Καλλιεργεῖται διὰ τὸ ὠραῖον ἐλαιόν, τὸ ὁποῖον ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῆς δι' ἐκθλίψεως. Οἱ καρποὶ τρώγονται καὶ ὡμοί, ἀφοῦ προηγουμένως διὰ καταλλήλου ἐπεξεργασίας ἀφαιρεθῇ ἡ πικρὰ γεῦσις τῶν Ἡ Ἑλλάς, ὡς χώρα ἐλαιοπαραγωγός, δὲν δύναται νὰ καταναλώσῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ὅλην τὴν ποσότητα τοῦ παραγομένου ἐλαίου καὶ ἐξάγει ἐκ τούτου καὶ εἰς ξένας χώρας». Τί νὰ πρωτοθαυμάσῃ κανεὶς σ' αὐτὴ τὴν περικοπή; Τοὺς ἐλαιῶνας ποὺ ὑπάρχουν πρὶν φυτευθῶν οἱ ἐλιές; Τὸ ξελάκκωμα ποὺ συντελεῖ στὴν ὑγρασία τοῦ χῶματος; Τὸ κλάδεμα «πρὸς ἀποκοπὴν»; Τίς ἐλῆς ποὺ «κατασκεύαζον καρποὺς»; Τὸ «ὠραῖον» ἐλαιόν, ἢ τὴν κατάλληλον «ἐπεξεργασίαν» τῶν ἐλαίων; (ποὺ ἀρκεῖ ἓνα ἀπλό ἀλάτισμα γιὰ νὰ φύγει ἡ πικράδα τοὺς).

Ἰδὼν καὶ ποιητικὰς παρομοιώσεις.

«Οἱ κλάδοι τῆς ἐλάτης εἶναι τοποθετημένοι ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, ὅπως τὰ πατώματα μιᾶς οἰκίας (!). Τὰ φύλλα τῆς βελονοειδῆ ἐκφύονται ἀπὸ τοὺς κλάδους, ὅπως οἱ ὀδόντες ἀπὸ ἓνα κτένιον (!)». Πολλὲς ἰδιομορφίαι φυτῶν ἐξηγουῦνται ἀπὸ τὸν συγγραφέα μὲ ἓνα ἐντελὲς παιδαγωγικὸν ντετερμινισμό καὶ πολλὰς ἰδιότητες φυτῶν ἐξηγουῦνται ἀνθρωπομορφικά. Αὐτὸ τὸ εἶδαμε στὴν παπαροῦνα. Τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνεται σὲ κάθε φυτό, ποὺ ἔχει στοὺς φυτικούς χυμούς του δηλητήριο (σολανώδη) ἢ ἀγκάθια, γιὰ νὰ προστατεύεται τάχα ἀπὸ τὰ φυτοφάγα ζῶα. Ὑπάρχουν ὅμως στὸ βιβλίον καὶ φυτὰ ποὺ μιμοῦνται ἄλλα φυτὰ, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὰ φυτοφάγα ζῶα, ὅπως π.χ. τὸ «λείριον τὸ λευκόν» μιμεῖται «τὴν κνίδην». Στὸ ἴδιο φυτό «ἡ κατασκευὴ τῶν ἀνθέων εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἐκ τῶν ἐντόμων νὰ δύνανται νὰ ἀπομυζῶσι τὸ νέκταρ μόνον αἱ ψυχαί, αἱ ὁποῖαι ἔχουν μακρὰν προβοσκίδα». Εἶρω πολὺ καλὰ τί θὰ πῇ μιμητισμὸς στὸ φυτολογία. Ἀλλὰ ἀπ' αὐτὸ ὡς τὴν ἀπόδοση ἀνθρωπίνων ἰδιοτήτων σὲ ὠρισμένα φυτὰ, ὑπάρχει μεγάλη ἀπόσταση. Δὲν ἤμποροῦμε νὰ ἐξωθοῦμε τὰ πράγματα σὲ παιδαγωγικοὺς ἀνθρωπομορφισμοὺς καὶ σὲ ἀπαράδεκτο ντετερμινισμό. Εἶναι τὸ λιγώτερο ἀνόητο νὰ διδάσκουμε σὲ παιδιὰ 13 ἢ 14 χρόνων, ὅτι ὑπάρχουν ἔξυπνα φυτὰ, ὅπως π.χ. τὸ «λείριον τὸ λευκόν», καὶ κοντὰ ὅπως π.χ. τὸ μαροῦλι.

Ἀρκετὰ γιὰ τὴ Φυτολογία.

Ἡ Ζωολογία. Ἀνοίγω στὴ σελίδα 79. Ἐχθροὶ τῆς ἀφίδος.

«Ἐδῶ ὅμως γιὰ νὰ μὴ διαταραχῇ ἡ ἰσορροπία, παρεμβάλλεται καὶ τρίτος ὡς ὄργανον τῆς ἀσφαλείας. Εἶναι εἶδος μύρμηκος, ὁ ὁποῖος φονεύει καὶ ἀποδεκατίζει ἓνα μέρος τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀφίδος. Διὰ τὴν προσφερομένην ὑπηρεσίαν του λαμβάνει παρ' αὐτῆς ἀντάλλαγμα. Εἰς τὴν κοιλίαν φέρει ἡ ἀφὶς δύο σωληνίσκους ὡς οὐράς. Ἀπὸ κάθε σωληνίσκον ἐξέρχεται κατὰ σταγόναν γλυκὺς χυμός. Οὗτος ἀποτελεῖ ἐξαίρετον ρόφημα διὰ τὸν μύρμηκα, ὅστις τὸν λαμβάνει διὰ θηλασμοῦ». Γιὰ τέτια ἀνθρωπομορφικὴ συμπεριφορὰ κατωτέρων ἐντόμων μποροῦμε βέβαια νὰ μιλοῦμε στὰ παιδιὰ, γιὰ νὰ κάμνομε τὴν διδασκαλίαν πρὸς εὐχάριστη, ὅχι ὅμως καὶ στὰ βιβλία, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπο σοβαρό. Ἀφήνω τὸ γλωσσικὸ ὕψος.

Σελ. 99: «Ἡ τάξις τῶν κολεοπτέρων εἶναι πλουσία εἰς εἶδη καὶ ἄτομα. Περιλαμβάνει πολυάριθμα εἶδη ποὺ βλάπτουν εἰς μεγάλην κλίμακα τὰ προϊόντα τοῦ ἀνθρώπου».

Σελ. 117: «Οἱ δακτύλιοι ὄλων τῶν σπονδύλων σχηματίζουν ὀχετόν».

Σελ. 121: «Ἐπὶ τῆς κοιλιακῆς χώρας φέρει ὁ καρχασίας».

Σελ. 136: «Κατὰ τὸ ταξείδιον (τὰ χέλια τῆς Εὐρώπης) ἀποδεκατίζονται ἀπὸ τὰ ἀρπακτικὰ θηλαστικὰ ζῶα εἰς τὴν θάλασσαν (μόνο ἄραγε ἀπὸ τὰ θηλαστικά;) καὶ ἀπὸ τὰς ἰκτίδας, τοὺς γάτους, τοὺς σκύλους (!), κουκουβάγιες κλπ. εἰς τὴν ξηράν.» (Νομίζω πὺς οἱ σκύλοι δὲν τρώνε ἀγένητα ψάρια).

Πιστεύω ὅτι οἱ περικοπὲς αὐτὲς εἶναι ἀρκετές, γιὰ νὰ δείξουν τὰ γλωσσικὰ ἐλαττώματα τοῦ συγγραφικοῦ ὕψους.

Ἀνθρωπολογία. «Τὸ βιβλίον τοῦτο θέλει συντροφεύσει τὸ Ἑλληνόπουλο τῆς Δ' Γυμνασίου κατὰ τὴν ὥραν τῆς μελέτης του. Ἐχει σκοπὸ νὰ βοηθήσῃ τὸν μαθητὴν διὰ νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ νὰ ἀφομοιώσῃ ὅσα εἰς τὸ μάθημα ἐδιδάχθη. Οὕτω θὰ ἀποκτηθῇ ὁ μαθητὴς μίαν σαφεῖ ἰδέαν τοῦ ἀνθρωπίνου οργανισμοῦ. Μὲ αὐτὰ τὰ ὑποσχετικὰ λόγια ἀπευθύνεται τὸ βιβλίον στὸ μαθητὴν.

Ἀς ἀνοίξουμε ὅμως τυχαῖα. Πέφτομε στὴ σελίδα 16. Διαβάσω: «Ἡ σπονδυλικὴ στήλη δὲν εἶναι εὐθεῖα, ἀλλὰ κυρτοῦται εἰς μὲν τὴν ἀγχιενικήν καὶ ὀσφυακὴν μοῖραν πρὸς τὰ ἔμπροσ, εἰς δὲ τὴν θωρακικήν καὶ ἰερὰν πρὸς τὰ ὀπίσω.».

Σελ. 17: «Πρὸς τὰς πλαγίας ἀποφύσεις τῶν θωρακικῶν σπονδύλων ὀρθοῦνται αἱ πλευραὶ. Αὗται, 12 ἐν ὅλῳ ζεύγῃ, ἦτοι ἐν ζεύγος δι' ἕκαστον θωρακικὸν σπόνδυλον, εἶναι ἐπιμήκη τοξοειδῆ ὀστά, τὰ ὁποῖα περικλείουν τὴν θωρακικὴν κοιλότητα. Τὰ πρῶτα ἐπτά ζεύγη συνελκίζονται ἔμπροσ μὲ χόνδρινα τμήματα, τὰ ὁποῖα ἐνώνονται μὲ τὸ στέγον. Τοῦτο εἶναι ξιφοειδὲς ὄστρον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ προσθίου τοιχώματος τοῦ θώρακος».

Σελ. 29: «Πολλοὶ μύεκαὶ ἱνὲς συνενεῶνται καὶ ἀποτελοῦν μίαν μυϊκὴν δέσμην, τὴν ἐνδομύτιον. Οἱ μύες οὗτοι (οἱ γραμματοὶ) καταφύονται ἐπὶ τῶν ὀστέων καὶ στελλόμενοι ἔλκουν αὐτά. Τὰ ἄκρα τῶν, διὰ τῶν ὁποίων στερεοῦνται ἐπὶ τῶν ὀστέων, συνίστανται ἀπὸ σκληρὸν λευκὸν ἴστρον.».

Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι ἡ ὑπόσχεσις τῆς ἀρχῆς τοῦ βιβλίου νὰ συντροφεύσῃ τὸ μαθητὴ ἀποδεικνύεται ἀπάτηλὴ, πολὺ ἀπατηλὴ...

Γεωλογία καὶ Ὀρυκτολογία. Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ στὴν Ἀνθρωπολογία, ἡ γλώσσα ἐνθυμίζει περισσότερον πανεπιστημιακὰ συγγράμματα, παρὰ διδακτικὰ βιβλία τῶν μεσαίων τάξεων τοῦ Γυμνασίου. Θὰ περιορισθῶ σὲ ἐλάχιστα γλωσσικὰ πειστήρια.

Σελ. 4: «Φρέατα ὀρύσσονται ἐκεῖ ὅπου τὸ ἔδαφος εἶναι ὑδροπερατόν». Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὰ ὕδατα, τὰ ὁποῖα κατεισθύνουν ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, φθάνουν μέχρι τοῦ ὕδατοστεγοῦς πετρώματος καὶ παραμένουν ἐκεῖ. Σχηματίζεται μὴ λεκάνη ὕδατος, τῆς ὁποίας τὸν πυθμὲν καταλαμβάνει τὸ ὕδατοστεγὲς πέτρωμα. Ἡ λεκάνη αὕτη ἀποτελεῖ τὸν φρεάτιον ὑδροφόρον ὀρίζοντα.».

Σελ. 84: «Συνεπεία τῆς ὑψηλῆς θερμοκρασίας, τὰ συστατικά τῶν ἀρχικῶν πετρωμάτων περιήλθον εἰς κατάστασιν τήξεως. Κατόπιν ἐστερεοποιήθησαν ἐκ νέον διὰ κρυσταλλώσεως. Ὑπέστησαν ἀνακρυστάλλωσιν. Ἡ στερεοποίησις ἐγένετο ὑπὸ πίεσιν, τὴν ὁποίαν ἤσκησαν τὰ ὑπερβαλλόμενα πετρώματα κλπ.».

Θὰ μπορούσε νὰ πῇ κανεὶς, ὅτι τὸ βιβλίο αὐτὸ ἔχει γραφεῖ, γιὰ νὰ μυήσει στὴν ἐπιστήμην μέλλοντας γεωλόγους... καὶ ὅχι γιὰ νὰ δώσει στὸν τρέφοιμο τοῦ Γυμνασίου μας χρήσιμες γνώσεις ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς.

Βιολογία. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴν ὀρυκτολογία ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴ βιολογία. Π.χ.:

Σελ. 32: «Ἄν ἡ θερμοκρασία τοῦ περιβάλλοντος ἀυξάνῃ, αἱ λειτουργίαι τῆς ζωῆς ἐπιταχύνονται κατ' ἀρχάς, ἐπειτα ὅμως ἐπίσχονται (σταματοῦν) καὶ ὅταν ἡ θερμοκρασία γίνῃ μεγαλύτερα τοῦ μεγίστου διὰ τὸν ὀργανισμόν, οὗτος ἀποθνήσκει ἀπὸ τὴν θερμότητα».

Σελ. 35. Ἡ χειμερία νάρκη: «Ὡς γνωρίζομεν ἄλλα ἐκ τῶν ζώων ἔχουν σταθερὰν θερμοκρασίαν καὶ λέγονται ὁμοιοθερμα ἢ θερμοδαίμα. Ἄλλα ὅμως ζῶα δὲν ἔχουν σταθερὰν θερμοκρασίαν καὶ λέγονται ποικιλόθερμα ἢ ψυχρόδαίμα» (τί χρειάζονται ἐδῶ οἱ διπλοὶ ἐπιστημονικοὶ ὅροι ;).

Ἄς ἔλθουμε τώρα, γιὰ νὰ τελειώσωμε, στὴν Ζ' καὶ Η' τάξιν.

Γιὰ τὴ **Φυσικὴ** καὶ τὴ **Χημείαν** τῶν τάξεων αὐτῶν καὶ γιὰ τὴ **Γεωγραφία** τῆς Ζ', πρέπει νὰ παραδεχοῦμε, ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι ὅπως ὅποτε προσαρμοσμένη καὶ στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ προγράμματος (μπαίνομε στὴν κυρίως Φυσικὴ) καὶ στὸ διδακτικὸ προορισμὸ τοῦ βιβλίου.

Ἀπομένει νὰ ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα τοῦ ἐπιστημονικοῦ συγχρονισμοῦ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὕλην καὶ τὸ ζήτημα τῆς διάταξής της. Μὰ καὶ στὰ δύο αὐτὰ θέματα δὲν εἶμαι ὁ ἀρμόδιος νὰ τὰ εἰσηγηθῶ παρ' ὅλον πὸν τὰ θεωρῶ σοβαρώτατα.

Σχετικὰ μόνον μετὰ τὴ γεωγραφία τῆς Ζ' ἔχω νὰ παρατηρήσω, ὅτι στὴν ἐκθεσὴ τῆς ὕλης παρατηρεῖται μίαν τάσιν πολυλογίας πὸν παραγεμίζει καὶ ζημιώνει τὰ διάφορα κεφάλαια τοῦ βιβλίου. Ἀνακατεῦνται πολλὰ ἄτεχνα οὐσιώδη μετὰ ἐπουσιώδη καὶ ἀσήμαντα πράγματα, σὲ τέτοιο σημεῖον πὸν ἀναγκάζεσαι νὰ ὑποθέσεις, ὅτι τὰ παραγεμίσματα αὐτὰ μπαίνουν γιὰ νὰ συμπληρωθῶν ὁρισμένα τυπογραφικὰ φύλλα (*).

Ν. ΣΩΤΗΡΑΚΗΣ

1. Ἀπὸ τὴν εἰσήγησίν μου παρέλειψα ἐν παραδρομῇ τὴ Μαθηματικὴν Γεωγραφίαν τῆς Η' καὶ δὲν μπόρεσα νὰ περιλάβω τὰ βιβλία τῶν Ἑμπορικῶν Σχολῶν. Αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως στὸν ὄγκον τῆς ἐργασίας πὸν βρέθηκε μπροστά μου.

ἩΝΩΜΕΝΑ ΕΘΝΗ

Ἡ διδασκαλία σχετικὰ μετὰ τὴ συλλογικὴ ἀσφάλεια τῶν λαῶν VII*

(Ὁδηγὸς γιὰ τοὺς δασκάλους)

ΜΑΘΗΜΑ 9ο

Ἡ ἔνωση γιὰ τὴ διατήρησιν τῆς εἰρήνης

Ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτήρας ἀποτελεῖ, ὅπως εἶδαμε, οὐσιαστικὸ στοιχεῖον γιὰ τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη. Ὅλα τὰ προβλήματα, ἀκόμα καὶ τὰ πρὸ ἀπλᾶ, προβάλλονται σήμερον, ὅπως εἶναι φυσικόν, σὲ παγκόσμια κλίμακα. Καμιά φορὰ ὅμως εἶναι χρήσιμον νὰ ἐντοπίζωνται οἱ δυσκολίες πὸν παρουσιάζονται, νὰ περιορίζωνται ἐδαφικὰ καὶ νὰ ἀναζητοῦμε τὴ λύσιν, ἔστω καὶ μερικὴ ἢ προσωρινή, στὰ πρὸ εὐαίσθητα σημεῖα τοῦ κόσμου. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ δημιουργηθοῦν περιορισμένες ζῶνες στρατιωτικῆς, διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀσφάλειας. Σειμειώσαμε καὶ σὲ προηγούμενον κεφάλαιον τὴν τάσιν αὐτὴν τοῦ ἐντοπισμοῦ, πὸν ἐκδηλώθηκε ἀνάμεσα στοὺς δύο πολέμους.

Ὁ Χάρτης τοῦ Ἀγ. Φραγκίσκου ἀναγνώρισε καὶ προσπάθησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴς δυνατότητες γιὰ τοπικὴ διευθέτησιν.

Ἦταν μία φυσικὴ συνέπεια, ἀφοῦ μετὰ τὸ ἄρθρον 51 καθόριζε πῶς ἀκαμὶὰ διάταξιν δὲ θὰ μπορούσε νὰ καταργήσῃ τὸ φυσικὸ δικαίωμα τῆς νόμιμης ἀμύνης, ἀτομικῆς ἢ συλλογικῆς, στὴν περίπτωσιν πὸν μὴ ἐνοπλὴ ἐπίθεσιν προσβάλλει ἓνα ἀπὸ τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη, μέχρις ὅτου τὸ Συμβούλιον Ἀσφαλείας πάρῃ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα γιὰ τὴ διατήρησιν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς παγκόσμιας ἀσφαλείας».

Οἱ τοπικοὶ διακανονισμοὶ μπορεῖ νὰ εἶναι σύμφωνα ἀμοιβαίας συμπαραστάσεως. Πρέπει ὅμως νὰ τηρηθοῦν δύο βασικοὶ ὅροι: ὁ πρῶτος εἶναι ἡ ὑποχρέωσιν νὰ ἐναρμονίζωνται οἱ τοπικὲς συμφωνίες μετὰ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν Ἡνωμ. Ἐθνῶν. Σύμφωνα μετὰ τὸν δεύτερον πρέπει νὰ ἐγκρίνῃ προηγουμένως τὸ Συμβούλιον Ἀσφα-

Σύγκριση μετὰ τὴν καθημερινὴν ζωὴν.

Ἐνας πολίτης κινδυνεύει στὸ δρόμον καὶ φωνάζει «βοήθεια». Οἱ γείτονες τρέχουν νὰ τὸν βοηθήσουν. Πιάνουν τὸ δράστη καὶ τὸν παραδίνουν στὴ δικαιοσύνην.

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μας, σελ. 422.

λείας προκειμένου να χρησιμοποιηθούν μέτρα βίας. Έξαιρέση γίνεται, όταν τα μέτρα αυτά άφο-
ρουν κράτος αντίπαλο ενός από τα κράτη που
υπόγραψαν το Χάρτη, στο δεύτερο παγκόσμιο
πόλεμο.

Έτσι παρουσιάζεται στο Χάρτη η δυνατότητα
ασφάλειας τοπικής προορισμένης να ένσω-
ματωθῇ στην παγκόσμια ασφάλεια. Πρέπει πρὶν
ἀπ' ὅλα νὰ ἰδρυθοῦν στὴν ὑπηρεσία τῶν Ἡν.
Ἐθνῶν συλλογικὲς δυνάμεις ἀρκετές, γιὰ νὰ μπο-
ροῦν ν' ἀντιμετωπίσουν μιὰν ἐπίθεση ἀπ' ὅπου-
δήποτε κι' ἂν προέρχεται. Μόνο μ' αὐτὸν τὸν
τελευταῖο ὅρο μπορεῖ νὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα καὶ
νὰ γίνῃ πραγματικότητα ἡ συλλογικὴ ασφάλεια.

Η ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

Ἀρμοδιότητα τῆς Γενικῆς Συνέλευσης.

Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ εἶναι γνωστὴ μιὰ σειρά
ἀπὸ ἀποφάσεις ἐξαιρετικῆς σημασίας, πού πῆρε
ἡ Γεν. Συνέλευση τῶν Ἡν. Ἐθνῶν στὶς 3 Νοεμ-
βρίου 1950 καὶ πού καθορίζουν τὴν ἀρμοδιότητα
τῆς Γεν. Συνέλευσης σὲ περίπτωση πού κινδυ-
νεύει ἡ διασφαλεῖται ἡ εἰρήνη ἢ σὲ περίπτωση
ἐπίθεσης, στὶς καταστάσεις δηλαδὴ ἐκεῖνες πού
τὰ καταναγκαστικὰ μέτρα ἐπιβάλλονται γιὰ τὴ
διατήρηση τῆς παγκόσμιας ασφάλειας. Οἱ ἀπο-
φάσεις αὐτὲς πού ψηφίστηκαν μὲ ψήφους 52 ὑπέρ,
5 κατὰ καὶ 3 λευκοί, ἔχουν σχεδὸν τὴν ἴδια ἀξία
μὲ τὰ ἄρθρα τοῦ Χάρτη τῶν Ἡν. Ἐθνῶν, γιατί
καθορίζουν τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ Χάρτη ἀπὸ τὴ
Γενικὴ Συνέλευση, ὅταν τὸ Συμβούλιο Ἀσφα-
λείας δὲν μπορῇ ν' ἀντεπεξέλθῃ στὰ καθήκοντα
πού ἔχει ἀναλάβει.

Ὁ ρόλος τῆς Γενικῆς Συνέλευσης σὲ
περίπτωση ἀποτυχίας τοῦ Συμβουλίου
Ἀσφαλείας.

Ἀναφέρουμε παρακάτω τὶς κυριότερες διατά-
ξεις, πού περιέχουν σὲ περίληψη οἱ ἀποφάσεις
αὐτές:

1. Εἶναι σημαντικὸ τὸ Συμβούλιο Ἀσφαλείας
νὰ μπορῇ νὰ ἐκπληρῶν τὴ βασικὴ του ὑποχρέω-
ση γιὰ τὴ διατήρηση τῆς εἰρήνης καὶ τῆς παγκό-
σμιας ασφάλειας, καὶ τὰ μόνιμα μέλη ἔχουν χρέος
νὰ ἐπιδιώκουν ὁμοφωνία καὶ νὰ καταφεύγουν ὅσο
γίνεται σπανιότερα στὸ βέτο.

2. Ἄν τὸ Συμβούλιο Ἀσφαλείας δὲν μπορῇ ν'
ἀνταποκριθῇ στὰ καθήκοντά του, τὰ Κράτη-μέ-

Ἱστορικὴ ἀντιστοιχία.

Ἡ πολιτοφυλακὴ. Οἱ καμπάνες
τοῦ κινδύνου.

λη δὲν ἀποδεδειγμένοι, σύμφωνα μὲ τὸ Χάρτη,
ἀπὸ τὶς ὑποχρεώσεις του, οὔτε ὁ Ὀργανισμὸς ἀπὸ
τὴν εὐθύνη του. Στὴν περίπτωση αὐτῇ ἡ Γενικὴ
Συνέλευση θὰ ἐξετάσῃ ἀμέσως τὸ ζήτημα γιὰ νὰ
κάνῃ στὰ Κράτη-μέλη τὶς κατάλληλες συστάσεις
γιὰ τὰ συλλογικὰ μέτρα πού πρέπει νὰ πάρουν,
καὶ πού φτάνουν ὡς τὴ χρησιμοποίησιν
ἐνοπλῆς δυνάμεως, ὅταν διασαλεύεται ἡ εἰρήνη
ἢ σὲ περίπτωση ἐπίθεσης.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οἱ ἀποφάσεις πού ψηφίστηκαν, στὸ τελευταῖο
τοῦς τμήμα, καθορίζουν ὅτι γιὰ νὰ ἐξασφαλί-
σωμε μόνιμη εἰρήνη, δὲν ἀρκεῖ νὰ υπογράφονται
σύμφωνα συλλογικῆς ασφάλειας· πρέπει ἀκόμα
νὰ προσέξωμε ὅλους τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἀρχές
πού ἐκφράζονται μὲ τὸ Χάρτη τῶν Ἡνωμένων
Ἐθνῶν. Ἀναφέραμε καὶ σὲ προηγούμενο κε-
φάλαιο τὶς βασικὲς αὐτὲς διαπιστώσεις σχετικὰ
μὲ τὴ νέα ἀντίληψη τῆς συλλογικῆς ασφάλειας.

Τὸ ὄργανο τῆς ασφάλειας διαμορφώνεται λίγο-
λίγο καθημερινά, μὰ πρέπει νὰ προστέσωμε πῶς
μόνο τὰ κείμενα δὲν εἶναι ἀρκετὰ: χρειάζεται
ἀκόμα ἡ καλὴ διάθεση τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν
λαῶν, γιὰ νὰ γίνουν τὰ λόγια πραγματικότητες.
Γιὰ νὰ κερδίσωμε εἰρήνη διαρκή, πρέπει ὅχι
μόνο νὰ τὴν ἐπιθυμοῦμε σοβαρά, μὰ ἀκόμα νὰ
εἴμαστε ἀποφασισμένοι νὰ πάρωμε γιὰ χάρι τῆς,
ὁ καθένας ἀνάλογα μὲ τὰ μέσα πού διαθέτει, τὸ
μερίδιό ἀπὸ τὰ βάρη πού δημιουργεῖ ἡ ὀργάνω-
σὴ τῆς.

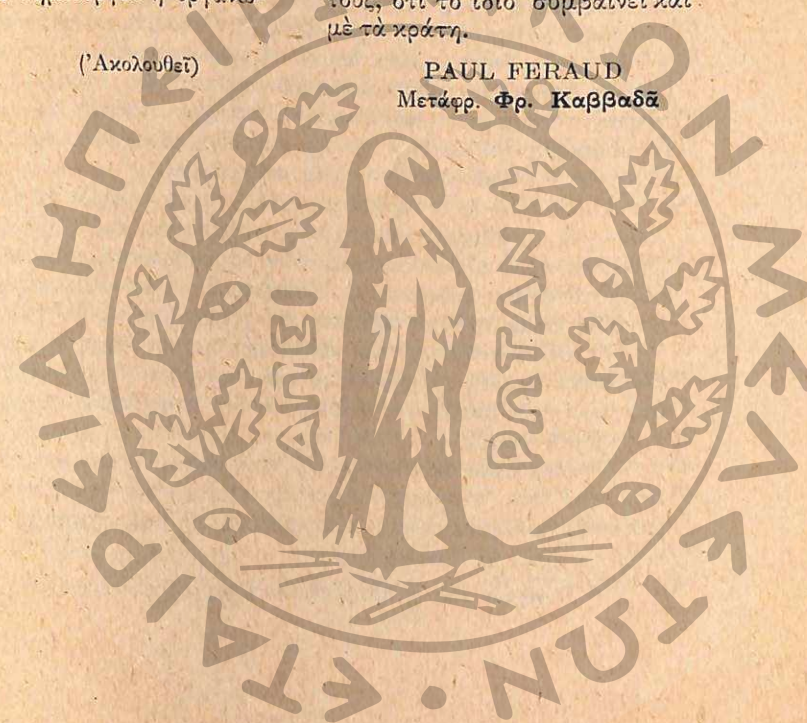
(Ἀκολουθεῖ)

Μποροῦμε νὰ καταργήσωμε τὴ
χωροφυλακὴ;
Ὁχι!
Ζητήστε ἀπὸ τὰ παιδιά νὰ ἐξηγή-
σουν τοὺς λόγους καὶ δείξετέ
τους, ὅτι τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ
μὲ τὰ κράτη.

PAUL FERAUD
Μετάφρ. Φρ. Καββαδᾶ

Σύγκριση.

Εἶναι δύσκολο νὰ γίνῃ παρομοίω-
ση, ἀλλὰ μὲ κάποια ἀντιστοιχία
μποροῦμε νὰ φαντασθοῦμε μιὰ
κυβέρνηση (ἐκτελεστικὴ ἐξου-
σία) πού τὴν ἀπασχολεῖ κάποιο
ζήτημα. Ὅταν τὰ μέλη τῆς δὲν
συμφωνοῦν, ξαναφέρνουν τὸ ζή-
τημα στὴ Βουλὴ.

Πώς να βοηθάτε τα παιδιά σας όταν πηγαίνουν στο σχολείο IV *

Ε'. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΔΑΣΚΑΛΟΥ

Ας ιδούμε τώρα τί μπορούν να κάνουν οι γονείς, αν το πρόγραμμα που εφαρμόζεται στο σχολείο των παιδιών τους δεν είναι τόσο καλό όσο αυτό που αναφέραμε πριν. Στην περίπτωση αυτή μεγάλο ρόλο παίζει η οικογένεια και η συνεργασία με το δάσκαλο. Ο δάσκαλος ίσως νάχει ανάγκη να μάθει περισσότερα σχετικά με το παιδί. Γι' αυτό πρέπει να είναι ευγνώμων για κάθε πληροφορία που τον διευκολύνει να διαπιστώσει για ποιο λόγο ένας μαθητής του δεν μπορεί να συγκεντρώνεται γενικά όσο οι συνομήλικόι του. Ο ρόλος του δασκάλου είναι σημαντικός, οποιοδήποτε εκπαιδευτικό σύστημα κι' αν εφαρμόζεται, όποιο κι' αν είναι το ωρολόγιο πρόγραμμα. Σ' οποιοδήποτε σχολείο, ο καλός δάσκαλος πάντα προσφέρει στο παιδί βοήθεια, ένα χάδι στην πλάτη, αντί να έκστομίζει λόγια που θίγουν ή υτροπιάζουν. Τα παιδιά βέβαια πρέπει να μάθουν ν' αντιμετωπίζουν τις καθημερινές δυσκολίες, γιατί έτσι αποκτούν ισχυρό χαρακτήρα και επιτυγχάνουν καλύτερα τη μόρφωση και την ανάπτυξη τους γενικά. Συνήθως όμως οι δυσκολίες αυτές διαπιστώνονται έπειτα από τον πρώτο σχολικό χρόνο. Δεν συντελεί στην πρόοδο του παιδιού της πρώτης τάξης ο χαρακτηρισμός «κουτός μαθητής».

Μεγάλη προσοχή χρειάζεται στις περιπτώσεις άποτυχίας του παιδιού στις εξετάσεις, όταν μάλιστα το παιδί παίρνει αδιάφορο ύφος. Συχνά μια τέτοια παιδική στάση παρεξηγείται από το δάσκαλο που μπορεί να πιστέψει πως πραγματικά αδιαφορεί το παιδί. Δεν πρέπει όμως να ξεχνά πώς τα παιδιά κρύβουν συχνά τα πραγματικά συναισθήματά τους, και μάλιστα έξω από το σπίτι.

Μεγαλύτερο ρόλο παίζει ο δάσκαλος σαν άτομο και ο τρόπος, με τον οποίο εφαρμόζει το σχολικό πρόγραμμα ώρισμένου εκπαιδευτικού συστήματος, από εκείνα που δίνουν μεγάλη σημασία στους βαθμούς και τους προβιβασμούς. Ο τρόπος, με τον οποίο ο δάσκαλος πλησιάζει το παιδί σας, του δίνει να καταλάβει αν πραγματικά είναι αυτό ικανό να μορφωθεί. Γι' αυτό, ή στενή επαφή σας με το δάσκαλο έχει άμεσον αντίκτυπο στην ευχάριστη παρακολούθηση των μαθημάτων.

Οι δάσκαλοι, όπως και οι γονείς, συχνά ξεχνούν πώς μερικά λόγια που έκστομίζουν—για να ενισχύσουν τάχα τις προσπάθειες του παιδιού—το πληγώνουν βαθιά. Αν είναι πολύ εύσυνετο και θέλει να μοιάσει στους μεγάλους, παίρνει πολύ σota σοβαρά αυτά που του λένε. Ο δάσκαλος, όπως και όλοι μας, κάνουν λάθη που τα όμολογούν, όταν υπάρχει άμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ αυτών και των γονέων.

Μια γνωστή μας, πολύ καλή δασκάλα μās έδωσε ένα παράδειγμα τέτοιου λάθους. Είχε στην πρώτη τάξη ένα κοριτσάκι λεπτό και εξαιρετικά ευαίσθητο που έδινε μεγάλη σημασία στον έαυτό του. Μια μέρα έπεσε στο γήπεδο και άμέσως άποσύρθηκε κλαίοντας σε μια γωνιά.

Η δασκάλα σκέφθηκε αυτή τη φορά να πείσει το παιδί να μη δώσει μεγάλη σημασία στο άτύχημα. Αργότερα όμως, όταν η νοσοκόμος εξέτασε το κεφάλι του παιδιού, βρήκε πώς είχε μια άνοιχτή πληγή που έπρεπε να την περιποιηθούν άμέσως.

* Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος του περιοδικού μας, σελ. 428.

Έτσι η δασκάλα κατάλαβε πώς το παιδί είχε πραγματικά πονέσει πολύ. Έπειδή μάλιστα ήταν και η ίδια μητέρα με βαθειά κατανόηση, το περιστατικό αυτό την έκανε να τρομάξει πολύ. Δεν ήταν αλήθεια, ή κατάλληλη εύκαιρία να επιχειρήσει να κάνει εκείνο που έπρεπε: να κατορθώσει ώστε το παιδί να έχει καλύτερη στάση απέναντι στον έαυτό του και στους συνομηλίκους του.

Αυτά συμβαίνουν συχνά σε περιπτώσεις σχολικών έπεισοδίων και άτυχημάτων, όταν μάλιστα τα παιδιά πληγώνονται ψυχικά χωρίς να πάθουν τίποτε σωματικά—γεγονός που ο δάσκαλος δεν μπορεί συχνά να το διαπιστώσει όλοτελα. Αυτό είναι ένα σημείο, όπου οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν το δάσκαλο χωρίς έπικρίσεις και παρατηρήσεις.

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΜΟΡΦΩΝΕΤΑΙ ΜΕ ΠΟΛΛΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ

Το παιδί έχει άπόλυτη ανάγκη από την εμπιστοσύνη σας, όταν δεν μαθαίνει να διαβάζει, γιατί δεν καταλαβαίνει ακόμη ούτε πώς πρέπει να γίνεται η ανάγνωση, ούτε για ποιο λόγο γίνεται—όταν μάλιστα το σχολικό περιβάλλον δεν του είναι ευχάριστο. Θα πρέπει τότε να αναπτύξει κάποια δραστηριότητα στο σπίτι—στο παιχνίδι, στο σχέδιο, στην πηλοπλαστική, στους κύβους, στο να παρακολουθή την ανάγνωση των άλλων, να βλέπει εικόνες και να ξεφυλλίζει βιβλία και περιοδικά, οποιαδήποτε κι' αν είναι ή έπίδοση που συντελεί στην ανάπτυξη και μόρφωσή του.

Το σχολείο, που βαρύνει το παιδί τον πρώτο χρόνο μόνο με μαθήματα, δείχνει πώς άγνοεί ότι υπάρχουν και άλλοι τρόποι μαθήσεως, πιο ευχάριστοι. Υπάρχουν ακόμη σχολεία που στενοχωρούν παρόμοια τα παιδιά εφαρμόζοντας το σύστημα του δημιουργικού παιχιδιού με τη διαβάθμιση της έπίδοσης κάθε παιδιού: «ικανοποιητική», «μετρία», «κακή». Νομίζω πως σκοπιμότερο θα ήταν να έλειπαν τα παιχνίδια αυτά όλοτελα παρά να στενοχωρούνται με την άναμέτρηση μεταξύ τους. Χαρακτηρίζοντας ένα παιδί «μέτριο» στο σχέδιο ή «πολύ άδέξιο» στο παιχνίδι με τους κύβους μπορεί να άνακόψουμε το δρόμο του στην προσπάθεια να αναπτύξει και να χρησιμοποιήσει όλες τις δυνατότητές του.

Πειραματιζόμενο στα παιχνίδια, το παιδί αναπτύσσεται και άποκτά χρήσιμες γνώσεις. Η ανάγνωση και το γράψιμο είναι κι' αυτές γνώσεις με τις όποιες συνεχίζει τη μόρφωσή του. Όταν του δίνετε την εύκαιρία να γίνει δημιουργικό, να πλουτίσει τη φαντασία του, θα εξακολουθήσει να μαθαίνει χωρίς και να κατέχει καλά τον τρόπο της ανάγνωσης και γραφής. Μπορείτε να φαντασθήτε τίποτε προσβλητικότερο από το γεγονός να σās λένε στο σχολείο πώς δεν μπορείτε να παίξετε καλά; Οι γονείς στην περίπτωση αυτή πρέπει να αφήνουν το παιδί να συνέχεται στο σπίτι, να άποκτά πάλι την προσωπικότητά του, να παίξει με τους φίλους του, να αισθάνεται άσφάλεια και εμπιστοσύνη, να άπασχολείται με κάτι που μπορεί να το κάνει καλά—όλα αυτά σαν έξασφάλισή του από πιθανή προσβλητική παρατήρηση και πίεση στο σχολείο.

Πιθανόν οι γονείς να σκεφθούν, ότι έχομε τονίσει υπερβολικά την άξία του παιδιού στη ζωή του παιδιού, όταν μάλιστα τουτο βρίσκεται στο πρώτο μαθητικό στάδιο. Αυτό όμως δεν είναι αλήθεια. Το παιχνίδι δεν είναι μόνο διέξοδος στην περίσσεια ενεργητικότητας του παιδιού· άποτελεί τον τρόπο συνδυασμού των δύο κόσμων του: του έσω-τερικού και του έξω-τερικού. Ακόμη του είναι άναγκαίο και στα έξι του χρόνια όσο και στα τρία. Πρέπει να προσέχουμε πολύ τα παιχνίδια του όσο και τα δικά μας πράγματα.

Οι γονείς που παρακολουθούν τα παιδιά τους από κοντά, δεν έχουν ανάγκη από το δάσκαλο να τους ενημερώσει στις ιδέες που αυτά εκφράζουν, στο λεξιλόγιο ακόμη που χρησιμοποιούν. Δεν πρέπει να ξεχνούν πώς το παιδί στις παρατηρήσεις του πολύ συχνά συνδυάζει τις τελευταίες γνώσεις που άπέκτησε, την τελευταία γλωσσική πρόοδο που έκανε, τα όνειρα και τις ιδέες που έσχημάτισε για τον κόσμο. Όταν το παιδί μιλή για την «Εύα και το Άτομο», δεν πρέπει να γελάσετε είρωνικά και να του πείτε πώς λέει

ἀνοησίες. Τὰ περισσότερα παιδιά ἔχουν συγκεχυμένα στὸ μυαλό τους ὅσα ἀκούουν ἢ ἀκόμη προσπαθοῦν νὰ ἀποκρύψουν ὠρισμένα πράγματα ποὺ ἔχουν ἀκούσει καὶ μάθει. Δὲν χρειάζεται ὁλόκληρη ψυχολογικὴ ἐρευνα γιὰ νὰ διαπιστώσουν οἱ γονεῖς τί συμβαίνει μέσα στὸ παιδικὸ μυαλό—αὐτὰ τὰ λέει καὶ τὰ δείχνει τὸ παιδί μονάχο του· ἀρκεῖ νὰ δώσετε τὴν προσοχὴ ποὺ πρέπει.

Ἄν οἱ γονεῖς προσέχουν καλὰ στὶς διαφορὲς ἐρωτήσεις τῶν παιδιῶν τους—μιλοῦμε τώρα γιὰ τὴ σχολικὴ περίοδο—δὲν θὰ εἶναι δύσκολο σ' αὐτοὺς νὰ τὰ πείσουν, ὅτι τὸ διάβασμα δὲν εἶναι πιὸ σημαντικό ἀπὸ τὶς ἐρωτήσεις αὐτές. Πολὺ ὠφελεῖ τὸ παιδί νὰ ξέρη ὅσο εἶναι δυνατόν περισσότερα πράγματα, καὶ πρωτύτερα καὶ ἐνῶ μαθαίνει ἀνάγνωση, γιὰ νὰ μπορῇ καὶ νὰ καταλαβαίνει ὅσα διαβάζει.

Τὰ παιδιά μοιράζουν τὴ ζωὴ τους με τοὺς γονεῖς τους στὰ πρῶτα παιδικὰ τους χρόνια, ὅταν καὶ οἱ γονεῖς τους ἀφοσιώνονται σ' αὐτὰ. Ὅταν ἀκόμη παραδέχονται τὴ δημιουργικότητα τοῦ παιδιοῦ τους στὸ παιχνίδι, εἶναι σὰν νὰ σέβονται καὶ νὰ ἐκτιμῶν τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο τὸ παιδί σκέπτεται καὶ μαθαίνει. Ἀκόμη καὶ τὸ παιδί τῶν ἑξι χρόνων μπορεῖ νὰ σκέπτεται λογικὰ ἢ συγκεχυμένα. Βοηθήσετε τὸ παιδί νὰ νοιώσῃ τὴ σχέση μεταξύ διαφόρων πραγμάτων. Βοηθήσετέ το νὰ δύνῃ ἱκανοποιητικὲς ἀπαντήσεις στὶς ἀπορίες του, νὰ βλέπῃ ὅτι ἐπικρατεῖ τάξη, καὶ ὄχι ἀταξία, στὸ σύμπαν. Γενικὰ τὰ παιδιά ποὺ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ τοποθετοῦν δύο πράγματα κοντὰ σὲ δύο ἄλλα, εἴτε παίζουν εἴτε ὄχι, θὰ δυσκολευθοῦν πολὺ νὰ μάθουν ἀργότερα στὸ χαρτί τί σημαίνει: δύο καὶ δύο κάνουν τέσσερα.

ΣΤ'. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΑΠΟ ΕΝΝΕΑ ΩΣ ΔΩΔΕΚΑ ΧΡΟΝΩΝ

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ. ΠΩΣ ΑΝΑΠΤΥΣΣΕΤΑΙ Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΟΥ

Ἀπὸ ἑννέα ὡς δώδεκα χρόνων περίπου συχνὰ τὸ παιδί ἔχει πνευματικὴ διαύγεια, ἰσορροπημένη ἀντίληψη γιὰ τὴ ζωὴ, κρίση ποὺ εἶναι ἀρκετὰ ἀντικειμενικὴ καὶ ὀρθὴ γιὰ τ' ἄλλα παιδιά, τοὺς γονεῖς του, τὸ δάσκαλό του, τὶς ἀσχολίες του. Κατὰ τὴν περίοδο αὕτῃ τὰ παιδιά παρουσιάζουν συνήθως τὶς πιὸ παιδικὲς ἀσυνέπειες ποὺ ὅμως δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐκδηλωθῇ με ὅλη τὴν ἀσάφεια καὶ τὶς συγκρούσεις ποὺ παρατηροῦνται στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία. Ἄν ἐξετάσωμε τὸ ζήτημα ἀπὸ τὴ φυσιολογικὴ, ψυχολογικὴ καὶ κοινωνικὴ του πλευρὰ, τὰ παιδιά συχνὰ προσανατολίζονται καὶ προσαρμόζονται καλύτερα τώρα ἀπὸ πρὶν, ἂν καὶ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ παρουσιάζονται ἀτίθασσα με συμπτώματα ἐκρηκτικὰ—κάποια δηλαδὴ ἀργοπορημένη ἐκδήλωση αἰσθημάτων ποὺ εἶχαν ἀναπτύχθῃ στὰ πρῶτα τους χρόνια, μὰ ποὺ μόλις τώρα ἐμφανίζονται.

Τὰ σχόλια ἢ ἡ κριτικὴ τῶν παιδιῶν τῆς ἡλικίας αὐτῆς σχετικὰ με βιβλία, κινηματογραφικὲς ταινίες, ραδιοφωνικὰ προγράμματα ἢ κωμικοὺς ἥρωες, εἶναι ἀρκετὰ λογικὰ καὶ δείχνουν πὼς εἶναι ἀπόρροια σκέψεως. Τὰ παιδιά μποροῦν νὰ κρίνουν τὸ ἔργο ἑνὸς συγγραφέα, τὸ χιούμορ ἑνὸς κωμικοῦ τοῦ ραδιοφώνου. Ἀκόμη διακρίνουν εὐκολὰ τὰ πραγματικὰ γεγονότα ἀπὸ τὰ φανταστικά, ἂν καὶ αὐτὸ δὲν ἀποκλείῃ τὰ ὀνειροπολήματα καὶ τὶς φανταστικὲς γραπτὲς ἱστορίες. Τοὺς ἀρέσει νὰ μελετοῦν τοὺς ἐθνικοὺς ἥρωες τοῦ παρελθόντος.

Τὰ παιδιά τῶν ἑννέα ὡς δώδεκα χρόνων ἔχουν κάποια προοπτικὴ στὴ ζωὴ, νοιώθουν δηλαδὴ τί σχέση ἔχει τὸ παρελθὸν με τὸ παρὸν, τὸ παρὸν με τὸ μέλλον. Δὲν μποροῦν ὅμως ν' ἀποκτήσουν πολὺ σαφὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ διαδοχὴ τῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος. Μιὰ περίοδος τῆς ἱστορίας, σὰν τὴν ἐποχὴ π.χ. τῶν Σταυροφορῶν στὴν Εὐρώπη, μπορεῖ βέβαια νὰ ἔχῃ συνδεθῇ στὸ παιδικὸ μυαλό με ὠρισμένες ἡμερομηνίες, ἀλλὰ οὐσιαστικὰ τὰ παιδιά δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ νοιώσουν πέρα γιὰ πέρα τί σχέση εἶχε ἡ ἐποχὴ αὕτῃ με τὰ γεγονότα ποὺ προηγήθηκαν ἢ τὴν ἀκολούθησαν.

Πολλὰ παιδιά εἶναι ἰδεολόγοι. Συχνὰ οἱ ἐκθέσεις τους καὶ οἱ δραματικοὶ ρόλοι ποὺ παίζουν στὶς παιδικὲς παραστάσεις, δείχνουν πόσο θαυμάζουν τὶς ἱστορικὲς φυσιογνωμί-

ες καὶ τὰ πρόσωπα γενικὰ ποὺ ἐνσαρκώνουν καὶ ἀγωνίζονται γιὰ μιὰ δίκαιη καὶ καλὴ ὑπόθεση. Περισσότερο ἀπὸ τὶς ἡμερομηνίες ἐνδιαφέρονται γιὰ τὶς λεπτομέρειες τοῦ κάθε ἱστορικοῦ γεγονότος. Ἐνδιαφέρονται γιὰ ὅλα αὐτὰ ποὺ κάνουν τὴν ἱστορία πιὸ ζωντανή: τὸν τρόπο ποὺ ζοῦν οἱ διάφοροι λαοί—τί τρῶνε, τί φοροῦν, τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τους καὶ τὴ σχέση ὅλων αὐτῶν με τὸ κλίμα κάθε χώρας καὶ τὰ ἰδεώδη στὰ ὁποῖα πιστεύει ὁ κάθε λαός.

Αὐτὸ ποὺ φαίνεται πραγματικὰ νὰ συμβαίνει στὴν τελευταία περίοδο τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἶναι τοῦτο: Τὰ παιδιά τώρα μόλις ἀρχίζουν νὰ βλέπουν τὴ ζωὴ τους μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῶν γεγονότων τοῦ παρελθόντος—τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας ποὺ ἐπηρεάζουν τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους, ἀκόμη ὅτι τὰ σπίτια καὶ τὰ ρούχα τους καθὼς καὶ τὰ σημερινὰ μηχανήματα καὶ ἐργαλεῖα ἀποτελοῦν κρίκο τῆς ἀλυσίδας ποὺ τὰ συνδέει με τὸ παρελθόν. Τὰ ἀγόρια δείχνουν μεγάλη τάση νὰ συγκρίνουν τὰ σημερινὰ αὐτοκίνητα με ἐκεῖνα τοῦ παρελθόντος ἢ τὶς σύγχρονες μηχανὲς Ντίζελ με τὶς παλιὲς ἀτμομηχανές. Τὰ κορίτσια ἐνδιαφέρονται πολὺ γιὰ τὰ φορέματα τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς. Ἀκόμη γιὰ τὸ πὼς ζοῦσε ἡ μητέρα τους ὅταν ἦταν μικρὴ, πὼς ντυνόταν, πὼς ἦταν τὸ σπίτι τῆς γιανιᾶς. Τὸ παρελθὸν διεγείρει τὴ φαντασία τοῦ παιδιοῦ, ἂν παρουσιάσωμε αὐτὸ ἔτσι, ὥστε οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ γεγονότα νὰ φαίνονται πραγματικὰ καὶ σχετιζόμενα με τὸ παρὸν.

Ἡ πνευματικὴ αὕτῃ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ, ἡ ὀρθὴ κρίση γιὰ τὶς ἱκανότητές του, ἡ σωματικὴ του ἀνάπτυξη ποὺ βοηθεῖ τὴν κατασκευὴ καλύτερων ἔργων, ἡ ἐπιθυμία του νὰ κατέχῃ μιὰ θέση στὴν ομάδα του—ὅλα αὐτὰ μαζί δείχνουν πὼς εἶναι πιὰ ἱκανὸ νὰ συμμετέχῃ στὴν ὁμαδικὴ δημιουργικὴ ἐργασία ποὺ συντελεῖται στὸ σχολεῖο, νὰ ἐκτιμᾷ καὶ νὰ κρίνῃ τὶς προσπάθειες καὶ τὶς δικές του καὶ τῶν ἄλλων, νὰ ἐργάζεται γιὰ κάποιο ἀντικειμενικὸ σκοπὸ, νὰ ἐρευνᾷ καὶ νὰ βρίσκῃ τὶς πληροφορίες ποὺ θέλει σὲ βιβλία ἢ σὲ μουσεῖα.

Ἀπὸ τὰ ἑννέα ὡς τὰ δώδεκα χρόνια του τὸ παιδί εἶναι περισσότερο ἱκανὸ νὰ νοιώσῃ πὼς πρέπει τακτικὰ νὰ ἐξασκεῖται στὴν ἀνάγνωση, τὴ γραφὴ καὶ τὴν ἀριθμητικὴ. Ἀκόμη ἀποδέχεται καλύτερα κάθε δίκαιο καὶ λογικὸ σχολικὸ κανονισμό, εἴτε μέσα στὴν τάξη εἴτε στὸ γήπεδο. Πολλὲς φορὲς συμμετέχει καὶ στὴν κατάρτιση αὐτῶν τῶν κανονισμῶν.

Στὴν ἡλικία αὕτῃ τὸ παιδί ἔχει πάντως ἀνάγκη ἀπὸ τὴ σοφὴ καθοδήγηση τοῦ δασκάλου ποὺ δὲν κάνει διακρίσεις μέσα στὴν τάξη καὶ δὲν ἐπικρίνει τὰ παιδιά γιὰ τὴν ἀπόδοσή τους, ὅταν αὐτὰ καταβάλλουν πραγματικὲς προσπάθειες. Κατὰ τὴν περίοδο αὕτῃ, μιὰ ἀδίκαι μεταχείριση ἀπὸ τὸ δάσκαλο ἢ τὸ γονεῖο μπορεῖ νὰ γεννήσῃ στὸ παιδί ἀνεξάλειπτη πικρία. Μὴ ξεχνοῦμε πὼς τὰ παιδιά πιστεύουν στὴ δικαιοσύνη ποὺ τὴν ἐρμηνεύουν με ἕνα συγκεκριμένο, δικό τους τρόπο.

ΛΑΘΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Σ' αὕτῃ τὴν ἡλικία καὶ ὡς ὅτου τὰ παιδιά γίνουν ἐφηβοί, οἱ γονεῖς καὶ οἱ δάσκαλοι κάνουν πολὺ συχνὰ τοῦτο τὸ λάθος: Ἐνὰ ἀπὸ τὰ παιδιά, στὸ σπῆτι ἢ στὴν τάξη, τυχαίνει νὰ εἶναι πολὺ ἐξυπνο. Εἶναι σὲ θέση, σκέπτονται, νὰ παρουσιάσῃ ἐξαιρετικὴ ἐργασία. Φαίνεται ὅμως τεμπέλικο. Ἡ βαθμολογία του μπορεῖ νὰ εἶναι: Ἀριθμητικὴ—Ἀριστα. Προσπάθεια—Καλῶς. Αὐτὸ συμβαίνει γιὰ τὸ δάσκαλο, βλέποντας πὼς τὸ παιδί αὐτὸ καταβάλλει ἐλάχιστη μόνο προσπάθεια σ' ἕνα συγκεκριμένο μάθημα, συμπεραίνει πὼς δὲν ἔκανε χρῆση ὅλων τῶν ἱκανοτήτων του. Μπορεῖ βέβαια τὸ παιδί νὰ σπαταλᾷ πολὺ χρόνο ξαπλωμένο στὸ κρεβάτι του, ξεφυλλίζοντας καταλόγους, περιοδικὰ, τὴ συλλογὴ του. Οἱ γονεῖς του τὸ προτρέπουν νὰ κάνῃ λίγη ἀκόμη προσπάθεια γιὰ νὰ παρουσιάσῃ «κάτι». Ὡστόσο δὲν ὑπάρχει καμιὰ οὐσιαστικὴ ἐνδειξη πὼς τὸ παιδί αὐτὸ δὲν σκέπτεται, καὶ μάλιστα πολὺ καὶ βαθιά. Ἐπειδὴ δὲν συνοφρύνεται ἢ δὲν χρειάζεται πολὺ χρόνο γιὰ νὰ λύσῃ ἕνα πρόβλημα ἀριθμητικῆς, συμπεραίνουμε πὼς δὲν καταβάλλει τὴν παραμικρὴ πνευματικὴ προσπάθεια. Πὼς τὸ καταλα-

βαίνομε ὅμως αὐτό; Πιθανόν, τὸ δημιουργικὸ μυαλό του καὶ ἡ βαθειὰ αὐτοσυγκέντρωσή του νὰ καταναλίσκουν ἄρκετά ἀπὸ τὴν ἐνεργητικότητά του, κι' ὅταν ἀκόμη ἐμεῖς δὲν μποροῦμε νὰ τὴν ὑπολογίσωμε.

Τὸ ντροπαλὸ καὶ ἄργον παιδί, τὸ παιδί μὲ τὴ λεπτὴ καὶ ἀδύνατη διάπλαση, ὅσο κι' ἂν φαίνεται πὼς δὲν καταβάλλει μεγάλη πνευματικὴ προσπάθεια ὅταν ἐργάζεται, στὴν πραγματικότητα κουράζεται ὅσο καὶ τὸ ζωηρὸ καὶ περισσότερο ἐνεργητικὸ παιδί. Πολὺ συχνά, οἱ παρατηρήσεις ποὺ γίνονται στὸ παιδί αὐτὸ ἀπὸ τοὺς γονεῖς καὶ δασκάλους του, τὸ κάνουν νὰ νομίζη πὼς εἶναι τεμπέλικο ἢ πὼς δὲν χρησιμοποιεῖ ὅλα τὰ φυσικὰ προσόντα του. Ἀσχετα μὲ τὴ βαθμολογία του στὰ ἑννέα, δεκαπέντε ἢ δεκαοχτὼ χρόνια του, θὰ αἰσθάνεται πάντα πὼς ὑστερεῖ...

Ὑπάρχει κι' ἓνα ἄλλο λάθος ποὺ κάνουν οἱ μεγάλοι—δασκάλοι ἢ καὶ γονεῖς— στὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν τῆς ἡλικίας αὐτῆς. Παραδέχονται καὶ φαίνεται λογικὴ ἡ ἀποψή τους πὼς τὸ παιδί, ποὺ ἔχει καλὴν ἐπίδοση σὲ πολλὰ μαθήματα καὶ ἀγωνίσματα, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἔπαινο, γιατί φυσικὰ αἰσθάνεται ἀτομικὴν ἱκανοποίηση γιὰ τὶς ἐπιτυχίες του. Γι' αὐτὸ ἀκόμη καὶ ὁ καλύτερος δάσκαλος ἢ γονιὸς δοκιμάζει καμιά φορὰ μεγάλη ἐκπληξη, ὅταν βλέπει πὼς τὸ παιδί αὐτὸ δὲν αἰσθάνεται τόσο σίγουρο γιὰ τὶς ἱκανότητές του ὅσο φαίνεται στοὺς ἄλλους. Αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ βέβαια γενικὸ κανόνα. Πάντως τὸ παιδί μὲ τὶς καλὲς ἐπιδόσεις, ὁ καλὸς μαθητὴς ὅσο καὶ ὁ καλὸς ἐπιστήμων ἄλλωστε, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση καὶ τὴν ἐπιδοκιμασία τῶν ἄλλων.

(Ἀκολουθεῖ)

MARY καὶ LAURENCE K. FRANK

Μετάφρ. Κ. Οἰκονομίδη

ΣΧΟΛΙΑ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἡ Οὐνέσκο καὶ τὸ πρόγραμμά της

Τὸ πρῶτο χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ΟΥΝΕΣΚΟ (ὅπως ὀνομάζεται ἡ Ὀργάνωση τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν ποὺ ἀσχολεῖται μὲ ἐκπαιδευτικά, ἐπιστημονικά καὶ ἐκπολιτιστικά γενικὰ ζητήματα) εἶναι ὅτι ἀνήκει στὸν Ὀργανισμὸ Ἠνωμένων Ἐθνῶν (Ο. Η. Ε.). Εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς εἰδικὲς ὑπηρεσίας τοῦ παγκόσμιου αὐτοῦ Ὀργανισμοῦ.

Ὅταν τὸ 1945 ἐγινε ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἀνέλαβαν νὰ παίξουν πρωτεύοντα ρόλο. Ἐπεισαν τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς νὰ φροντίσῃ, ὥστε νὰ ψηφισθοῦν διατάξεις ποὺ νὰ προβλέπουν τὴν ἐξασφάλιση τῆς εἰρήνης μὲ τὴν ἐκπαίδευση. Τότε ἐκπρόσωποι διεθνῶν ἐπιστημονικῶν ἐνώσεων ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμία νὰ λάβουν ἐνέργο μέρος στὴ νέα ὁργάνωση. Ἀκόμη ἐζήτησαν νὰ προσφέρουν τὶς ὑπηρεσίες τους καὶ ἐκλεκτοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς δημοσιογραφίας, τοῦ ραδιοφώνου, τοῦ κινηματογράφου, τῶν καλῶν τεχνῶν, τῆς γεωργίας, τῆς θρησκείας, καθὼς καὶ εἰδικοί σὲ ζητήματα σχετικὰ μὲ τὰ μουσεῖα, τὶς βιβλιοθήκες καὶ τὰ ἐργατικά προβλήματα.

Κατὰ τὴν ἑκτὴ γενικὴ συνέλευση ποὺ ἐγινε στὸ Παρίσι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1951, τὰ μέλη τῆς ΟΥΝΕΣΚΟ εἶχαν φθάσει τὰ 64. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχαν γίνει δεκτοὶ οἱ ἀντιπρόσωποι πέντε ἀκόμη χωρῶν: Ὁμοσπονδιακῆς Γερμανικῆς Δημοκρατίας, Ἰαπωνίας, Λαὸς, Βιετνάμ, Καμπόντζια.

Τὸ γεγονός ὅτι τὰ μέλη τῆς ΟΥΝΕΣΚΟ εἶναι περισσότερα καὶ ἀπὸ τὰ μέλη τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, ἀποτελεῖ ἐνδειξὴ πὼς ὁ σκοπὸς τῆς Ὀργανώσεως αὐτῆς ἀνταποκρίνεται σὲ ἀνάγκες παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος. Ἡ μόνη μεγάλη δύναμη ποὺ δὲν ἀντιπροσωπεύεται, εἶναι ἡ Σοβιετικὴ Ρωσία.

Οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἀποτελοῦν θεμελιώδη ἀρχὴ τοῦ προγράμματος τῆς ΟΥΝΕΣΚΟ. Οἱ Ἀμερικανοὶ ξέρουν καλὰ πὼς ὑπάρχουν περιπτώσεις στὴν χώρα τους ποὺ τὰ δικαιώματα αὐτὰ περιορίζονται—κυρίως σὲ ζητήματα φυλετικά. Ὡστόσο αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ πὼς ἐκφράζει τὴ θέληση τοῦ μέσου Ἀμερικανοῦ πολίτη, ὅπως δὲν συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἐγκλήματα καὶ τὶς διάφορες κοινωνικὲς καταστρατηγήσεις. Τὰ δικαιώματα δὲν ἀποκτοῦνται μόνο μὲ τὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ ἐνὸς δόγματος, δὲν παρέχονται μόνο μὲ τὴν ὑπογραφὴ μιᾶς συμφωνίας. Τὰ ἔθνη, ὅπως καὶ τὰ άτομα, πρέπει νὰ ἔχουν μιὰ σταθερὴν ἀφετηρίαν, ποὺ μπορεῖ μάλιστα νὰ βρίσκεται σὲ ὑψηλὸ ἰδεαλιστικὸ ἐπίπεδο, ἀρκεῖ νὰ καταβάλλουν προσπάθειες

ὥστε τὰ ἰδεώδη καὶ ἡ θεωρία νὰ μετατρέπονται γρήγορα σὲ πράξη.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν ποὺ περιλαμβάνονται στὴν Παγκόσμια Διακήρυξη τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τῶν ἀτόμων νὰ ἐπωφελοῦνται ἀμεσα ἀπ' αὐτές. Ἡ ἀποδοχὴ τῆς εὐθύνης δὲν πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ προηγεῖται ἀπὸ τὴν παροχὴ τῶν δικαιωμάτων. Εἶναι καθήκον ὅλων τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀποδέχονται τὶς εὐθύνες ποὺ συνεπάγονται τὰ δικαιώματα. Γιὰ νὰ μὴ χάσῃ ὅμως ἡ ἐλευθερία τὴν πραγματικὴ τῆς ἀξίας, πρέπει νὰ ἐξασκεῖται μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀρετῆς ποὺ πρέπει νὰ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι καὶ ὡς άτομα καὶ ὡς πολῖτες. Στὴν Παγκόσμια Διακήρυξη τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων τονίζεται τοῦτο: Ἡ ἐλευθερία ἀποτελεῖ τὴν κυρίαρχη ἀρετὴ. Ὅταν παρέχονται τὰ δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας μαζί μὲ ὅλες τὶς δυνατὲς εὐκαιρίες προόδου καὶ ἀνάπτυξης, οἱ πολῖτες γνωρίζουν ποῦ βρίσκονται οἱ εὐθύνες καὶ μποροῦν ἐπὶ νὰ τὶς ἐκτιμῇσουν ὅπως πρέπει.

Στὴν 5ῃ Σύνοδο τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως στὴ Φλωρεντία τὸ πρόγραμμα ποὺ μελετήθηκε, ἀναγνωρίσθηκε ὅτι ἐκφράζει τὰ πρωταρχικὰ καθήκοντα τῆς ΟΥΝΕΣΚΟ. Τὰ καθήκοντα αὐτὰ εἶναι: ἐξάλειψη τῆς ἀγραμματοσύνης καὶ ἐνθάρρυνση τῆς βασικῆς παιδείας· μόρφωση τοῦ κάθε ἀτόμου ἀνάλογα μὲ τὶς κλίσεις καὶ ἱκανότητές του, καθὼς καὶ μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας μέσα στὴν ὁποία ζεῖ (συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ τεχνικὴ κατάρτιση ἢ καὶ ἡ ἀνώτερη καὶ ἀνώτατη ἐκπαίδευση)· ἀνάπτυξη μὲ τὴν ἐκπαίδευση πνεύματος σεβασμοῦ γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα σὲ ὅλα τὰ ἔθνη· ὑπερπήδηση τῶν ἐμποδίων στὴν ἐλευθερὴ ἀνταλλαγὴ προσώπων, ἰδεῶν καὶ γνώσεων μεταξὺ τῶν ἔθνῶν· τόνωση τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου καὶ ἀξιοποίησής της γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητος· μελέτη τῶν αἰτίων τῆς ἐντάσης ποὺ μπορεῖ νὰ ἀδηγήσῃ σὲ πέλεμο καὶ καταπολέμησή τους μὲ τὴν ἐκπαίδευση· ἀπόδειξη ὅτι ὑπάρχει παγκόσμια ἐκπολιτιστικὴ ἀλληλεξάρτηση· ἡ προώθηση μὲ τὸν Τύπο, τὸ ραδιόφωνο καὶ τὸν κινηματογράφον τῶν ἀρχῶν τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἐλευθερίας, καθὼς καὶ τοῦ ζητήματος τῆς εἰρήνης· ἀνάπτυξη πνεύματος καλύτερης κατανόησης μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ προσπάθεια νὰ πειθοῦν ὅλοι πὼς εἶναι ἀναγκαῖα ἡ εἰρηνικὴ συνεργασία μεταξὺ τους μέσα στὰ πλαίσια τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν· παροχὴ ὑπηρεσίας σὲ ζητήματα τελωνειακά καὶ ἀνταλλαγῆς κάθε μορφῆς, καθὼς καὶ στὸν τομέα τῆς ἀνασυγκρότησης καὶ τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας.

Στὴν 6ῃ Συνέλευση, στὸ Παρίσι τὸ 1951, τὰ δέκα κύρια καθήκοντα ποὺ προαναφέραμε, καθὼς

και μερικά άλλα συμπληρωματικά, ξεδιαλέχθηκαν έπειτα από αποφάσεις που αφορούσαν 140 περίπου προγράμματα.

Το πρόγραμμα που αφορά τη βασική ή στοιχειώδη εκπαίδευση, αποτελεί όχι μόνο το μεγαλύτερο έγγραφο από όσα έχει αναλάβει ως τώρα η ΟΥΝΕΣΚΟ, αλλά και ένα από τα σημαντικότερα έργα που αναφέρει η ιστορία του πολιτισμού. Με το πρόγραμμα αυτό προβλέπεται η εξάλειψη της αγραμματοσύνης σ' όλο τον κόσμο και η εξασφάλιση της παιδείας 1.000.000.000 ατόμων με την ανάγνωση, τη γραφή και την αριθμητική, καθώς και με την απόκτηση θεμελιωδών γνώσεων σχετικών με την επιστήμη και την αγωγή του πολίτη.

Η ικανότητα στην ανάγνωση και γραφή θεωρείται πώς παίζει σημαντικότατο ρόλο για την οικονομική και την πολιτική πρόοδο. Ανήκει στις πνευματικές ικανότητες τόσο των μικρών όσο και των μεγάλων. Τα μαθήματα που έχουν ήδη αρχίσει κάτω από την αιγίδα της ΟΥΝΕΣΚΟ, παρακολουθούνται από άτομα ηλικίας 5 ως 80 χρονών. Χωρίς τις βασικές αυτές γνώσεις—τη γραφή και την ανάγνωση—δεν υπάρχει δυνατότητα για το επόμενο επίπεδο παιδείας που εισάγει τους νέους στην επιστήμη, στην τεχνολογία, στις καλές τέχνες, στη φιλολογία, και στα παγκόσμια προβλήματα. Επίσης, με την αγραμματοσύνη δεν υπάρχει ελπίδα για την εξέλιξη των λαών στη γεωργία, στη μηχανική ή και στην ιατρική.

Οι αντιπροσωπείες των Ήνωμένων Πολιτειών στην ΟΥΝΕΣΚΟ έχουν υποστηρίξει ως τώρα πολλά προγράμματα βασικής παιδείας. Ο Γενικός Διευθυντής της ΟΥΝΕΣΚΟ Τζέμυ Τόρρες Μπουντ, ως Υπουργός της Παιδείας του Μεξικού, διακρίθηκε στις επιτυχίες προσπάθειές του για τη βελτίωση της παιδείας στην πατρίδα του. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το πρώτο σχολείο με το πρόγραμμα αυτό ιδρύθηκε στο Πατζκουάρο του Μεξικού με τη συνεργασία πολλών χωρών της Λατινικής Αμερικής και της ΟΥΝΕΣΚΟ. «Ο Ταχυδρόμος» (The Courier), έκδοση της ΟΥΝΕΣΚΟ, αναφέρει:

«Από πολλά χρόνια οι εκπαιδευτικοί της Λατινικής Αμερικής έχουν καταλάβει, ότι η αγραμματοσύνη φέρνει σχεδόν τα ίδια αποτελέσματα με την πείνα, τις αρρώστιες, τη φτώχεια και τη σπατάλη των δυνατοτήτων του ανθρώπου. Δεκάδες χρόνια τώρα εργάστηκαν με βάση την αρχή, ότι η αγραμματοσύνη είναι απλώς ένας τρόπος ζωής που όπως σιδηροπτό πρέπει ν' αλλάξει.

«Το κλειδί στην αλλαγή αυτή είναι ο δάσκαλος. Η μαζική παραγωγή φαρμάκων μπορεί να χρησιμοποιείται στον αγώνα εναντίον των ασθενειών, δεν υπάρχει όμως αντίστοιχη μαζική παραγωγή δασκάλων. Και οι δάσκαλοι χρειάζονται για την καταπολέμηση της αγραμματοσύνης, της αghnoias και των άλλων «ασ-

θενειών» που προέρχονται από αυτές και μαστίζουν τους ανθρώπους.

Ο εκπαιδευτικοί αναφέρουν πολλά παραδείγματα, σύμφωνα με τα οποία η έκστρατεία εναντίον της αμάθειας και του χαμηλού βιοτικού επιπέδου, μολονότι άρχισε με τρόπο θεαματικό, χαλάρωσε και απέτυχε να αποδώσει σταθερά αποτελέσματα, γιατί έλειπε ο αναγκαίος αριθμός δασκάλων και το απαραίτητο εκπαιδευτικό υλικό...

«Γι' αυτό η Λατινική Αμερική θα είναι η πρώτη από πέντε περιοχές—Απω Ανατολή, Ίνδies, Μέση Ανατολή και Ισημερινή Αφρική—που πρόκειται να ωφεληθούν από το έργο που η ΟΥΝΕΣΚΟ ονομάζει κέντρο παραγωγικό και εξάσκηση στη βασική εκπαίδευση. Έτσι, θα εφαρμοσθή δωδεκαετές πρόγραμμα για τη δημιουργία παγκόσμιου δικτύου έξι τέτιων κέντρων, όπου θα άσκηθούν 4.000 περίπου δημοδιδάσκαλοι».

Στους ειδικούς για τη βασική εκπαίδευση περιλαμβάνονται κατάλληλοι εκπαιδευτές όχι μόνο για την ανάγνωση και τη γραφή, αλλά και για τη διδασκαλία της υγιεινής, της οικιακής και αγροτικής οικονομίας και της βιοτεχνίας. Στα πρώτα μαθήματα τονίζεται η μεγάλη σημασία της πιστής εκτέλεσης του καθήκοντος για την κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών του λαού. Και αυτό δεν επιβάλλεται σ' αυτούς «εκ των άνω».

Είναι αλήθεια, ότι έχει διαπιστωθή έλλειψη ικανότητας για μάθηση στα μικρά παιδιά. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της ΟΥΝΕΣΚΟ η ικανότητα αυτή βρίσκεται κρυμμένη, όπως οι τεράστιες ποσότητες των όρυκτων που έχουν μείνει αιώνες ολόκληρους μέσα στη γή χωρίς να συμβάλλουν στη γενική ευημερία. Ο ρόλος της ΟΥΝΕΣΚΟ είναι να αναλάβει να εξασκήσει ειδικούς, να παρουσιάσει πραγματικά αποτελέσματα, να υποκινήσει κυβερνήσεις και τη συνεργασία μεταξύ τους.

Τα χρήματα γι' αυτό το σκοπό πρέπει να προέρχονται από τον κάθε λαό και τις κυβερνήσεις του. Όταν οι άνθρωποι αρχίσουν να ξεετάζουν τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της κάθε χώρας και τον τρόπο με τον οποίο η βιομηχανία και η γεωργία αξιοποιούν τον πλούτο, θα κατορθώσουν να εξασφαλίσουν κεφάλαια για την ίδρυση σχολείων, την ανάπτυξη διάφορων μέσων, την απόκτηση ικανών δασκάλων και να φτάσουν τελικά στο σημείο όπου να μπορούν να παρακολουθούν τη μέση και την ανώτερη εκπαίδευση.

Εάν το μεγάλης δλης πρόγραμμα αυτό επιτύχει, θα υπάρξει πραγματική αναγέννηση στην εκπαίδευση που θα ισχυρευτεί με ό,τι επέτυχαν οι Ήνωμένες Πολιτείες με τα δημόσια σχολεία τους και με τα Κολλέγια τους που ιδρύθηκαν σε γήπεδα προερχόμενα από δωρεές.

Η εκπαίδευση δεν εξασφαλίζει βέβαια τη συνεργασία μεταξύ των ελευθέρων έθνών, αποτελέ όμως τα σταθερά θεμέλια για τη συνεργασία αυτή. Ακόμη βοηθεί τις κυβερνήσεις και

τους διανοούμενους και επιστήμονες να καταλάβουν καλύτερα την ανάγκη για ενότητα. Η ΟΥΝΕΣΚΟ δεν είναι μια λεωφόρος, αλλά ένα μονοπάτι που μυριάδες ανθρώπων βρήκαν πώς οδηγεί κάπου. Αποτελεί την καλύτερη ελπίδα της ανθρωπότητας για μιαν ειρηνική έκβαση στον παρόντα παγκόσμιο αγώνα.

GEORGE STANDART

Το Στρασβούργο και η ιδέα της Εύρώπης

Τώρα τελευταία βρεθήκαμε στο Στρασβούργο, για να παρακολουθήσουμε τις «Ημέρες Ευρωπαϊκών Σπουδών» που έγιναν στα πλαίσια της 4ης Συνόδου του Συμβουλίου της Εύρώπης. Το Στρασβούργο διαλέχθηκε ως «πρωτεύουσα της Εύρώπης», γιατί είναι στα σύνορα του μεσογειακού και του βόρειου πολιτισμού, γεγονός που έβαλε εξ άλλου τη σφραγίδα του στην πόλη. Αρκεί ν' αναφέρουμε, ότι στα τελευταία 80 χρόνια άλλαξε τέσσερες φορές κύριο.

Η πόλη έχει ζωντανή πνευματική κίνηση με κέντρο το Πανεπιστήμιο, όπου, όπως μάς έλεγε ο Καθηγητής κ. Livet, φοιτούν 5000 φοιτητές. Στην Ιατρική Ιδίως σχολή φοιτούν αρκετοί Έλληνες. Διευθυντής σε μία από τις κλινικές του Νοσοκομείου είναι ο Έλληνας κ. Ιωαννίδης, που, όπως πληροφορηθήκαμε, είναι εξοχος νευρολόγος. Υπάρχει πανεπιστημιακή Έστία, καθώς και περιποιημένα φοιτητικά εστιατόρια με ειδικές τιμές για τους φοιτητές. Στο Πανεπιστήμιο Κεντρική Βιβλιοθήκη δεν υπάρχει όπως π.χ. στη Σορβόνη, αλλά υπάρχουν βιβλιοθήκες στα σπουδαστήρια που είναι αφιερωμένα σε κάθε κλάδο. Έτσι οι φοιτητές μελετούν πιο ήσυχα και συζητούν με μεγαλύτερη άνεση. Οι αρχαιοελληνικές σπουδές έχουν το δικό τους σπουδαστήριο, και εκεί μέσα, που οι τοίχοι είναι σκεπασμένοι με χάρτες της Ελλάδας, βρίσκει κανείς άφθονη την αρχαιοελληνική φιλολογία και ακούει τη συζήτηση γύρω από λέξεις ελληνικές που οι Στρασβουργιανοί φοιτητές όπως και όλοι οι Ευρωπαίοι τις προφέρουν έρρασιακά. Έννοείται ότι το όνειρο του κάθε φοιτητού είναι να ταξιδέψει στη Ελλάδα.

Υπάρχει ξεχωριστό Ίνστιτούτο Ψυχολογίας με επί κεφαλής τον κ. Debesse, του οποίου είναι γνωστό το ψυχοπαιδαγωγικό έργο. Μιλήσαμε μαζί του πολλή ώρα για τις σχέσεις μεταξύ Ψυχολογίας και Παιδαγωγικής. Είναι λυπηρό, μάς λέγει, να διαπιστώνουμε πόσο λίγο οι παιδαγωγολογικές μορφώνονται ψυχολογικά. Ανέπτυσε τόσο καλά το θέμα, που του κά. Ανέπτυσε ένα άρθρο πάνω σ' αυτό για την «Παιδεία». Δέχθηκε πρόθυμα. Η συζήτηση έπηρεε ύστερα χαρακτηριστικό περιεχόμενο. Το παντοτινό πρόβλημα: φέρνει ο άνθρωπος μαζί του, όταν γεννιέται, αυτό που θα γίνει αργότερα, ή το περιβάλλον είναι εκείνο

που παίζει τον καθοριστικό ρόλο; Ο κ. Debesse δίνει περισσότερη σημασία στο περιβάλλον παρά στην κληρονομικότητα.

Στο Πανεπιστήμιο λειτουργεί επίσης ένα Centre des Hautes Etudes Européennes με διευθυντή τον κ. Ponteil, εμπνευσμένο από το έργο του Συμβουλίου της Εύρώπης. Η φοίτηση είναι μονοετής. Στο τέλος του χρόνου ο σπουδαστής υποβάλλει μιαν εργασία για το δίπλωμα. Για να εισαχθεί κανείς, πρέπει να είναι απόφοιτος Πανεπιστημίου.

Τα μνημεία είναι πολλά. Πρώτ' απ' όλα ο περίφημος καθεδρικός ναός, θάυμα γοτθικής τέχνης. Η κατασκευή του άρχισε το 1015 και τελείωσε το 1439. Το Δημοτικό Θέατρο, που κτίστηκε από το 1804 μέχρι το 1821, με κολόνες Ιωνικού ρυθμού. Το οικοδόμημα Kammerzell που χρονολογείται από το 1467, πραγματικό κόσμημα ξυλογλυπτικής. Ο πύργος των Rohan, όπου τώρα στεγάζονται πολλά Μουσεία. Εκεί υπάρχουν και έργα του Θεοτοκόπουλου. Ο Άγιος Θωμάς (9ος—14ος αιώνας) όπου το Μουσείο του νικητή του Fontenoy, Maurice de Saxe.

Ο ΙΙΙ, παραπτόταμος του Ρήνου, στέλνει πλοκάμια που απλώνονται σε όλη την έκταση της πόλης, με αποτέλεσμα να υπάρχουν εκεί προκυμίες, γέφυρες και πρασινάδα άφθονη. Το περιφημότερο πάρκο είναι της Orangerie, μ' ένα περίπτερο που ο Ναπολέων το κατασκεύασε το 1805 για την Ίωση. Πέρα από τη γέφυρα του Kehl, είναι πια γερμανικό έδαφος. Οι τελωνοφύλακες σου επιτρέπουν να βάλεις το πόδι, για να μπορείς να πεις ότι πήγες στη Γερμανία!

Το λιμάνι του Στρασβούργου έχει εξαιρετική οικονομική σημασία. Πριν από το 1939 είχε φθάσει σε 6 εκατ. τόνους κίνηση· χρειάζεται πολλή ώρα για να το γυρίσει κανείς με πλοία, έτσι καθώς εκτείνεται σε μήκος και είναι χωρισμένο σε διάφορα τμήματα: κάρβουνο, δημητριακά κλπ. Ύστερα ξανοίγεται κανείς στον Ρήνο, που είναι ζωτικός δρόμος για πολλά κράτη.

Μας έδειξαν ένα φίλμ με την κίνηση του Ρήνου. Τα ποταμόπλοια που τον διασχίζουν, μόλις φθάνουν στην περιοχή που κυριαρχείται από άλλο κράτος, πρέπει να σταματούν, να χάνουν καιρό για διαβατήρια και άλλες διατυπώσεις. Σήμερα εκκράζεται η ευχή να καταργηθούν όλα αυτά.

Έτσι ξαναβρίσκουμε την ιδέα της Εύρώπης, από την οποία άρχισαμε. Επιθυμία όλων των λαών είναι να λείψουν τα τεχνητά εμπόδια που παρεμβάλλονται στην επικοινωνία τους, να σβήσουν τα μίση, τα πάθη. Έργο που δεν είναι εύκολο. Όταν ήρθε να μιλήσει στο Πανεπιστήμιο ο καθηγητής Hallstein, Υπουργός της Δυτικής Γερμανίας, μια ομάδα από Στρασβουργιανούς φοιτητές ήρθε και διάβασε μιαν δήλωση, με την οποία καταδικάζει την παρουσία του στο Πανεπιστήμιο. Τί τα θέλετε, μάς έλεγε αργότερα ο κ. Livet, το παρελθόν δεν σβήνει

εύκολα. Και μάλιστα στο Στρασβούργο. Ο κ. Βαν Ζέλανδ, που διάβασε στη Συμβουλευτική Συνέλευση την έκθεση των Υπουργών των Ξενοτικών, έδηλωσε ότι στάθηκε αδύνατη ή συμφωνία για την αντιστοιχία των πανεπιστημιακών τίτλων.

Ας ελπίσουμε, ότι κάποτε η Εύρωπη θα κατορθώσει να ξεπεράσει συμφέροντα εγωιστικά και προλήψεις και να ενώσει στην έξυπνη και την προαγωγή του δυτικού πολιτισμού.

ΔΗΜ. ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Μυρσίνης Κλεάνθους—Παπαδημητρίου «Η νέα Αγωγή. Θεωρία και μέθοδοι». Τόμος Α': Μέθοδος βιωμάτων στο Δημοτικό και στα ανώτερα λαϊκά σχολεία (σελ. 368). Τόμος Β': Η μέθοδος βιωμάτων στη Μέση Παιδεία (σελ. 360). Αθήναι 1952.

Β. Ν. Τατάκη «Θέματα Χριστιανικής και Βυζαντινής Φιλοσοφίας» Αθήναι 1952 (έκδ. Αποστολικής Διακονίας) σελ. 208.

Κώστα Ίω. Παπανικολάου «Νεοελληνική Καλλολογία» (Αισθητική του Λόγου) Αθήναι 1952, σελ. 495.

Τριανταφύλλου Παπαθεοδώρου, «Επιθεωρητοῦ Δημοτικῶν Σχολείων «Ειδική Διδακτική, θεωρητική και πρακτική», Θεσσαλονίκη 1952, σελ. 235.

Γ. Σ. Δάνου «Η πρώτη Ανάγνωση και Γραφή με τη συνολική ή ιδεοπτική μέθοδο» (έκδ. δεύτερη, αναθεωρημένη) Γιάννινα 1952, σελ. 48.

Νικηφόρου Ξ. Ήλεοπούλου «Η ελληνική Εκπαίδευσις ἐν Κωνσταντινουπόλει» (Όμιλία) Αθήναι 1952, σελ. 14.

Μεταφράσεις Π. Παυλίδη: «Η Αυτοκυριαρχία» του Ε. Κουέ—«Ψυχική Υγιεινή» του Π. Βασέ—«Μη σπαταλάτε τις νευρικές σας δυνάμεις» του Πιέρ Πρόστ—«Η Αυτούποβολή» του Ρ. Φοβέλ.

Πέτρου Σ. Σπανδωνίδη «Το Κλέφτικο Τρα-

γούδι και η Αρχαϊκή Τέχνη» Θεσσαλονίκη 1952, σελ. 108.

Roger Milliet «Victor Hugo constant ami de la Grèce» (άντ. από το περιοδ. Hellenisme contemporain) Αθήναι 1952, σελ. 24.

Θάνου Κωτσόπουλου «Μήδεια και Θησέας» (τραγωδία) Αθήναι—Ίκαρος 1952, σελ. 119.

Παν. Σαμάρα «Το Μπλόκ 15» (Χρονικό Κατοχής) Μυτιλήνη 1950, σελ. 43.

Τάσου Γιανναρά «Τα Τραγούδια του Άνη-λιαγου» Αθήναι 1952, σελ. 64.

Ελληνικά (φιλολογικόν, ιστορικόν και λαογραφικόν περιοδικόν σύγγραμμα) τόμ. 12ος, τεύχ. 1ον, Θεσσαλονίκη 1952.

Ηπειρωτική Έστια, Αφιέρωμα στο μεγάλο ηπειρωτή Διδάσκαλο του Γένους Αθανάσιο Ψαλλίδα. Έτος α', τεύχος 4-5, Αύγ.—Σεπτ. 1952, Ιωάννινα.

Όνόματα (Revue d'Onomastique Grecque) τεύχος 1, Αθήναι—Ιούλιος 1952.

Αρχείον Κοινωνιολογίας και Ηθικής, Έτος β', περίοδος β', τεύχος 1, Αθήναι 1952.

Ελάβαμε τα περιοδικά: Νέα Έστια, Αγ-γλοελληνική Επιθεώρηση, Μορφές (Θεσσαλο-νίκης), Κυπριακά Γράμματα, Ακτίνες, Νέα Οικονομία, Συνεταιριστής, Νέο Σχολείο, Ελ-ληνική Κύπρος και Ηπειρωτικές Σελίδες.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Στο δημοσίευμα του κ. Δημ. Μάνου «Η νεοελληνική γλώσσα και τα λεξικά της» (τεύχος 8-9 της «Παιδείας και Ζωής») να γίνουν οι εξής διορθώσεις: Στή σελ. 382, στή-λη α', διακαιρική αντί διακριτική. Στή σελ. 383, στήλη α', τερσανάς αντί ταρ-σανάς. Επίσης tersaneli αντί tersane. Στή σελ. 383, στήλη β', σ αντί ισ. Επίσης βενετοβυζαντινά αντί βενετοβυζαντικά. Έγιναν και άλλα, λιγώτερο σημαντικά τυ-πογραφικά λάθη, τα όποια εύκολα διακρίνει ο αναγνώστης.

«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ καὶ ΠΟΙΗΤΩΝ

ΣΕΙΡΑ Α'. Τόμοι 1—100 δεμένοι εις 44 τόμους Δραχμὰς 2.200.000
Σειρά χαρτῶν 1—3 τοῦ εις τοὺς ΑΡ-
ΧΑΙΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ γνωστοῦ κό-
σμου δεμένη με ξυλίνους ράβδους πρὸς
ἀνάρτησιν..... » 75.000

Σειρά Β'. Τόμοι 101—200. Ἐξεδόθησαν οἱ τόμοι
101—127 καὶ πωλοῦνται ἄδετοι ἀντὶ » 529.500

Οἱ ἀνωτέρω τόμοι καὶ με εὐκολίαις πλη-
ρωμῆς ἐπὶ ἰδιαιτέρᾳ συμφωνίᾳ.

Ἡ ἔκδοσις τῆς Β' σειρᾶς συνεχίζεται.

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
Ἐν Ἀθήναις—Στοὰ Ἀρσακείου—Ἀρσάκη 6

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ—ΑΡΣΑΚΗ 6—Τηλ. 23-218

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Α' 1947 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Β' 1948 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Γ' 1949 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Δ' 1950 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος Ε' 1951 ἄδετος Δραχ. 75.000 πανόδετος Δραχ. 95.000
ΠΑΙΔΕΙΑ τόμος ΣΤ' 1952 διὰ συνδρομῶν

α) Νομικῶν Προσώπων Δραχ. 90.000

β) Φυσικῶν Προσώπων Δραχ. 75.000

Τιμὴ Τεύχους Δραχμαὶ 7.500

ΚΑΡΑΧΡΙΣΤΟΥ Ν. τέως προέδρου τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου:

- 1) ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΑΣΧΟΛΙΕΣ.—ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Δραχ. 15.000
- 2) Η ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ Δραχ. 15.000
- 3) Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ Δραχ. 15.000
- 4) Η ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΩΜΕΤΡΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ Δραχ. 15.000
- 5) ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ Δραχ. 15.000
- 6) Η ΠΑΤΡΙΔΟΓΡΑΦΙΑ—ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ Δραχ. 15.000
- 7) ΟΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΧΟΛΕΙΟ Δραχ. 15.000
- 8) Η ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ—Η ΩΔΙΚΗ—ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ ΜΕ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ Δραχ. 25.000
- ΓΚΡΟΖΑ ΑΘΑΝ.—ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ Β' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ Δραχ. 15.000
- ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ ΕΥΑΓ.—ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ Δραχ. 15.000
- ΘΕΜΕΛΗ Γ.—ΥΜΝΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ Δραχ. 10.000